

Helmi Koivumäki

HILJAA HYVÄ TULEE NYT JA TULEVAISUU- DESSA

Vertaileva tutkimus *Ahaa! 1* ja *Suomen mestari 1* -oppikirjojen kielioppiterminologiasta ja sen opetuksesta

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta

Pro gradu -tutkielma

Syyskuu 2023

TIIVISTELMÄ

Helmi Koivumäki: Hiljaa hyvä tulee nyt ja tulevaisuudessa – Vertaileva tutkimus *Ahaa! 1* ja *Suomen mestari 1* -oppikirjojen kielioppiterminologiasta ja sen opetuksesta
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Suomen kieli, Kielten koulutusohjelma
Syyskuu 2023

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan, miten *Ahaa! 1* -oppikirjan terminologiassa, termien selittämässä ja termien opettamisen keinoissa ilmenee kotoutumiskoulutuksen hitaan polun kielenoppijoiden kohderyhmä. Hidas polku on suunniteltu erityisesti maahanmuuttajille, joiden lähtökohdat opiskeluun ovat haastavat ja joille latinalainen kirjaimisto on vielä vieras (Opetushallitus 2022: 18). Tutkimuskohteena suomi toisena kielenä -oppikirjallisuus on ajankohtainen, sillä maahanmuuton myötä kyseisiä oppikirjoja tarvitaan nyt ja tulevaisuudessa kasvavissa määrin. Lisäksi suomen kielen kielioppiterminologiasta ja sen haasteista on käyty keskustelua jo pitkään (ks. esim. Kok 2012, 2018; Siitonen 2003), ja tämä tutkimus havainnollistaa, miten oppikirjat vastaavat osaltaan näihin haasteisiin.

Tutkimuksen keskeisimmän teoriataustan muodostavat Kokin (2012, 2018) ja Siitosen (2003) tutkimukset suomen kielioppiterminologiasta suomi toisena kielenä -opetuksessa. Lisäksi termien selittämisen analysoinnissa hyödynnetään Satokankaan (2021a, 2021b) esittämää mallia termien selittämisen tavoista. Vakiintuneeksi nimitykseksi eli termiksi luokitteleminen pohjataan tässä tutkimuksessa *Ison suomen kieliopin* verkkoversioon (VISK 2008), ja vakiintuneen termin pohjalta muodostettua vaihtoehtoista nimitystapaa kutsutaan tässä tutkimuksessa selkotermiksi. Nimitykset ja määritelmät termien opettamisessa käytetyille opettamisen apuvälineille on muodostettu tutkimusaineiston pohjalta.

Tutkimus on toteutettu vertailemalla erityisesti hitaalle polulle sopivaa *Ahaa! 1* -oppikirjaa peruspolulle suunnattuun *Suomen mestari 1* -oppikirjaan. Tutkimus koostuu ensinnäkin terminologian tarkastelusta ja toisekseen termien selitystapojen ja termien opettamisessa käytettyjen pedagogisten apuvälineiden tarkastelusta. Terminologian analyysi pohjautuu aineiston määrälliseen katsaukseen, jossa eritellään vakiintuneiden termien ja selkotermien määrät kummassakin oppikirjassa. Tästä edetään termien jaotteluun kielentutkimuksen eri osa-alueisiin, vakiintuneiden termien ensiesiintymien vertailuun oppikirjojen välillä ja selkotermien määrien vertailuun tarkemmin eri alakategorioissa. Neljää erilaista termien selitystapaa tarkastellaan muutamien esimerkkien kautta, ja termien opettamisen pedagogisia apuvälineitä tarkastellaan määrällisen katsauksen jälkeen kolmen pääasiallisen kielioppialueen kautta.

Oppikirjojen määrällinen vertailu osoitti, että *Ahaa! 1* -oppikirjassa termejä on käytetty lähes neljännes vähemmän kuin *Suomen mestari 1* -oppikirjassa. Lisäksi käytetyistä termeistä useampi kuin joka kolmas osoitettiin olevan *Ahaa! 1* -oppikirjassa selkotermi. Prosentuaalisesti selkotermiä on käytetty kahdeksan prosenttia enemmän *Ahaa! 1* -oppikirjassa *Suomen mestari 1* -oppikirjaan verrattuna. Pedagogisia apukainojakin on käytetty noin neljännes enemmän *Ahaa! 1* -oppikirjassa kuin *Suomen mestari 1* -oppikirjassa.

Kielentutkimuksen osa-alueista fonologinen eli äänneopillinen termistö painottuu *Ahaa! 1* -oppikirjassa eniten, kun taas *Suomen mestari 1* -oppikirjassa painottuu morfologinen ja syntaksinen eli muoto- ja lauseopillinen termistö. Vakiintuneiden termien ensiesiintymien tarkastelussa ilmeni, että yleensä *Ahaa! 1* -oppikirjassa termit otetaan myöhemmin käyttöön *Suomen mestari 1* -oppikirjaan verrattuna. Tämä johtuu siitä, että *Ahaa! 1* -oppikirjassa uusi aihe on tapana esitellä tuttuun aiheeseen linkittäen ja induktiivisesti edeten esimerkkien kautta nimitykseen eli termiin. *Suomen mestari 1* -oppikirjassa opetus on deduktiivisempaa eli termeistä esimerkkeihin etenevää, mikä mahdollistaa termien käyttämisen aikaisemmin. Sama tendenssi näkyy termien selitystavoissa, joista erityisesti termit induktiivisesti selittävä nimeämiskuvio korostuu *Ahaa! 1* -oppikirjassa. Selkotermityypeistä puolestaan yleisin *Ahaa! 1* -oppikirjassa on kielenilmiön muotoa kuvaileva tai siihen viitettava kuvaileva selkotermi.

Tuloksista voidaan päätellä, että *Ahaa! 1* -oppikirjassa keskitytään tukemaan oppimisprosessia induktiivisella uusiin asioihin johdattelemisella ja helposti ymmärrettävien selkotermien käyttämisellä. Lisäksi latinalaiseen kirjaimistoon ja suomalaiseseen äännejärjestelmään perehdytään kattavasti ja siten rakennetaan vahva perusta kielenoppimiselle.

Tutkimuksen tuloksista voivat hyötyä oppikirjojen tekijöiden lisäksi esimerkiksi opettajat, jotka haluavat lisätietoa *Ahaa! 1* ja *Suomen mestari 1* -oppikirjoissa käytetyistä termeistä ja niiden opetustavoista. Tutkimus voi antaa uusia näkökulmia ja arvokasta lisätietoa myös heille, jotka suunnittelevat oppimateriaalia kotoutumiskoulutuksen hitaan polun kursseille.

Avainsanat: S2-opetus, S2-oppikirjat, suomi toisena kielenä, oppikirjatutkimus, terminologia, kielioppitermistö, selkotermi

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 TERMINOLOGIAN TUTKIMUS	4
2.1 Kielioppiterminologian tutkimuksesta.....	4
2.2 Terminologia ja toisen kielen opetus	5
2.2.1 Termivastaavuudet ja tilapäisnimitykset	8
2.2.2 Selkotermi ja selkoistaminen	10
2.2.3 Kielioppitermien muuttamisen haasteita ja mahdollisuuksia	11
2.3 Tietokirjallisten tekstien terminologian tutkimuksesta	12
2.4 Toisen kielen tutkimus: oppikirjat ja terminologia.....	13
2.4.1 S2-oppikirjojen tutkimus	13
2.4.2 Termien ja käsitteiden tutkimus S2-oppikirjoissa ja -opetuksessa	15
2.4.3 Oppikirjan vaikutus toisen kielen opetukseen	17
3 AINEISTON ESITTELY	19
4 TUTKIMUSMENETELMÄT	26
5 TERMINOLOGIAN ANALYYSI	29
5.1 Aineiston terminologiasta yleisesti	29
5.2 Määrällinen katsaus aineistoon	31
5.3 Vakiintuneet termit.....	37
5.4 Selkotermi	44
5.4.1 Yksinkertaistetut selkotermi	44
5.4.2 Kotoperäistetyt selkotermi	46
5.4.3 Kuvailevat selkotermi	49
5.4.4 Muut selkotermi	50
5.5 Termien selityskuvio.....	51
5.5.1 Tarkentamiskuvio: termien selittäminen deduktiivisesti	51
5.5.2 Nimeämiskuvio: termien selittäminen induktiivisesti	53
5.5.3 Jaottelukuvio: termien selittäminen kategorian osana	58
5.5.4 Tarkentamiskuvion ja jaottelukuvion yhdistelmä	62
5.6 Apukysymykset ja tarkennukset	64
5.6.1 Määrällinen katsaus	65
5.6.2 Paikallissijat	67
5.6.3 Lausetyypit	68
5.6.4 Lauseenjäsenet	69

5.6.5 Muita tapauksia	70
5.7 Yhteenveto	71
6 PÄÄTÄNTÖ	75
LÄHTEET	78

1 JOHDANTO

Tässä tutkimuksessa tarkastelen *Ahaa! 1* -oppikirjaa (Tikkanen & Tähtinen 2017a), joka on suunnattu aikuisille maahanmuuttajille. Kyseessä on suomi toisena kielenä -oppikirja, joka sopii etenkin kotoutumiskoulutuksen hitaan polun kursseille. Hitaalla polulla edetään nimensä mukaisesti hieman hitaammin ja tuetaan opiskelijaa esimerkiksi latinalaisen kirjaimiston oppimisessa. Vertailukohteeksi olen valinnut oppikirjan *Suomen mestari 1* (Gehring & Heinzmann 2020), joka on niin ikään suunnattu aikuisille maahanmuuttajille mutta ei hitaalle polulle.

Kun maahanmuuttaja tulee Suomeen, saa täytettyä monet oleskeluoikeuteen vaaditut edellytykset ja saa hyväksytyt päätökset oleskeluoikeudesta, hän saa oikeuden kotoutumista tukeviin palveluihin. Kotoutumisen keskiössä on suomalaisessa yhteiskunnassa toimimiseen tarvittavien tietojen ja taitojen omaksuminen. Jotta näihin yhteiskunnan tapoihin voisi kunnolla perehtyä, on osattava yhteiskunnan käyttämää kieltä – suomea, suomalaista viittomakieltä, ruotsia tai suomenruotsalaista viittomakieltä. Mikäli maahanmuuttajan tavoitteena on saada Suomen kansalaisuus, hänen täytyy läpäistä yleinen kielitutkinto (YKI) jollain näistä kielistä vähintään taitotasolla 3. Tätä taitotasoa vastaa eurooppalaisen viitekehyksen taso B1, joka on tavoitteena saavuttaa kotoutumiskoulutuksessa. (Maahanmuuttovirasto 2022; Opetushallitus 2022: 11.) Kielitaitovaatimuksesta voidaan poiketa, jos on Suomeen muuttaessaan todistetusti luku- ja kirjoitustaidoton. Muita vaihtoehtoja kielitaidon todistamiseen on esimerkiksi peruskoulun tai lukion päättötodistus tai ammatillinen perustutkinto, jossa on hyväksytty arvosana suomesta tai ruotsista äidinkielenä tai toisena kielenä. (Maahanmuuttovirasto 2023a.)

Maahanmuuttovirasto (2023b) mainitsee erikseen, että hitaus oppia kieltä ei riitä perusteeksi poiketa kielitaidon vaatimuksista. Suomeksi tarjottavaa kielikoulutusta järjestetäänkin kotoutumiskoulutuksessa kolmella eri opintopolulla, joita ovat peruspolku, hitaasti etenevien polku sekä nopeasti etenevien polku (Opetushallitus 2022: 18–19). Tässä tutkimuksessa käytän ilmaisia *hitaasti etenevien polku* ja *hidas polku*. Opinpolun valinta pohjautuu yleensä työ- ja elinkeinotoimiston teettämään alkukartoitukseen, jossa selvitetään muun muassa henkilön kieli-, luku- ja kirjoitustaitoja (Työmarkkinatori 2023). Kotoutumiskoulutuksen opetus suunnitelmien perusteissa (Opetushallitus 2022: 18) hitaasti etenevien polku on määritelty heille, joilla on

- kehitettävää opiskeluvalmiuksissa tai oppimisen kannalta haastava elämäntilanne,
- tyydyttävä tekninen luku- ja kirjoitustaito latinalaisella kirjaimistolla ja
- tavoitteena työllistyminen tai ammatillinen koulutus.

Hidas polku lisättiin kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelmaan vuonna 2012 (ks. Opetushallitus 2012: 14). Sitä ennen vuonna 2009 silloinen sisäasiainministeriö (nyk. sisäministeriö) teki ehdotuksen kolmesta kotouttamisen polusta. Niistä lähinnä nykyistä hidasta polkua oli polku 2 eli *erityistä tukea tarvitsevat maahanmuuttajat*, joiden kohderyhmää olivat muun muassa luku- ja kirjoitustaidottomat (Sisäasiainministeriö 2009: 13). Hidas polku on siis konseptina vielä melko uusi, ja *Ahaa!*-oppikirjat ovat tähän mennessä ainoita oppikirjoja, joiden on mainittu sopivan erityisesti hitaan polun kursseille. Oppikirjojen sovittamista hitaan polun oppijoiden tarpeisiin ei ole vielä tutkittu, joten tällä tutkimuksella otetaan siihen ensiaskeleet. Muunlaista suomi toisena kielenä -tutkimusta on tehty runsaasti, ja etenkin Suomessa 2000-luvulla lisääntynyt maahanmuutto lienee lisännyt kiinnostusta alan tutkimista kohtaan. Maahanmuuton laajuutta havainnollistaa se, että vuoden 2022 lopussa Suomen asukkaista vieraskielisiä oli Tilastokeskuksen (2023a) mukaan noin 496 000 eli 9 prosenttia koko väestöstä. Vertailukohtana ruotsin kielen puhujien osuus väestöstä saman vuoden loppuun mennessä oli noin 287 000 henkilöä eli 5 prosenttia (Tilastokeskus 2023b). Tarve hitaan polun kurssien järjestämiselle ja niihin suunnitelluille oppikirjoille juontuu todennäköisesti vuoden 2015 pakolaiskriisiin, jolloin Suomesta haki turvapaikkaa yli 32 000 pakolaista (Maahanmuuttovirasto 2023c).

Yhdenlaisen termistön ei ole mahdollista palvella kaikkia S2-opiskelijoita yhtä hyvin (Kok 2012: 120). Siksi onkin kiinnostavaa tutkia, millainen termistö on käytössä juuri *Ahaa! 1* -oppikirjassa hitaan polun kurssien kirjana. Tietoisuus oppikirjoissa käytetyistä termistöistä on tärkeää, sillä termistö vaikuttaa kiinteästi siihen, millaisen käsitejärjestelmän kautta opiskelijat oppivat jäsentämään kieltä. Terminologia on avain, jonka avulla kielestä keskustellaan ja tullaan ymmärretyksi niin luokkahuoneessa kuin nettihauissakin. Tässä tutkimuksessa selvitetään millainen juuri *Ahaa! 1* -oppikirjan terminologia ja sen opetus on hitaan polun kursseille suunnattuna edustajana. Tutkimuskysymykset muotoutuvat siten seuraavasti:

1. Miten *Ahaa! 1* -oppikirjan terminologiassa näkyy se, että kirja on suunnattu kotoutumiskoulutuksen hitaan polun kursseille?
2. Miten *Ahaa! 1* -oppikirjan termien selittämisessä ja termien opettamisen keinoissa näkyy se, että kirja on suunnattu kotoutumiskoulutuksen hitaan polun kursseille?

Oletan, että hitaan polun oppikirjassa termejä on käytetty määrällisesti vähemmän ja jollakin tavalla myös helpotetummin kuin *Suomen mestari 1* -oppikirjassa, joka edustaa peruspolun S2-oppikirjaa.

Tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä termejä on *ensikieli*, *toinen kieli* sekä *kielenkäyttäjät* ja *-oppija*. *Ensikieli* on lapsena ensimmäisenä opittu ja omaksuttu kieli, joka on useimmiten hänen huoltajiensa

käyttämä kieli (Tieteen termipankki 2022a; Ahlholm 2020: 19). *Ensikielen* vastine on *äidinkieli*, ja siitä voidaan käyttää myös ilmaisuja *ensimmäiset kielet* tai *ensikielet*, sillä äidinkieliä voi olla useampia. (Pietilä & Lintunen 2014: 15; Ahlholm 2020: 19.) *Toinen kieli* (engl. *L2, second language*) -termiä käytetään kansainvälisesti (Eilola 2023: 36) merkitsemään kieltä, jota opitaan ensikielen jälkeen ja omaksutaan siinä ympäristössä, jossa se on ensisijainen käyttökieli. Esimerkiksi maahanmuuttaja Suomessa oppii suomea toisena kielenään. On huomioitava, että termin sana *toinen* ei merkitse kyseisen kielen sijaa, monentenako kielenä se on opittu. (Ahlholm 2020: 20; Lilja, Eilola, Jokipohja & Tapaninen 2022: 14; Pietilä & Lintunen 2014: 13–14; Tieteen termipankki 2022b.) *Toinen kieli* -termi on saanut kritiikkiä siitä, asettaako se kielenoppijat toisarvoiseen asemaan suhteessa kielen äidinkieliisiin puhujiin. Kansainvälisesti toisen kielen oppimisen tutkimuksessa termi ei kuitenkaan ole kokenut muutosta. (Lilja ym. 2022: 14.) Termin yleisyyden vuoksi käytän sitä tässä tutkimuksessa. Miellän *toisen* tarkoittavan kieltä, joka on jokin muu kuin henkilön äidinkieli.

Kielenkäyttäjällä ja *kielenoppijalla* tarkoitetaan S2-tutkimuksessa yleensä samoja asioita. Monesti *kielenoppija*-termiä vältetään kuitenkin käyttämästä, ellei oppijuutta ole tarpeen korostaa. Kielitaitoa pidetään nykykäsityksen mukaan jatkuvasti kehittyvänä, eikä sille siis tule koskaan päätepistettä. Olikin tärkeää tiedostaa henkilön olennaisin vuorovaikutustilanteen identiteetti tarkasteltavassa tilanteessa, jotta nimitys olisi oikea (Lilja ym. 2022: 15). *Kielenkäyttäjä*-termi korostaa kielen käyttöulottuvuutta: kaikki käyttävät kieltä, oli kyseessä kieltä vasta opiskelemaan aloittanut tai sitä äidinkielenään puhuva henkilö. Tämä on tärkeää siksi, että kieli on voimakas vallankäytön väline ja todellisuuden muovaaja – mikäli sanomme jotakuta joksikin, se luo välittömästi mielikuvia ja oletuksia ihmisestä (ks. esim. Heikkinen 2007). Ilmaisuja *kielenoppija* ja *oppija* käytän tutkimuksen luonteen vuoksi: käsittelen *oppikirjaa*, jonka avulla edetään *opinnoissa* eteenpäin. Näkökulmana on tutkia *oppikirjaa* oppimisen kannalta niin, että selviää, mikä kirjassa tukee erityisesti hitaan polun oppijaa. Kuviteltu kirjan oppimistehtävien tekijä eli kirjan pääasiallinen käyttäjä on siis oppijan roolissa oppimassa kieltä tehtävien kautta, jolloin on perusteltua puhua *kielenoppijasta*.

2 TERMINOLOGIAN TUTKIMUS

Termi on jonkin erikoisalan yleiskäsitteen vakiintunut nimitys (Kielitoimiston sanakirja 2023, Sanastokeskus TSK 36: 22). Kielioppitermistö on yhteinen metakieli silloin, kun halutaan puhua kielestä ja tehdä siitä havaintoja – termit toimivat työvälineinä, kun tarkastelemme ja järjestelemme kieltä (Harmanen 2011: 388, 392; Kok 2012: 107). Termit ovat hyödyllisiä esimerkiksi silloin, kun keskustellaan kielenhuollosta ja eri kielimuodoista tai kun vertaillaan eri kieliä keskenään (Harmanen 2011: 388). Kielioppitermien tehtävä S2-oppikirjoissa on toimia kognitiivisina työvälineinä, joilla esitetään ja järjestellään tietoa ja joiden avulla myös muistetaan asioita (Kok 2012: 107).

Koska termit ovat metakieltä eli puhetta kielestä, ne myös heijastavat yhteisön ja yksilön kielitietoisuutta ja kielikäsitteitä. Kielitietoisuuden voi määritellä hyvin monipolvisesti, mutta lyhyesti todettakoon, että sen voi määritellä kuvaavan esimerkiksi yksilön herkkyyttä ymmärtää sekä äidinkieltä kuin muidenkin kielten asemaa sosiaalisissa tilanteissa ja elämässä yleensä. (Varis 2012: 28; Koskela 2015: 415.) Kielikäsitteet puolestaan liittyvät siihen, millaisena kieli järjestelmänä sekä toimintana hahmotetaan (Honko 2018: 217). Esimerkiksi kritiikki pitkälti latinaan pohjautuvaa suomen kielioppiterminologiaa kohtaan liittyy kielitietoisuuteen ja kielikäsitteisiin. Siinä nimittäin huomataan ensinnäkin latinan vaikutus termistöön, ja toiseksi huomataan se, että tällainen kielioppiterminologia ei palvele kaikkia opiskelijoita tasavertaisesti esimerkiksi eri kieli- tai koulutustaustojen vuoksi. Kriitikkissä siis huomioidaan kielitaustan vaikutus kielenoppimiseen; kriitikkissä nähdään, että kielenoppijan jo käytettävissä olevat kielelliset resurssit ovat ponnahduslauta uuden kielen oppimiselle.

2.1 Kielioppiterminologian tutkimuksesta

Aikaisempi kielioppiterminologian tutkimus valaisee, millaisia eri keinoja termien opettamisessa on käytetty. Esimerkiksi Wiik (1988) tarkastelee vanhojen – ennen 1900-lukua ilmestyneiden – kielioppien sijojen nimityksiä ja pohtii nykyisten vakiintuneiden sijanimien tarkoitevastaavuuksia. Yleisimmät sijojen nimitystavat vanhoissa kielioppeissa pohjautuvat Wiikin (1988: 453) mukaan joko latinaan tai suomeen. Latinaan pohjautuvat nimitykset ovat yhä kielioppeista tutut *nominatiivi*, *genetiivi*, *inessiivi*, *adessiivi* ja niin edelleen. Harvemmin on kuitenkaan enää käytössä suomen kieleen pohjautuvia nimityksiä kuten *nimentö*, *omanto*, *sisäolento* tai *ulko-olento*. (Wiik 1988: 453; Kok 2018: 164.) Latinaan ja suomeen pohjautuvien järjestelmien lisäksi yksi nimitystapa on tunnuksena toimiviin suffikseihin pohjautuva järjestelmä, jota Wikström (1832) käyttää (Wiik 1988: 453, 458). Siinä sijojen

tunnukset on kursivoitu: ”karhun : karhulla” (Wikström 1832: 6). Wikström (1832: 6) käyttää kuitenkin samanaikaisesti latinaan pohjautuvia nimityksiä nominatiivi (*nom.*) ja genetiivi (*gen.*). Lisäksi sijoja nimetään muun muassa verbeillä kuten *förvandlas (till)* (sv. ’muuttua joksikin’), joka vastaa translatiivia. Sijoja nimetään myös ruotsin kielen prepositioilla kuten *åt*, *inuti* ja *inifrån*, jotka vastaavat suomen sijojen suffikseja *-lle*, *-ssa* ja *-sta*. (Wikström 1832: 6.) Wikström (1832: 10) hyödyntää numeraalien yhteydessä myös apukysymyksiä *Huru många?* ja *Huru många?*. Wiikin lisäksi Viho- nen (1978) tutkii väitöskirjassaan vanhoja kielioppeja Petraeukselta (1649) ja Martiniukselta (1689).

2.2 Terminologia ja toisen kielen opetus

Sundmanin (2014: 116) mukaan vieraan kielen opetuksessa sovellettavaa kielioppia kutsutaan pedagogiseksi kieliopiksi. Siinä kuvataan niitä kielen ilmiöitä, jotka ovat kielenoppijalle uusia ja hänen äidinkielestään poikkeavia sekä tarpeellisia kielen ymmärtämisen ja tuottamisen kannalta. Pedagogisella kieliopilla tulisi olla tieteellinen perusta, mutta siinä käytetty terminologia voi osittain poiketa tieteellisistä kielioppeista. (Sundman 2014: 116.)

Suomen kielen kielioppiterminologian S2-näkökulmaa ovat käsitelleet etenkin Kirsti Siitonen sekä Maria Kok. Siitonen käsittelee kieliopin terminologiaa ja sen problematiikkaa S2-opetuksessa artikkelissa *Kieliopin terminologia tuottamassa ongelmia suomi toisena kielenä -opetuksessa* (2003). Kok on puolestaan käsitellyt suomen kielen tempusten terminologiaa artikkelissa *Terminologia työvälineenä* (2012). Siinä hän tarkastelee kriittisesti suomen tempusten terminologian ongelmallisuutta S2-opetuksessa ja ongelmien syitä sekä tekee uusia termiehdotuksia. Lisäksi hän käsittelee suomen sijamuotojen terminologiaa artikkelissa *Suomen sijamuotojen nimitykset* (2018) siltä kannalta, miten sijamuotoja on nimitetty 1800-luvun kielioppeissa ja miten sijamuotojen nimitysjärjestelmä on saanut nykyisen muotonsa. Lisäksi Kok (2018) pohtii S2-opetukseen sopivia sijamuotojen nimityksiä ja sijamuotojen opetustapoja.

Erityisesti S2-oppikirjoissa termeillä on iso rooli, sillä kielenoppija odottaa termien pitävän sisällään olennaisia tietoja siihen yhdistetystä kielenaineksesta. Hyvin monet kielioppitermit ovat latinasta peräisin olevia lainoja, jolloin ne voivat olla niitä harvoja oppijalle tuttuja sanoja, joiden osittaisella avulla hän hahmottaa kieltä. (Kok 2012: 115; Siitonen 2003: 81.) Siitosen (2003: 81) mukaan suurin osa aikuisista oppijoista tunnistaa näistä kielioppitermeistä muutamia. Etenkin romaanisia ja germaanisiksi kieliä kuten espanjaa ja ranskaa sekä englantia ja saksaa opiskelleille latinaan pohjautuvat kielioppitermit voivat olla tuttuja – romaaniset kielet ovat lähtöisin latinasta, ja germaanisissa kielissä

on vaikutteita latinasta. Monien tuntemia termejä voivat olla esimerkiksi *genetiivi*, *imperfekti*, *infinitiivi* ja *perfekti*. Tällaisia kielestä toiseen ilmiösultaan samankaltaisia, pääosion latinaan pohjautuvia termejä voi kutsua internationalismeiksi (Siitonen 2003: 81). Siitonen (2003) ja Kok (2012) pitävät kuitenkin ongelmallisina termeinä eritoten *imperfektiä* ja *perfektiä*, sillä ne ovat ilmiösultaan monille tuttuja, mutta suomen kieliopissa ne eivät välttämättä vastaa oletuksia niiden merkitysisällöstä. Ongelmana näissä termeissä on se, että ne eivät lyhennelminä viittaa aikamuotoihin eivätkä ne aina vastaa arkipuheen tarkoitteita 'epätäydellinen' ja 'täydellinen'. Suomen kieliopissa niillä ei siten merkitä verbin aspektiakaan toisin kuin esimerkiksi ranskassa. (Ks. Siitonen 2003; Kok 2012.)

Kielenoppijan aikaisempi terminologian tuntemus voi siis olla myös häntä hämmentävä tekijä, sillä termit ovat määriteltyjä kielittäin ja samat nimitykset saattavat erota kuvaamiltaan merkitys- ja muotokategorioilta. Etenkin eri kieliryhmillä termien käytössä voi esiintyä eroavaisuuksia, mutta käytännöissä voi olla eroja myös sukukielten välillä. (Hakanen 1979: 20, Siitonen 1994: 145, Kok 2018: 158–159.) Jos käytetty termi ei ole sisällöllisesti odotetun kaltainen, oppijan voi olla vaikea luottaa ja tukeutua termistöön (Kok 2012: 115). Tällöin terminologian idea eli metakieli ja sen avustuksella kielen tarkastelu, järjestely sekä siitä saatu hyöty voi menettää merkitystään, ellei opettaja ole tietoinen terminologiaan liittyvistä ongelmista. Opettajan tarkat termien selitykset ovatkin ensiarvoisia, jotta mahdolliset kielikohtaiset eroavuudet termien käytössä ymmärretään, ennen kuin niistä aiheutuu haittaa. (Ks. Siitonen 2003: 81, 83–84; Kok 2012: 115–116.)

Lisäksi Siitonen (2003: 84) käsittelee muita termeihin ja niiden käyttöön liittyviä ongelmia suomen kielen opetuksen kannalta. Näitä voivat olla

1. termin kognitiivinen haastavuus,
2. merkityskategorian puuttuminen,
3. läheisten ilmiöiden sääntöjen erilaisuudet,
4. kategorioiden sekoittaminen sekä
5. nimitysten samankaltaisuudet.

Kognitiivisen haastavuuden Siitonen (2003: 84) liittyy esimerkiksi suomen passiiviin. Suomen passiivi kuvaa mitä aktiivisesti ja intentionaalisesti tehdään, kun monissa indoeurooppalaisissa kielissä sillä kuvataan mitä tapahtuu (Siitonen 2003: 84). Määräisyyden merkityskategoria puolestaan puuttuu suomen kielestä morfologian tasolla. Se saattaa olla ongelmallista suomenoppijalle, jos hän on ymmärtänyt erilaisten merkitysten ilmaisemisen tapahtuvan morfeemien avulla. (Siitonen 2003: 85.) Määräisyyttä voidaan ilmaista suomessa monilla tavoilla kuten tunnistettavuutta osoittavilla

demonstratiivipronomineilla *tämä* ja *se* (ks. esim. VISK § 1418). Läheisten ilmiöiden sääntöjen erilaisuus on taasen nähtävissä esimerkiksi suomen ja turkin vokaaliharmoniassa. Molemmissa kielissä on samankaltainen vokaaliharmonia lukuun ottamatta sitä, että turkissa on kaksi erilaista *i*:tä, joista toinen on etinen ja toinen takainen. Niinpä turkkilainen kielenoppija saattaa luulla, että myös suomen kielessä on kaksi erilaista *i*:tä. (Siitonen 2003: 85–86.) Kategorioiden sekoittuminen taas voi tapahtua esimerkiksi lauseenjäsenten ja sanaluokkien kesken, kun tulee erottaa *predikaatti* ja *verbi*. Kielenoppijaa voi hämmäntää myös samankaltaisuus esimerkiksi termien *adverbi* ja *adverbiaali* sekä *predikaatti* ja *predikatiivi* välillä. (Siitonen 2003: 86.)

Borgin (1999) artikkelissa *The use of grammatical terminology in the second language classroom*, käsitellään englantia toisena kielenä -opettajien kielioppiterminologian käyttöä. Artikkelin johdannossa Borg (1999: 96–98) luetteloi kattavasti edeltävissä tutkimuksissa esitettyjä argumentteja sekä terminologian käyttämisen puolesta että sitä vastaan. Terminologian hyötyjä ovat sen mukaan eräänlainen oikotiemäisyys eli tiiviys verrattuna kiertoilmaisuihin sekä metakieli, jonka avulla kielestä voidaan puhua täsmällisesti esimerkiksi oppitunnilla (Borg 1999: 97–98). Argumentteja terminologian käyttämistä vastaan mainitaan runsaammin. Muun muassa esitetään, että tarkka kielitieto ei paranna kielenkäytön sujuvuutta, oppijat saattavat kehittyä keskustelemaan ennemminkin kielestä kuin kommunikoimaan sillä, ja lisäksi terminologian opettelu voi muodostua taakaksi käsitteellisyytensä ja mutkikkuutensa vuoksi (Borg 1999: 96–97).

Opetuksessa termivalinnat pohjautuvat Siitosen (2003: 82) mukaan valittuun teoriaan ja opettajan tieteenparadigmaattiseen taustaan. Pelkästään kielen kuvailu ilman termien käyttöä sisältää yhä tietyn teoreettisen taustan, vaikka opettaja ei tiedostaisikaan sitä. Opetukseen tietoisesti valittu teoria ja terminologia on tavoittelemisen arvoista, koska opetus ei lopulta voisi pysyä teoriavaikutteista vapaana neutraalina esityksenä. (Siitonen 2003: 82.) Termejä opetuksessa ei silti välttämättä tarvita, mutta opettaja tarvitsee niitä opetusta ja kokonaisuuksia suunnitellessaan, eri aiheisiin perehtyessään sekä eri kieliä vertaillessaan. Toinen lukunsa on tarvitsemisen lisäksi se, mitä oppijat itse opetukselta odottavat ja kaipaavat. (Siitonen 2003: 82.) Liljan (2020) mukaan termien opettelulla ei ole yhtä suurta merkitystä suomea toisena kielenä opettelevien aikuisten opetuksessa verrattuna lasten S2-opetukseen. Aikuisten opetus tähtää yleensä arjessa toimimisen tarpeisiin, ja esimerkiksi Ahaa! 1 -oppikirjan esipuheessa (s. 6) mainitaankin tavoitteena olevan suomalaisessa arjessa elävän oppijan tarpeet. Jos kohderyhmänä olisivat lapset, he tarvitsisivat termejä etenkin edessä olevaa koulunkäyntiä ajatellen. Monesti lapset myös sijoitetaan ennemmin tai myöhemmin samaan opetusryhmään äidinkielisten kanssa, jolloin viimeistään termien osaaminen on oleellista.

Kotoutumiskoulutuksen hitaalla polulla termien opettelu painottunee ennen kaikkea kielenopiskelun kannalta kaikista olennaisimpiin termeihin. Olennaisuus voi liittyä esimerkiksi termin runsaaseen käyttöön oppikirja(sarja)ssa tai suomen kieliopissa sinällään sekä käsitteverkoston sisällä. Tällainen voisi olla paljon käytetty *verbi*, jonka lisäksi Ahaassa puhutaan *verbityypeistä* ja *verbien astevaihteiluista* (kappaleet 8 ja 9). Toinen vastaava voisi olla fonologian keskeinen termi *vokaali*, jonka esittelyn jälkeen voidaan puhua myös *etu-* ja *takavokaaleista*, *vokaaliharmoniasta* sekä *diftongeista*. *Vokaalin* rinnalla on luontevaa esitellä myös sen lähikäsite *konsonantti*. Joitakin kielenpiirteitä saatetaan kuvata myös ohimennen, mutta silti niistä käytetään nekin harvat kerrat vakiintunutta termiä, koska se on osuva. Jotkin termit voivat siis olla toimivuutensa takia hitaan polun kielenopetuksessa läsnä; jotkin termit kuvaavat tarkoitettaan niin ymmärrettävästi, osuvasti ja läpinäkyvästi, että sitä on taloudellistakin käyttää. Tällainen termi voisi olla esimerkiksi eksistentiaalilauseen alatyypin *omistuslause*, joka nimensä veroisesti kertoo lausetyypillä ilmaistavan jollakulla olevan jotakin. Hitaan polun kursseilla termien tehtävänä on todennäköisesti toimia kielen jäsentelyn ja kielestä puhumisen välineinä, jolloin pääasiallisena opetteluun kohteena on kaikki se, mitä niiden avustuksella voidaan oppia kielestä ja kielen käyttämisestä. Toisin voisi olla esimerkiksi kielitieteellisesti orientoituneessa ryhmässä, jossa termejä saatettaisiin opetella niiden itsensä vuoksi.

2.2.1 Termivastaavuudet ja tilapäisnimitykset

Termien käyttötavalla ja käyttöasteella voidaan vaikuttaa jossain määrin S2-oppikirjan vaatavuustasoon. Runsastermisen oppikirjan käyttö vaatii kielenoppijalta korkeaa kognitiivista vastaanottokapasiteettia, jos hänellä ei ole aikaisempaa kokemusta kielten opiskelusta. Aikaisempi opiskelu loisi pohjan muun muassa kielioppitermeihin ja jäsennostapoihin, joita kielenoppimiseen liittyy. Toisin sanoen se tekisi tutuksi erilaisia opettamisen ja oppimisen kognitiivisia työvälineitä, joita myös termit ovat. Mikäli kielenoppijalla ei ole aikaisempaa tietoa kielioppitermeistä eikä niiden opettelua nähdä juuri kyseenomaisella hetkellä relevantiksi, voidaan termien käyttöä opetuksessa vähentää tai termien ilmiä jollakin tavalla muokata.

Siitosen (2003: 83) mukaan esimerkiksi termivastaavuuksia eli termin korvaamista toisella termillä voisi hyödyntää opetuksessa hetkellisesti, jos opetusryhmä on yksikielinen. Esimerkkinä hän antaa *imperfektin* korvaamisen *preteritillä* ranskankielisille oppijoille, sillä ranskassa imperfekti liitetään nimenomaan päättymättömään tekemiseen. Suomen kielessä imperfekti voi puolestaan viitata päättyneeseen tai päättymättömään tekemiseen. (Siitonen 2003: 83, 85.) Myös Kok (2012: 125) mainitsee

väliaikaisten nimitysten tuovan opiskelijoille selkeyttä joissakin tilanteissa, mutta hän muistuttaa niiden vaativan huolellista käyttöä: tilapäisnimitykset syntyvät tiettyssä tilanteessa tiettyihin tarpeisiin, minkä takia ne eivät aina perustu termin tosiasiallisiin piirteisiin. Tavanomaisesti tällaiset termien nimitykset viittaavat piirteeseen, joka toteutuu usein mutta ei aina. Esimerkiksi imperfektin nimitys *verbin eilen-muoto* voi olla harhaanjohtava, jos sen ymmärretään viittaavan kirjaimellisesti vain edeltävään päivään. Opettajan on tehtävä tarpeelliset tarkennukset, jotta tällaisilta väärinkäsityksiltä välttyään. (Kok 2012: 125.)

Yleisin tilanne kuitenkin on, että S2-opetusryhmät ovat monikielisiä. Silloin terminologiaa ei voi vertailla vain kahden kielen välillä, vaan käsiteltävästä termistä on tehtävä tarkka kuvaus ja määrittelmä suomen kieliopin sisällä. Jos opetuksessa käsitellään termien määrittelmäpoikkeamia vieraista kielistä, tulisi käsitellä useamman kielen poikkeamia samalla kertaa. Tämä siksi, että yleiskielen vastaiset esimerkit saattavat jäädä oppijoille mieleen sinällään, jolloin ne voidaan tulkita päinvastoin yleiskielen mukaisiksi. (Siitonen 2003: 83.) Siitonen havainnollistaa tätä esimerkillä:

Kun esimerkiksi japanilaiselle kielenoppijalle opetetaan attribuuttia, on syytä huomauttaa, että suomen kielessä ei käytetä attribuuttia pronominin määrittäenä, toisin sanoen ei sanota **hän antoi lahjan onnelliselle minulle*. Kuitenkin tällaisten poikkeamien esittäminen saattaa monikielisisissä ryhmissä aiheuttaa sen, että muut muistavat vain, että tällaisesta ilmiöstä on puhe, ja kuvittelevat kyseisenlaisen lauseen olevankin korrektaa suomea. (Siitonen 2003: 83.)

Suomenopetuksessa muun muassa imperfektin termi on ongelmallinen, mutta se ei saa tarkoittaa termin huomiotta jättämistä tai salaamista opiskelijoilta. Lopulta on huomioitava sekin, että opiskelijat eivät tule olemaan aina samalla opettajalla – jossakin vaiheessa opetusryhmät, opettajat ja terminologiset käytännöt muuttuvat ja mahdollisesti harhaanjohtavatkin termit tulevat opetuksessa vastaan. (Kok 2012: 125.)

Lönnotin (1847: 28) mukaan hyvä ja osuva nimitys jo itsessään selittää tarkoitettua. Termien uusien nimitysten tulisikin välittää tietoa tarkoitteensa olennaispiirteistä. Olennaispiirteet kuvaavat tarkoitteen toistuvia piirteitä ja erottamattomia ominaisuuksia. (Haarala 1981: 27–28.) Kok (2012: 119) on olennaispiirteet huomioiden kehittänyt kuluneen ajan tempusten perinteisille termeille uudet nimiehdotukset. Lisäksi hän on ottanut huomioon erilaisissa tilanteissa olevat S2-opiskelijat ja luonut nimiehdotuksia kullekin tempukselle yhteensä kolme; Kokin (2012: 120) mukaan yhdenlaisen termistön on mahdotonta palvella kaikkia opiskelijoita yhtä hyvin. Niinpä Kok (2012: 120–124) hahmottelee kolme termistöä, joilla kullakin on omanlainen järjestelmänsä: preteritiin pohjautuva

tunnusjärjestelmä, englantiin pohjautuva *past*-järjestelmä ja osittain tunnuksia hyödyntävä omakielinen järjestelmä.

2.2.2 Selkotermit ja selkoistaminen

Selkoistaminen on yksi keino tehdä kielenopetuksen kielenkäytöstä ja siten myös terminologiasta saavutettavampaa. Teoksessa *Selkokirjoittajan tekstilajit* (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015) tarkastellaan eri tekstilajien ymmärrettävyyttä ja helppolukuisuutta sekä annetaan apuvälineitä lähtötekstien selkoistamiseen. Kirjassa tarkasteltavia tekstilajeja ovat mediateksti, kaunokirjallinen teksti ja informaiva teksti, johon oppikirjatkin lukeutuvat. *Selkokieli* ja *selkoteksti* viittaavat sellaiseen kielenkäyttöön, joka on helpommin ymmärrettävää ja selkeämpää kuin yleiskieli. Selkokieli on suunnattu niille, keillä on vaikeuksia lukemisessa tai tekstien ymmärtämisessä. (Selkokeskus 2023b.) Selkoteksteistä hyötyvät monet erilaiset ryhmät, ja yksi monista ryhmistä on kielenoppijat (Leskelä 2014: 9; Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 25; Selkokeskus 2023a; Simola 2015: 162).

Leskelän ja Kulkki-Niemisen (2015: 40) mukaan tekstin luettavuuteen vaikuttaa muun muassa sanaston käsitteellisyys. Sanasto voidaan jakaa konkreettisiin ja abstrakteihin sanoihin, ja selkoteksteissä on oleellista karsia abstraktiutta havainnollistamalla ja selventämällä merkityssuhteita. Esimerkkinä kirjassa on lause *Kirjastoja rasittavat säästöhankeet*, josta esitetään selkoversio *Kirjastoilla on vaikeuksia, koska niillä on vähemmän rahaa kuin ennen*. Siinä abstrakti käsite *säästöhankeet* on korvattu selittävällä jaksolla *rahaa on vähemmän*. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 40.) Lisäksi lauseen selkoversiossa on täsmennetty, että rahan puute ilmenee suhteessa johonkin aikaisempaan hetkeen (*vähemmän - - kuin ennen*), jolloin rahaa on ollut enemmän. Leskelä ja Kulkki-Nieminen (2015: 40) perustavat tällaisen selkoistusvalinnan sille, että yleensä luettavuutta parantaa substantiivisuuden vaihtaminen verbi-ilmauksille. Käytännössä tämä tarkoittaa asian ilmaisemista kokonaisella lauseella substantiivilla nimeämisen sijaan. Kun kyse on puolestaan tekstissä käytetyistä uudissanoista, kirjoittajat (2015: 48–49) muistuttavat, että Suomessa kielenhuollon periaatteena on suomen kielen omat ainekset. Yksiselitteisesti ei voida kuitenkaan sanoa, onko selkolukijan kannalta helpompaa ymmärtää kotoperäisiä uudissanoja kuten *sähköposti* tai *kotisivu* vai lainasanoja kuten *blogi* tai *skannata* (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 49).

Erilaiset nimet voivat olla myös hankalalukuisia – ja hankalia selkoistettavia. Esimerkiksi *parasetamol* on lääkeaineen nimitys, jota ei voisi muuttaa ilman sen tunnistettavuuden kärsimistä. Siksi monet nimet säilytetään myös selkoteksteissä. Hankalan nimen ensimmäinnän jälkeen siitä voidaan

käyttää tekstissä yleiskäsitettä. Esimerkiksi parasetamolin yhteydessä voisi käyttää selventävää yleiskäsitettä *lääkeaine*. Näiden käsitteiden yhteyden tulee kuitenkin olla lukijalle selvä. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 102.) Nimet voisi verrastaa termeihin, jotka ovat mainitusti erikoisalan yleiskäsitteiden vakiintuneita nimityksiä (Kielitoimiston sanakirja 2023, Sanastokeskus TSK 36: 22). Lähtökohtaisesti termin eli nimen tulisi välittää ja kuvastaa tarkoitteensa olennaispiirteitä (Haarala 1981: 27–28). Leskelän ja Kulkki-Niemisen (2015: 100) mukaan informoivien selkotekstien tärkeimpiä piirteitä on tarkkuus, tiedon oikeellisuus ja ajankohtaisuus. Tekstin tulisi siis välittää olennainen tieto virheettömästi (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 100), mikä on periaatteena yksittäisen terminkin luomisessa. Kun tämä pyrkimys täyttyy termien nimeämisessä, pitäisi nimityksen selkokielistämisen olla periaatteessa tarpeetonta. Selkotekstien kohderyhmänä on kuitenkin lähtökohtaisesti aihetta vain vähän tai ei ollenkaan tuntevat lukijat (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 98), jolloin esimerkiksi latinaan ja kreikkaan pohjautuva kielioppitermistö – vaikka se kuvaisikin tarkoitteensa olennaispiirteitä – voi olla vaikeaselkoinen. Tällaisten vierasperäisten termien tilalla voidaan käyttää esimerkiksi tilapäisnimityksiä (ks. luku 2.2.1), jotka auttavat ymmärtämään ainakin osaa sen tarkoitteesta. Esimerkiksi *imperfektistä* voitaisiin käyttää tilapäisnimitystä *vanha aika* tai *i-mennyt* (Kok 2012: 125).

2.2.3 Kielioppitermien muuttamisen haasteita ja mahdollisuuksia

Termin muuttaminen kokonaan esimerkiksi yhdessä oppikirjassa voi olla riskialtista samoista syistä kuin parasetamolin nimittäminen lääkeaineeksi (ks. luku 2.2.2) – sen tunnistettavuus voi kärsiä. Esimerkiksi suomen menneen ajan tempusten nimityksien ongelmat on tunnistettu, mutta muutos niiden korjaamiseksi on hidaskäyttöinen (ks. Kok 2012: 104–105). Jopa oppikirjojen tekijöihin kohdistuu odotuksia ongelmien korjaajina ja ontuvien käsitteiden muuttajina (ks. esim. Kok 2012: 119). Toisaalta Kok pohtii muutosten tekemisen vaikeutta:

On selvää, että oppikirjojen tekijät haluavat sopeutua vakiintuneisiin käytäntöihin, varsinkin kun tarkoituksena on auttaa opiskelijoita integroitumaan suomalaiseen työ- ja koulumaailmaan. Kun lisäksi S2-opetusta toisinaan annetaan samassa ryhmässä kuin äidinkielenopetusta, on vain loogista käyttää yhteisiä nimityksiäkin. Myös aikamuotoja tutkineet asiantuntijat käyttävät kirjoituksissaan tavallisesti tuttuja, perinteisiä termejä (ks. mm. Wiik 1976). Oppikirjojen tekijöiltä ei voi odottaa, että he lähtisivät ensimmäisenä eri linjoille kuin ne, joita pidetään alan auktoriteetteina ja joiden näkemyksiin tukeudutaan. (Kok 2012: 104.)

Onikki-Rantajääskö (2013: 408–409) suosittaa termien mahdollisen problematiikan käsittelyä Tieteen kansallisessa termipankissa (TTP), jossa on mahdollisuus omalla nimellä kirjautuen keskustella ja rakentaa yhteisymmärrystä termien käytöstä ja merkityksistä. Parhaimmillaan keskustelu voi

johtaa termien harmonisointiin, jolloin termejä käytetään ”enemmän samoissa merkityksissä ja niiden käyttöalat vastaavat paremmin toisiaan eri tutkimussuuntauksissa, tieteenaloilla ja kielialueilla” (Onikki-Rantajääskö 2013: 409). Keskustelua Tieteen termipankissa onkin käyty esimerkiksi termin *imperfekti* ympärillä, ja sivustolla ensisijaisena nimityksenä imperfektille on *preteriti* (TTP 2023).

2.3 Tietokirjallisten tekstien terminologian tutkimuksesta

Tämä tutkimus hyödyntää yhtenä teoreettisena pohjanaan tietokirjojen terminologian tutkimusta, sillä oppikirjojen lisäksi etenkin yleistajuistavissa tietokirjoissa käytetään sekä selitetään termejä. Satokangas (2021a) on tutkinut termien selittämistä tietokirjoissa, jotka yleistajuistavat tiedettä ja jotka on suunnattu tietokirjateksteihin ei-erikoistuneelle lukijalle. Satokangas luokittelee myös oppikirjat tietokirjoihin (2021a: 15). Hänen laajaan tutkimusaineistonsa kuuluukin useiden tutkimusaloja yleistajuistavien teosten lisäksi oppikirjoja muun muassa yläkoulun äidinkielen, uskonnon ja maantiedon oppiaineista.

Yhden osatutkimuksen aiheena Satokankaalla (2021b) on termien selityskuviot. Siinä Satokangas tarkastelee, miten termien selittäminen, määrittely ja havainnollistaminen jäsentyvät tekstiin eli miten tieteen kieltä avataan. Hän lähestyy aihetta tutkimalla, millaisia tapoja termien selittämiseen käytetään syntaktisesti ja tekstuaalisesti. (2021b: 64–65.) Satokankaan (2021a: 94, 2021b: 70) mukaan termien selittämisestä on hahmoteltavissa kolme toimintokuviotyyppiä, jotka rakentavat tietoa kukin eri tavalla. Näitä ovat tarkentamiskuvio, nimeämiskuvio ja jaottelukuvio. Toimintokuviot kuvaavat tekstin retoriikkaa jäsentäviä strategioita, jotka koostuvat erilaisista tekstin toiminnallisista osista kuten kertomuksista, kuvista ja määritelmistä (Satokangas 2021a: 39, Satokangas 2021b: 64). Tarkentamiskuviossa tietoa rakennetaan deduktiivisesti eli termistä selitykseen ja nimeämiskuviossa päinvastaisesti eli induktiivisesti selityksestä termiin. Jaottelukuviossa puolestaan keskitytään johonkin kategoriaan, jonka piiriin kuuluvia termejä esitellään ja muodostetaan niistä järjestelmä. Tätä Satokangas nimittää taksonomian eksplikoinniksi. (Satokangas 2021a: 94.)

Toisessa osatutkimuksessa Satokangas (2020) tarkastelee, miten tietokirjallisiin teksteihin rakennetaan termien sosiaalista ja historiallista kontekstia. Konteksti määritellään tutkimuksessa termin alkuperäksi, minkä lisäksi se sisältää tietoa sosiaalisista kytköksistä. Sosiaaliset kytkökset tarkoittavat sitä, miten termiä on käytetty, ketkä sitä ovat käyttäneet ja miten se liittyy erilaisiin perinteisiin ja yhteisöihin. (Satokangas 2020: 292.) Kontekstin rakentaminen eli kontekstointi on siis ”keino sosiaalista erikoistuneeseen kielenkäyttöön ja avata tieteenalan käsitevaruutta suurelle yleisölle”

(Satokangas 2020: 296). Satokangas (2020: 297) viittaa Latouriin kontekstitiedon tärkeydestä kertoessaan: Latourin (1987: 22–26) mukaan kontekstitieto on erityisen tärkeää maallikolle, koska hänen voi olla itse vaikeaa päästä siihen käsiksi. Lisäksi kontekstitieto on tärkeä osa termien merkitystä, sillä merkitykset muuttuvat ja tarkentuvat tieteellisen keskustelun myötä (Latour 1987: 25).

Satokangas jakaa kontekstointitapoja sen perusteella, kuinka paljon kirjoittaja rakentaa termille kontekstia. Yksi tapa on termin esittäminen itsestään selvänä tietona. Siinä kontekstointia ei tapahdu ollemaan tai kontekstia rakennetaan vain implisiittisesti; termi esitetään luonnollisena maailman ominaisuutena ilman sen merkitsemistä sopimuksenvaraiseksi rakennelmaksi. (Satokangas 2020: 297.) Esimerkiksi oppikirjoissa kontekstoinnin kautta perustelemista ei tarvitse tehdä kovinkaan kattavasti, sillä koulun institutionaalisen aseman myötä sen esittämään tietoon suhtaudutaan luottavaisesti (Rinne 2019: 72). Toisessa tyypissä kontekstointi on eksplisiittistä, ja se voi tapahtua esimerkiksi tiettyyn henkilöön tai yhteisöön kytkemisellä tai puolestaan aikaan ja paikkaan asemoimisella (Satokangas 2020: 297).

2.4 Toisen kielen tutkimus: oppikirjat ja terminologia

Koska tämä tutkimus sijoittuu osaksi S2-oppikirjatutkimusta sekä tarkemmin S2-oppikirjojen terminologian tutkimusta, käsitelen tässä niihin liittyvää aiempaa tutkimusta. Ensiksi käyn läpi eri aihepiireittäin tutkimuksia, joissa tutkimuskohteena on ylipäättään S2-oppikirjat. Toiseksi otan lähempään tarkasteluun tutkimukset, joissa on tehty havaintoja terminologiasta S2-oppikirjoissa ja -opetuksessa. Niiden tutkimusten terminologiaa koskevat havainnot liittyvät niin yleiskielisiin oppikirjoihin, S2-oppikirjoihin, selkokirjoihin kuin opetukseenkin. Tutkimuksia yhdistää se, että ne kaikki koskettavat jollakin tavalla heitä, jotka puhuvat suomea toisena kielenään. Lopuksi esittelen ulkomaista tutkimusta oppimateriaalin vaikutuksesta opetukseen.

2.4.1 S2-oppikirjojen tutkimus

Tämä tutkimus jatkaa ja täydentää paitsi aikaisempaa oppikirjatutkimusta myös S2-oppikirjojen tutkimusta. Seuraavaksi esiteltävät tutkimukset luovatkin kontekstin S2-oppikirjojen tutkimukselle, jonka osaksi tämä tutkimus asettuu. Aiempi tutkimus ohjaa kysymään kysymyksiä, joita ei ole ennen kysytty ja tutkimaan sellaista, mikä on vielä tutkimatonta tai hämärän peitossa.

Suomi toisena kielenä -oppikirjoja on tutkittu muutamissa väitöskirjoissa ja runsaasti etenkin pro gradu -tutkielmissa. Yleistä ja laajempaa S2-oppikirjojen tarkastelua ovat tehneet Löfberg (1992) ja

Vehkanen (2015). Löfbergin (1992) sivulaudaturtyö eli nykyinen sivuainetutkielma käsittelee kolmea S2-alkeisoppikirjaa. Vehkasen (2015) väitöskirjassa puolestaan tehdään laaja katsaus vuosien 1866–1953 suomi toisena ja vieraana kielenä -oppikirjoihin (Vehkasen tutkimuksesta lisää luvussa 2.4.2).

Erilaisia käsityksiä ja painotuksia on tutkittu useissa pro gradu -tasoisissa S2-oppikirjatutkimuksissa. Tarvainen (2001) tutkii astevaihtelun opettamisen välittämiä kielikäsitteitä kuudessa S2-oppikirjassa, ja Vannelan (2002) tutkimuskohteena on kuuden oppikirjan kulttuurikompetenssi. Toivanen (2008) tarkastelee kielenkäytön ohjeita viidessä S2-oppikirjassa, ja Noorzadeh (2014) tutkii luku- ja kirjoitustaidottomien opetuksen painotuksia muun muassa S2-oppikirjoissa. Lisäksi Väättäinen (2017) tutkii Suomen mestari 1 -oppikirjan kielikäsitteitä.

Sanastoa ja esittämisympäristystä koskevia S2-oppikirjatutkimuksia on myös toteutettu. Nissinen ja Taininen (1996) tutkivat sanastoa, Lehtonen (2001) kieliopin opettamisympäristystä ja Aho (2005) muun muassa sanastoa sekä sijamuotojen oppimisympäristystä. Uusimäki (2021) tarkastelee kielipiirien ilmiöiden esittämisympäristystä ja merkitystä.

Keskusteluun ja dialogeihinkin liittyviä pro gradu -tutkielmia on tehty S2-oppikirjoista monia. Pänkäläinen (2004) tutkii dialogeja luontevan keskustelun malleina, ja Niemen (2008) tutkimuskohteena on puhekieli dialogeissa sekä kielioppiruuduissa. Merisalo (2009) puolestaan tarkastelee suullisia vuorovaikutustehtäviä ja Tutti (2012) dialogien lausumapartikkeleita *mutta* sekä *ja*. Lisäksi Moisanen (2014) tutkii dialogeja puhekielen malleina aikuisille suunnatuissa S2-oppikirjoissa.

S2-oppikirjojen verbien moduksia tutkivat pro graduissaan Huottilainen (2002), Haapala (2003) sekä Peltomäki (2013). Huottilainen (2002) tutkii verbimodusten käyttöyhteyksiä ja Haapala (2003) dialogien direktiivien kohteliaisuutta, jonka ilmaisemiseen myös modukset tiiviisti liittyvät. Dialogien imperatiivimuodot ovat Peltomäen (2013) tarkastelun kohteena, ja Tannerin (2012) väitöskirjassa yhtenä tutkimuskohteena ovat S2-oppikirjojen pyynnöt (mistä lisää luvussa 2.4.2). Lisäksi muita S2-oppikirjojen verbeihin liittyviä pro gradu -tutkielmia on Kestin (2005) tutkimus MA-infinitiivistä, Ehrnkaisen (2008) tutkimus verbityypeistä ja Rintaluoman (2010) tutkimus menneen ajan tempuksista.

Muutamien pro gradu -tutkielmien aiheet ovat toistaiseksi harvemmin tutkittuja. S2-oppikirjojen objektin opetusta tutkii Katajisto (2000) ja lausetyyppejä Jokinen (2010). Punta (2001) tarkastelee sijamuotojen opetusta vuosina 1983–1999 julkaistuissa S2-oppikirjoissa, ja Jäppinen (2011) tutkii oppikirjojen opettamia tekstitaitoja sekä YKI-perusteiden ja opetussuunnitelman vaikutusta oppimateriaaleihin. Hämäläinen (2011) puolestaan tarkastelee ääntämisen käsittelyä suomi toisena ja vieraana kielenä -oppikirjoissa, ja Hoch (2012) tutkii partitiivia S2-opetuksessa sekä -oppikirjoissa. Heikura

(2022) tarkastelee S2-oppikirjojen sarjakuvia, ja aineistossa hänellä on muun muassa *Ahaa!*-oppikirjasarjan osat 1 ja 2. Lisäksi on tehty kaksi toiminnallista, oppimateriaalin kehittelyyn liittyviä pro gradu -tutkielmaa: Myllymäki (2012) on laatinut B1.2-tasoisin S2-oppimateriaalin, jossa käytetään Kaustisen murretta, ja Hietala ja Tykkyläinen (2013) ovat puolestaan koostaneet lukion S2-oppimateriaalin kirjallisuushistorian opetusta varten.

Kuten huomataan, suoranaista terminologian tutkimusta ei S2-oppikirjoista ole tehty. Sen sijaan on tutkittu tiettyjä kieliopin ja kielenopetuksen aihepiirejä, esitysjärjestystä, kielikäsitteitä ja sarjakuvia sekä kehitelty uutta opetusmateriaalia. Tämä tutkimus avanee siis joiltain osin uuden tutkimuskentän, jossa oppikirjoista tehdään laajempaa terminologian havainnointia. Tutkimusnäkökulmallisesti laajinta tarkastelua ovat tehneet Löfberg (1992) ja Vehkanen (2015), jotka tarkastelevat useita oppikirjoja monista eri näkökulmista. Myös Vannelan (2002) kulttuurikompetenssin ja Väätäisen (2017) kielikäsitteiden tutkimukset vaativat tutkimusaineiston kokonaisvaltaista tutkimista. Tämä tutkimus sijoittuu johonkin näiden neljän tutkimuksen jälkimaastoon, sillä tutkin oppikirjoja myös kokonaisvaltaisesti rajaamatta tarkastelua esimerkiksi vain johonkin yhteen kirjan osaan. Terminologian tutkimisessa on kuitenkin suhteellisen selkeä ja osoitettavissa oleva kohde – termit. Toisin on esimerkiksi tutkittaessa kielikäsitteitä, joita voidaan analysoida lähes kaikesta oppikirjan materiaalista. Loppujen lopuksi tämä tutkimus jatkaa edeltävissä tutkimuksissa tehdyistä terminologiaa koskevista havainnoista eteenpäin ja täydentää erityisesti terminologian yleislaatuisten tutkimisen kenttää.

2.4.2 Termien ja käsitteiden tutkimus S2-oppikirjoissa ja -opetuksessa

Tanner (2012) on tutkinut väitöskirjassaan pyyntöjä S2-oppikirjoissa sekä autenttisissa keskusteluissa. Tutkimuksessaan Tanner tekee huomioita myös erilaisista nimitystavoista oppikirjoissa. Hän mainitsee esimerkiksi oppikirjan *From start to Finnish* (White 2009 [1998]), jossa konditionaalista puhutaan -isi-muotona. Samassa oppikirjassa hyödynnetään myös englantia, kun konditionaali rinnastetaan englannin *please*-sanaan (engl. mm. 'ole hyvä' ja 'kiitos'). (Tanner 2012: 106, 167.)

Vehkanen (2015) on tutkinut suomi toisena ja vieraana kielenä -oppikirjoja vuosilta 1866–1953, ja tutkimuksen yksi tarkastelukohteista on kieliopin asema oppikirjoissa. Kieliopin kuvaus sekä opetus on keskeisessä asemassa tutkimusaineiston oppikirjoissa, joihin kuuluu sekä koululaisten että aikuisten oppikirjoja. Kieliopin opetus osoittautuu tutkimusaineiston oppikirjoissa kantavaksi teemaksi, joka ulottuu erillisten kielioppiosioiden lisäksi sanastoihin. (Vehkanen 2015: 257.) Vehkanen (2015:

257) mukaan kielioppia opetetaan aikuisten oppikirjoissa hyvin varioivasti: kieliopin opetus voi sijoittua kappaleiden alkuihin tai loppuihin, tekstien lomaan tai erillisiin kielioppiosioihin.

Vehkasen (2015) tutkimuksessa tehdään havainto myös ”piilokieliopista”. Käsitettä ei erikseen määritellä, mutta se liitetään kyseisessä tutkimuksessa erityisesti Dannholmin (1885) koululaisten alkeisoppikirjaan *Förberedande öfningskurs i Finska Språket för små nybegynnare* (Vehkanen 2015: 41, 73, 75–77). Vehkanen (2015: 41) kuvaa Dannholmin oppikirjojen lähestyvän herbartilaista opetusfilosofiaa, johon liittyy Vehkasen mukaan kieliopin vastustaminen. Vehkasen (2015: 41) mukaan Dannholmin (1885) oppikirjassa ei käsitelläkään kielioppia erillisissä osioissa eikä sitä korosteta tekstikappaleidenkaan yhteydessä. Sen sijaan kielioppi sisältyy piilokielioppina oppikirjan sanastoihin ja teksteihin, kun esimerkiksi toistetaan erilaisia taivutusmuotoja nimeämättä niitä termein (Vehkanen 2015: 73, 75–76, 144). Myös Szinnyein (1916) aikuisten lukukirjassa *Finn Olvasókönyv* on Vehkasen (2015: 77, 80, 116) mukaan piilokielioppia esimerkkilauseissa. Norris ja Ortega (2000: 437) kutsuvat tällaista kielioppisäännöistä vapaata kielellistä syötöstä implisiittiseksi opettamiseksi.

Oinas (2020) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan muun muassa selkokielistä yläkoulun kemian e-oppikirjaa *Titaani 1E* (2019) ja verrannut sitä yleiskieliseen *Titaani* (2019) -oppikirjaan. Oinaan (2020: 91) mukaan kemian terminologiaa sekä symbolikuvioita kuten molekyylikaavoja on vähemmän selkoistetussa kuin yleiskielisessä Titaanissa. Eroja on huomattavissa myös termien määritelmässä, sillä selkokielisessä oppikirjassa käsitteiden selitykset ovat pintapuolisempia ja tutkimuksessa haastateltujen kemian aineenopettajien mielestä epätarkempia (Oinas 2020: 73, 87). Myös käsitteiden määritelmiä tukevia molekyylikaavioita saattaa puuttua selkokielisestä Titaanista samalla, kun niitä käytetään oppikirjan yleiskielisessä versiossa (Oinas 2020: 81). Lisäksi oppikirjojen välillä on määrellisiä eroavaisuuksia, kun esimerkiksi yleiskielisen Titaanin alkuainetaulukossa esitetään 31 alkuainetta ja selkokielisen Titaanin alkuainetaulukossa 24 kappaletta. Jotkin selkokirjasta poisjätetyt alkuaineet eivät ole kovin yleisiä kemian oppisisällöissä. (Oinas 2020: 52.)

Yhteiskuntaopin käsitteiden opiskelua toisella kielellä sekä käsitteiden selittämistä tutkii väitöskirjassaan Saario (2012). Tutkimuksen mukaan tutkimusluokan käyttämässä yhteiskuntaopin yleiskielisessä oppikirjassa *Kronikka 9* (2003) useimmat käsitteet toistuvat vain kerran tai kaksi kertaa (Saario 2012: 111). Lisäksi verbien tasolla kieli on vaihtelevaa kirjan kappaleittain, ja joitakin erityisalan sanoja eli termejäkin esiintyy (Saario 2012: 236–237). Saario (2012: 240) tekee myös havainnon, että oppikirjan sisältöjä ei käyty oppitunneilla yhteisesti läpi – oppilaiden tehtäväksi jää yhdistää tunneilla käsitellyt asiat oppikirjan sisältöihin. Tarkemmin tutkimuksessa tarkastellaan käsitteitä *työttömyys* ja

hallitus. Saarion (2012: 237) mukaan niiden osalta oppikirjassa ei ole metatekstiä, joka kommentoisi tekstien sisältöjä tai rakennetta esimerkiksi kappaleiden alkukoosteissa. Ylipäätään eksplisiittisiä viittauksia eteen- tai taaksepäin oppikirjassa ei Saarion (2012: 237) mukaan ole. Saario (2012: 238) pohjaa, että olennaista ei ole käsitteiden opiskelu sinänsä, vaan käsitteiden antama ymmärrys yhteiskunnallisista ilmiöistä. Opiskelija hyötyy siitä, kun hän voi yhdistää käsitteet osaksi omaa kokemusmaailmaansa eli kun käsitteet eivät jää abstrakteiksi (Saario 2012: 238).

S2-oppijoiden matematiikan oppituntien käsitteiden käyttöä on tutkinut pro gradussaan Pitkänen (2014). Tutkimuksessa käytetään *termin* sijaan *käsitettä*, sillä matematiikassa termi tarkoittaa esimerkiksi lausekkeen lukuja (Matematiikkalehti Solmu 2023; Pitkänen 2014: 24). Pitkänen (2014) selvittää, millä keinoilla yksi opettaja opettaa matematiikan käsitteitä ja miten käsitteet ilmaantuvat oppijoiden omaan kielenkäyttöön. Matematiikan opetuksen seurannasta ilmeni kuusi erilaista käsitteiden opetuskeinoa: eleiden käyttö, kuvien ja tekstien käyttö, keskusteleminen ja kysyminen, tehtävät, edellisten käsitteiden hyödyntäminen sekä sanotun uudelleen muotoileminen (Pitkänen 2014: 68). Eniten käytettyjä keinoja olivat fyysiset ja visuaaliset keinot eli eleet sekä kuvien ja tekstien käyttäminen. Opetuskeinot tukivat oppijoita käsitteiden tunnistamisessa, mutta käsitteiden käyttäjinä oppijat eivät kehittyneet. (Pitkänen 2014: 69–70.) Pitkänen (2014: 70) mukaan matematiikassa toiminta on ensiarvoista, ja puhuminen tulee sen jälkeen, jolloin nimitys on toiminnan päälle laitettava merkki. Termejä tarvitaan siis matematiikassa Pitkänen (2014: 70) mukaan puhumiseen, ja ”niin kauan kuin puhumiseen ei ole tarvetta, käsitteet saavat odottaa”.

2.4.3 Oppikirjan vaikutus toisen kielen opetukseen

Guerrettaz ja Johnston (2013) tarkastelevat englanti toisena kielenä -opetuksen oppimateriaalien suhteita käyttöympäristöönsä. Guerrettazin ja Johnstonin (2013: 779) mukaan oppikirjoja voidaan tarkastella osana luokkahuone-ekologiaa. Luokkahuone-ekologia tarkoittaa osallistujien, suhteiden, rakenteiden, esineiden ja prosessien kokonaisuutta, joka muodostaa kokemuksen opetuksesta ja oppimisesta luokassa (Guerrettaz & Johnston 2013: 779). Luokkahuone-ekologiaan liittyy ajatus siitä, että luokkahuoneympäristö on järjestelmänä samankaltainen kuin biologinen ekosysteemi, josta voi tutkia edellä mainittujen elementtien välisiä suhteita (Guerrettaz & Johnston 2013: 782).

Guerrettazin ja Johnstonin (2013: 784) tutkimassa luokkahuone-ekologiassa oppimateriaalit eli esineet olivat keskeisessä suhteessa rakenteisiin (opetussuunnitelma) ja prosesseihin (luokkahuonediskurssi ja kielenoppiminen). Kurssisuunnitelma, päivittäiset tuntisuunnitelmat, kotitehtävät, testit ja

kokeet indikoivat sitä, että oppikirja toimi opetussuunnitelmana. Esimerkiksi kurssisuunnitelmaa läpikäytäessä opintojakson tarkoitus määriteltiin oppikirjan kappaleiden 17–20 suorittamiseksi, ja kursilla eteneminen ja menestyminen määriteltiin oppikirjan tarjoamien testien ja kokeiden läpäisemiseksi. Toisaalta oppikirja vaikutti myös luokkahuonediskurssiin, sillä 83 % luokkahuonekeskusteluista liittyi oppimateriaaleihin. (Guerrettaz & Johnston 2013: 784–785.)

Guerrettazin ja Johnstonin (2013) tutkimuksen pohjalta voidaan siis todeta, että opetuksessa käytettävällä oppikirjalla on iso vaikutus siihen, millaisina esimerkiksi kotoutumiskoulutuksen hitaan polun kurssit käytännössä toteutuvat. Siksi oppikirjoja onkin tärkeää tutkia ja vertailla, jotta erilaisista vaikutuksista oltaisiin tietoisia. Toisaalta Guerrettazin ja Johnstonin tutkimus saattaa osoittaa, että esimerkiksi tässäkin tutkimuksessa olisi voitu vertailla kotoutumiskoulutuksen peruspolun ja hitaan polun S2-opetusta. Vertailusta olisi voinut paljastua, miten oppikirjat (ja opettajan oppaat kokeineen) käytännössä ohjaavat opettamaan terminologiaa.

3 AINEISTON ESITTELY

Tutkimusaineistoon kuuluu Laura Tikkasen ja Noora Tähtisen oppikirja *Ahaa! 1* (2017a, tästä eteenpäin Ahaa tai A!) sekä Sonja Gehringin ja Sanni Heinzmannin oppikirja *Suomen mestari 1 Uudistettu* (2020, tästä eteenpäin Suomen mestari tai SM). Käytän myös *Ahaa! 1 äänitettä* (Tikkanen & Tähtinen 2017b) analyysin tukena kuunteluharjoitusten yhteydessä.

Ahaa on aikuisille suomen kielen opiskelijoille suunnattu oppikirja, joka on kirjan takakansitekstin mukaan suunniteltu käytettäväksi etenkin kotoutumiskoulutuksen hitaan polun kursseilla. Kyseessä on siis oppikirja, jota käytetään formaalissa eli organisoidussa, strukturoidussa ja oppimistavoitteisiin tähtäävässä opetuksessa, mitä myös kotoutumiskoulutus on (Sahradyan 2015). Kirjan sisältöjä voi opiskella myös itseksien ilman kielikurssille osallistumista, mutta omassa tutkimuksessani taustaoletuksena on, että oppikirjaa käytetään formaaliin kielenoppimiseen. Ahaa valikoitui osaksi tutkimusaineistoani, koska se on tällä hetkellä ainoa erityisesti kotoutumiskoulutuksen hitaan polun kursseille suunnattu oppikirja.

Suomen mestari on puolestaan samalta kustantajalta kuin Ahaa, eli Finn Lecturalta, mutta sen ei ole mainittu kohdentuvan erityisesti millekään tietylle kotoutumiskoulutuksen polulle. Ahaa ja Suomen mestari -oppikirjojen voidaan siis olettaa olevan tämän vuoksi erilaisia, mille tutkimuksen vertailuasetelma pohjautuukin. Kuitenkin samaan tapaan taustaoletuksena myös Suomen mestaria tutkiessa on se, että sitä käytetään formaaliin kielenoppimiseen.

Tässä tutkimuksessa siis vertailen S2-oppikirjoja Ahaa ja Suomen mestari, koska ensiksi mainittu oppikirja on suunnattu hitaasti eteneville ja toiseksi mainittu ei ole. Ahaata ja Suomen mestaria tutkimusaineistona puoltaa myös niiden suosittuus, sillä Ahaa-oppikirjasta on seitsemän painosta ja Suomen mestarin vuoden 2020 versio on uudistettu laitos, josta siitäkkin on jo viisi painosta – oppimateriaalit ovat kysytyjä, jos niistä otetaan uusintapainoksia (Tanner 2012: 17).

Sekä Ahaa että Suomen mestari sijoittuvat eurooppalaisen viitekehyksen taitotasolle A1 ja ovat kirjasarjansa ensimmäisiä osia. Ahaa-sarjasta on julkaistu ensimmäisen osan lisäksi oppikirja Ahaa! 2, joka sijoittuu eurooppalaisen viitekehyksen taitotasolle A2. Suomen mestarin ensimmäisen osan lisäksi kirjasarjassa on julkaistu 3 oppikirjaa: Suomen mestari 2, joka sijoittuu eurooppalaisen viitekehyksen taitotasolle A2, Suomen mestari 3, joka sijoittuu taitotasolle A2.2 ja Suomen mestari 4, joka sijoittuu taitotasolle B1, mutta jota käyttäen on mahdollisuus edetä taitotasolle B2 saakka. Tähän tutkimusaineistoon valikoituneet oppikirjat eivät siis vielä valmista opiskelijaa yleisen kielitutkinnon

(YKI) suorittamiseen, johon vaaditaan vähintään eurooppalaisen viitekehyksen mukainen B1-tason kielitaito.

Digitaaliset oppimateriaalit ovat yleistyneet niin peruskoulussa, lukiossa kuin suomi toisena kielenä -opetuksessakin. Myös Ahaa ja Suomen mestari -kirjasarjoihin on tehty opettajan sähköinen opas ja esitysmateriaalipaketti. Ahaa-oppikirjoihin on saatavilla myös opiskelijan äänite kirjan teksteistä ja ääniteisiin liittyvistä harjoituksista sekä erillinen kirjaa täydentävä äänite, jossa on myös oppikirjan kuunteluharjoituksia. Molemmissa kirjasarjoissa painetun kirjan käyttäjällä on mahdollisuus kuunnella kappaletekstit myös maksuttomalla *Otso*-mobiilisovelluksella. Kuitenkin oppilaan digitehtäviä on saatavilla vain Suomen mestari -kirjasarjaan, johon on saatavilla muutoinkin enemmän lisämateriaaleja verrattuna Ahaa-sarjaan – esimerkiksi opettajan digiaineistoja opetuksen tueksi tai sanastoja, joissa on valittavana suomen kielipariksi joko arabia, englanti, farsi, ranska, ruotsi, saksa, somali, ukraina, viro tai venäjä.

Tässä tutkimuksessa vertaillaan painettuja oppikirjoja, koska niihin molempiin löytyy kirjasarjoilta vastineet. Molempiin oppikirjoihin on olemassa äänitteet, mutta ne eivät todennäköisesti toisi terminologian tutkimiseen lisäarvoa. Tässä tutkimuksessa Ahaan erään kuuntelutehtävän sanoja on kuitenkin tarkistettu äänitteeltä. Opettajan oppaat ja esitysmateriaalit puolestaan jäävät tutkimuksen ulkopuolelle tutkimuksen rajaussyistä sekä siksi, että tämä tutkimus kohdentuu opiskelumateriaaleihin.

Ahaa jakautuu kappaleisiin 0–11, joissa esiintyvät kirjan alussa esitellyt kolme päähenkilöä: Ali, Nasim ja Zahra. Kappaleet 0–2, 4–6 sekä 8–10 alkavat uusien opiskeltävien pääteemojen listauksella, ja joka neljäs kappale on kertauskappale edeltävistä kolmesta kappaleesta. Kirjan aloittava kappale 0 sekä kertauskappaleet 3, 7 ja 11 eivät sisällä dialogeja. Kirjan muut kappaleet alkavat säännöllisesti kappaleen teemaan liittyvällä lyhyellä dialogilla, jota seuraa pidempi dialogi, jota kutsun päädialogiksi. Lyhyessä dialogissa on piirrettyä kaksi henkilöä, joilla on puhekuplia, ja päädialogi on koostettu puolestaan henkilön nimillä merkityistä repliikeistä. Päädialogin ympärillä on myös kertovaa tekstiä ja tekstin jälkeen sitä koskevia lisäkysymyksiä, joita molempia kirjan tekijät suosittelevat lisähaastetta kaipaaville opiskelijoille. Lisätehtävän jälkeen on päädialogin sanasto, johon opiskelija voi täydentää omalla kielellään käännökset. Sanastoa seuraa moninaiset harjoitukset, joiden lomassa on kielioppiosioita sekä kappaleen aihepiiriin liittyvää sanastoa info-osioissa. Joissakin kappaleissa on myös käsiteltävään aihepiiriin liittyvän laulun sanoitukset. Kirjan lopussa on harjoitusten ratkaisut kappaleittain listattuna. Analyysissa huomioidaan kirjan kappaleet ilman lopun ratkaisuosiota, jolloin analysoitavaan osuuteen kuuluu 288 sivua.

Taulukossa 1 on listattu kappaleittain Ahaan kielioppisisällöt ja kappaleissa käytetyt termit. Joitakin aiheita listataan kirjan sisällysluettelossa ja kappaleiden aluissa, mutta tähän taulukkoon on täydennetty myös siellä mainitsemattomat kielioppiasiat. Joitakin aiheita ei esimerkiksi nimitetä termillä, mutta aihetta kuitenkin käsitellään ja opetellaan. Esimerkiksi kappaleessa 0 jaotellaan aakkoset vokaaleihin ja konsonantteihin, mutta niitä ei nimitetä näillä termeillä.

Taulukko 1. Ahaan kielioppisisällöt kappaleittain.

Kappale	Kappaleen kielioppiaiheet	Kappaleessa käytetyt termit
Kappale 0	aakkosto, äänteet, kysymyslause, vokaalit, konsonantit, tavutus, verbejä	tavu, äänne
Kappale 1	kysymys- ja toteamuslauseet, persoonapronominien nominatiivimuodot, partitiivi, yksikön persoonien genetiivimuodot, puhua ja asua -verbien myöntömuodot, olla-verbin myöntö- ja kielto- muoto, adjektiiveja, vokaalit, konsonantit	konsonantti, persoonapronomini, verbi, vokaali
Kappale 2	numerot 0–12, järjestyslukuja, kaksoiskonsonantti, omistuslause	-
Kappale 3 (kertaus)	verbejä, numeroita, elatiivimuotoja, partitiivimuotoja, imperatiivi	lause, verbi
Kappale 4	adjektiiveja, numeroita, elatiivimuotoja, yksikkö ja monikko, nimitystyyppi -nen, partitiivi, astevaihtelu, syödä ja juoda -verbien myöntömuoto ja kielto- muoto, kO-kysymys, nominatiivi, sanapaino, lausepaino	lause, partitiivi, sanapaino, verbi
Kappale 5	järjestysluvat, järjestysluvun inessiivimuoto, nominatiivi, nimitystyyppi us/Os/ys, opiskella ja tulla -verbien myöntömuodot, nesessiivirakenne, yksikkö ja monikko, tilalause, diftongi	diftongi, lause, monikko, verbi, vokaali
Kappale 6	nominatiivi, nimitystyyppi i > e, genetiivi, olla-verbin imperfekti, preesens, infinitiivilauseke, infiniittiverbi, finiittiverbi, haluta ja osata -verbi en myöntömuodot, vokaaliharmonia, etu- ja takavokaalit, partitiivi, inessiivi ja elatiivi	etuvokaali, imperfekti, lause, nominatiivi, takavokaali, verbi, vokaali, vokaaliharmonia
Kappale 7 (kertaus)	adjektiivi, verbi, nimitystyyppi -nen, ukse, okse, yhkse, i > e, monikko	adjektiivi, verbi

Kappale 8	verbityypit 1–5, verbejä, infinitiivi, astevaihtelu, persoonamuoto, yksikön 3. persoona, yksinkertainen futuuri, kO-kysymys, nomintyyppi i > e, tavut	verbi, persoonamuoto, lause, kO-kysymys, monikko, tavu
Kappale 9	paikallissijat, postpositioita, yksi prepositio, nomintyyppi e > ee, verbien astevaihtelu, verbejä, taivutus, astevaihteluparit, tavuja	verbi, astevaihtelupari, astevaihtelu, tavu, lause
Kappale 10	essiivi, inessiivi, lause, illatiivi, nominatiivi, sanatyyppi As/is, astevaihtelu, partitiivi, genetiivi	lause, astevaihtelu, partitiivi, genetiivi, vahva aste, heikko aste
Kappale 11 (kertaus)	verbi, infinitiivi, genetiivi, partitiivi, inessiivi, adessiivi, ablatiivi, elatiivi, nominatiivi, lause, (in)transitiivilause, omistuslause, nesessiivirakenne, kopulalause	verbi, lause, omistuslause, ainesana, abstrakti sana, partitiivi

Ahaan tehtävätyypit on jaettu yhteentoista osaan, ja jokaista vastaa omanlainen kuvasymboli. Näistä kahdeksan tehtävätyyppiä vaatii oppijalta aktiivista roolia: *Etsi tietoa!*, *Toimi!*, *Puhu!*, *Kirjoita!*, *Lue ja vastaa!*, *Lisätehtävä*, *Äännä!* ja *Kuuntele!*. Niissä oppijaa ohjeistetaan toimimaan tietyllä tavalla ja täyttämään harjoituksessa kysytyt tiedot. Muut kolme tehtävätyyppiä eli *Kielioppi*, *Lauletaan!* ja *Info!* antavat tietoa ja tukea harjoitusten tekemiseen ja sisältöjen oppimiseen. Lähes jokainen harjoitus tai muu yksikkö on merkitty yhdellä tai kahdella mainituista symboleista – jotkin harjoitukset eivät ole saaneet symbolia, mikä johtunee useimmiten siitä, että tehtävässä yhdistyy useamman kuin kahden symbolin mukainen toiminta. Lisäksi tehtävätyypeissä hyödynnetään värejä: harjoitusten numerot ovat sinisellä pohjalla, kielioppi oranssilla pohjalla, info-osuudet vihreällä pohjalla ja laulujen sanat on kehystetty sinisellä viivalla.

Suomen mestari -oppikirjan perusosa rakentuu kappaleista 1–9, joita ennen esitellään Suomen kartta ja kirjan kymmenen henkilöä, joista kolme opiskelevat suomea kurssilla. Kappaleet alkavat uusien opiskeltavien pääteemojen listauksella kuten Ahaassa. Sitä seuraa dialogi ja siihen liittyvä sanasto, jonka käännökset opiskelija täyttää itse. Sanaston jälkeen esitellään lisää kappaleen aihepiiriin liittyvää sanastoa. Esimerkiksi kappaleessa 1 *Hei ja tervetuloa!* dialogisanaston jälkeen on esitelty muun muassa erilaisia tervehdyksiä, viikonpäivät, aakkoset ja numerot. Sanasto-osiota seuraa puhutaan-osio lukuun ottamatta kirjan ensimmäistä kappaletta, jossa sitä ei ole ollenkaan. Puhutaan-osiossa esitellään yleisiä keskustelutilanteita ja samalla opitaan niihin liittyviä puhekielisiä ilmauksia. Esimerkiksi kappaleessa 2 on asiointikeskustelu jäätelökioskin myyjän kanssa, ja keskustelussa käytetään puhekielisiä ilmauksia muun muassa numeraaleista ja persoonapronomineista. Puhutaan-osion

jälkeen on kielioppiosio, ja kappaleen loppuosa koostuu aina harjoituksista. Sivumäärältään kirjan perusosa on 289 sivua, ja se osuus huomioidaan analyysissä. Kirjan perusosan jälkeen eli kappaleen 9 loppuessa alkaa lisäharjoitukset, joita on yhteensä 22 kappaletta. Niiden jälkeen on minikielioppi-osio, johon on kerätty kootusti keskeisimpiä kielioppiasioita. Samaan tapaan kirjassa on vielä tiivistys olennaisimmista suomen puhekielisyyksistä, ja aivan lopuksi on listattu kappaleittain harjoitusten sekä lisäharjoitusten ratkaisut.

Taulukossa 2 on listattu kappaleittain Suomen mestarin kielioppisisällöt ja kappaleissa käytetyt termit. Kirjan omassa sisällysluettelossa ja kappaleiden alussa mainitaan joitakin aiheita, mutta tähän taulukkoon on täydennetty myös siellä mainitsemattomat kielioppiasiat. Joitakin aiheita ei esimerkiksi nimitetä termillä, vaikka aiheetä käsitellään ja opetellaan. Esimerkiksi kappaleessa 2 annetaan esimerkkejä partitiivin suffikseista *-a* ja *-ä*, mutta niiden yhteydessä ei mainita partitiivin termiä.

Taulukko 2. Suomen mestarin kielioppisisällöt kappaleittain.

Kappale	Kappaleen kielioppiaiheet	Kappaleessa käytetyt termit
Kappale 1	aakkoset, numerot, persoonapronominin, olla-verbi, vokaalit, vokaaliharmonia, yhdyssanat, tavaaminen	persoonapronomini, verbi, vokaali, vokaaliharmonia, yhdyssana
Kappale 2	partitiivi, elatiivi, ablatiivi, konsonantit, geminaatta, astevaihtelu, persoonataivutus, kysymyslause, subjekti, verbi, kO-kysymys, intonaatio	konsonantti, subjekti, verbi, kO-kysymys, intonaatio
Kappale 3	adjektiiveja, tilalause, adessiivi, inessiivi, essiivi, ssa/ssä, diftongi, genetiivi, astevaihtelu verbityyppi 1, monikko, yksikkö, lause, vokaaliharmonia	adjektiivi, genetiivi, verbi, monikko, yksikkö, lause, vokaaliharmonia, persoonapronomini
Kappale 4	adjektiiveja, nominatiivi, genetiivi, partitiivi, omistuslause, elatiivi, sanapaino	nominatiivi, genetiivi, partitiivi, persoonapronomini, vokaali, konsonantti, verbi, sanapaino, tavu, lause, monikko
Kappale 5	verbityypit 1–5, ablatiivi, infinitiivilauseke, infinitiivi, astevaihtelu, persoonamuoto	verbi, infinitiivi, vartalo, vokaali, persoonamuoto, partitiivi, genetiivi, konsonantti, lause
Kappale 6	adjektiiveja, paikallissijat, eksistentiaalilause, demonstratiivipronominin, imperatiivi	adjektiivi, vokaali, illatiivi, partitiivi, demonstratiivipronomini

Kappale 7	adessiivi, nominityypit e, nen, i-i, i-e, si, astevaihtelu, (sana)vartalo, vahva ja heikko aste, demonstratiivipronominien taivutusta, tunnekausatiivilause, imperfekti,	(sana)vartalo, lainasana, demonstratiivipronomini, imperfekti, lause
Kappale 8	adjektiiveja, partitiivi, järjestysluvut, elatiivi, ablatiivi, postpositioita	adjektiivi, ainesana, partitiivi, lause, verbi, järjestysluku, postpositio
Kappale 9	objekti, partitiivi, monikko, nominityppi us/ys, kaikki nominityypit, ulkopaikallissijoista, astevaihtelu verbityypeissä 3 ja 4, vahva ja heikko aste, elatiivi, persoonapronominien taivutuksia	objekti, genetiivi, partitiivi, ainesana, verbi, monikko, persoonapronomini, nominatiivi, vartalo, infinitiivi, lause

Suomen mestarissa käytetään kuutta eri symbolia kuvaamaan tarkemmin erilaisia tehtäviä ja muita sisältöjä: puhekupla-, suu-, korva-, keskustelu-, kynä- ja kirjasympoli. Jokaista harjoitusta ei ole symbolilla tyypitelty, mutta jotkin harjoitukset, joissa harjoitellaan vähän enemmän esimerkiksi kirjoittamista, saavat kynäsymbolin. Lisäksi puhekuplasymbolilla ja punaisilla pisteillä erotellaan puhekielisyys yleiskielestä, eli kyseinen symboli ei merkitse suoraan tehtävätyyppejä vaan sisällön luonnetta. Ahaasta poiketen symboleissa on käytetty vain kahta eri väriä, turkoosia ja punaista. Sen sijaan oppikirja hyödyntää värikoodausta kirjan sivujen yläreunassa ja otsikoissa: kappaleen dialogi ja sitä seuraava sanasto-osio ovat teemaltaan sinisiä, puhutaan-osio on punainen, kielioppiosio on vihreä ja harjoitusosio on turkoosi.

Analyysissa viitataan oppikirjojen tehtäviin koodilla, jossa on ensin kirjan kappaleen numero ja sitten harjoituksen numero. Mikäli harjoitus on moniosainen, merkitsen harjoituksen numeron perään harjoituksen osaa vastaavan kirjaimen *A–D*. Lopuksi merkitsen lyhenteellä *A!* tai *SM*, kummasta oppikirjasta on kyse. Esimerkiksi Ahaan kappaleen 1 harjoitus 4 C olisi koodina ”1/4C A!” (esimerkki 1). Esimerkeissä tummennetut osuudet ovat yleensä tehtävänantoja, jotka ovat oppikirjoissakin tummennettuina. Myös tekstin asettelu on ainakin lähes samanmuotoinen kuin viitatussa oppikirjassa: esimerkiksi harjoituksen 4 C ohjeet jakautuvat kuvastusti kahdelle eri riville (esimerkki 1). Jos oppikirjassa on käytetty kursivaa tai alleviivauksia, niitä käytetään myös esimerkeissä. Muihin kuin tehtäviin, eli esimerkiksi infolaatikoihin, viitataan kappaleen numerolla ja sivunumerolla.

(1) Harjoitus 4.

C. Opiskelkaa sana ”hei” eri kielillä.

Jokainen kirjoittaa sanan ”hei” omalla kielellä taululle.

Opettakaa tervehdykset muille.

(1/4C A!)

Ahaan äänite koostuu levykkeistä 1 ja 2, joista viitataan vain levykkeeseen 1. Ääniraidat ovat levykkeellä numeroitu, ja käytän koodauksessa samaa numerointia. Viitatessa merkitsen ensin levykkeen numeron ja sitten ääniraidan numeron. Esimerkiksi Ahaan kappaleen 2 harjoituksen 1 äänitteeseen viittäisin koodilla ”1/20 A! *äänite*”, sillä levykkeellä 1 kyseinen harjoitus on ääniraita numero 20.

Tutkimusaineistosta en voi tässä tutkimuksessa näyttää täysin alkuperäistä materiaalia, sillä tekijänoikeudet suojaavat kyseisiä oppikirjoja. En voi siis esimerkiksi ottaa tutkimusaineistosta kuvia esimerkkejä esittäessäni, vaan kirjaan esimerkit käsin mukailemalla alkuperäisiä esityksiä. Aineistoesimerkit ovat siis aina jonkinasteisia mukaelmia autenttisista versioistaan. Tästä syystä joitakin aineistoviittauksiin liittyviä ominaisuuksia voi karsiutua pois: värejä, asetteluita ja kuvia, jotka ovat osa kirjan visuaalista esitystapaa. Jotkin oppikirjojen tehtävät ovat myös pitkiä tai moniosaisia, jolloin en tilankäytön vuoksi esitä niitä kokonaisuudessaan. Tällöin kokonaiskuva tehtävistä saattaa jäädä vajaavaiseksi. Pyrin kuitenkin selittämään tehtävän esiintymiskontekstia leipätekstissä, mikäli katson sen olevan merkityksellistä. Kun esimerkiksi jotakin harjoitusta ei ole esitetty esimerkissä kokonaan, vaan sen lopusta on jätetty kohtia kirjaamatta, merkitään poisjätetyn osuuden tilalle kaksi hakusuluissa olevaa ajatusviivaa ”[– –]” harjoituksen jatkumisen merkiksi.

4 TUTKIMUSMENETELMÄT

Tässä tutkimuksessa on tavoitteena selvittää, miten Ahaan kielioppiterminologiasta näkyy kirjan suuntautuneisuus kotoutumiskoulutuksen hitaan polun kurseille. Jotta havaintoja voidaan asettaa jonkinlaiseen perspektiiviin, verrataan Ahaan terminologiaa Suomen mestarin terminologiaan. Termien tarkastelu koostuu tässä tutkimuksessa termien poiminnasta, erilaisista jaotteluista ja luokittelusta, laskemisesta sekä vertailusta Ahaan ja Suomen mestarin välillä.

Tutkimus pohjautuu pääosin aineistolähtöiseen sisällönanalyysiin, jossa jaottelutavat muodostuvat aineistoa tutkimalla (ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2018: 122–127). Analysoinnin apuna on käytetty kuitenkin myös teorioita, jolloin tutkimuksessa sisällönanalyysiin yhdistyy teorioiden ohjaava vaikutus. Tutkimuksen teoriaohjaavan sisällönanalyysin osuus näkyy etenkin *termin* määrittelyssä: määritelmän pohjalta olen tehnyt poimintoja tutkimusaineistosta ja verrannut määritelmän toteuttavia tapauksia määritelmän ei-toteuttaviin tapauksiin. Myös erilaiset käsitykset kielenopetuksen ja kielen tutkimuksen osa-alueista ovat olleet apuna aineiston ryhmittelyssä. Lisäksi yksi kokonainen analyysiosio hyödyntää aiempaa tutkimustietoa termeistä. Tässä tutkimuksessa tarkoituksena ei kuitenkaan ole asettaa teorioita testiin ja kokeilla niiden toimivuutta, jolloin sisällönanalyysi ei ole teorialähtöistä (ks. Tuomi & Sarajärvi 2018: 127–128).

Ilmaisut luokittelen termeiksi luvussa 2 esiteltyyn määritelmään pohjautuen, eli termeiksi katson kaikki kielitieteen vakiintuneet nimitykset kuten *lause* tai *partitiivi*. Vakiintuneisuuden tarkistan *Ison suomen kieliopin* verkkoversiosta (VISK 2008). Jos vakiintuneen ilmaisun tilalla käytetään esimerkiksi yksinkertaistettua versiota (esim. *paikallissija* > *paikansija*), katson sen olevan selkotermi. Muita aineiston pohjalta muodostettuja selkotermityyppejä esittelen luvussa 5.4. Jos ilmaisua ei ole käytetty termimäisesti, eli sillä ei nimitetä kielenilmiötä vaan ennemminkin ohjataan muutoin ymmärtämään sitä, se on usein apukysymys tai tarkennus. Luvussa 5.6 käsittelen näitä apukysymyksiä ja tarkennuksia, jotka ovat erilaisten selkotermityyppien tapaan aineiston pohjalta muodostuneita nimityksiä.

Analyysi alkaa vakiintuneiden termien ja selkotermien määrällisellä katsauksella, jossa selviää kunkin käytetyn termin esiintymismäärät (ks. luku 5.2). Esiintymismäärien laskemista edelsi termilistauksen kokoaminen aineistoa tarkastelemalla, mutta listaus täydentyi myös laskemisen aikana. Käytännössä termien laskeminen toteutui ykkösen (1) merkitsemisellä taulukon termin kohdalle silloin, kun esiintymä havaittiin. Ahaan selkotermi *perusmuoto* kohdalla tuli erikseen tarkastaa, viitataan

sillä infinitiiviin vai nominatiiviin kyseisessä kontekstissa. Lopuksi ykköset muutettiin esiintymien kokonaismääräksi, ja analyysissa näitä oppikirjojen välisiä tuloksia vertaillaan lukumäärällisesti sekä prosentuaalisesti. Etenkin prosentuaaliset erot havainnollistavat oppikirjojen välisiä eroja, sillä silloin termien esiintymien lukumääriä voidaan vertailla keskenään samassa suhteessa.

Vakiintuneita termejä ja selkotermejä koskevan määrällisen katsauksen jälkeen jatkan vakiintuneiden termien analysointia listaamalla niiden ensiesiintymät oppikirjoissa (kappale/sivunumero). Ensiesiintymän kohdan olen määritellyt olevan sellainen, jossa termiä käytetään aktiivisesti (ks. luku 5.3). Oppikirjojen termien ensiesiintymiä vertailen laskemalla, kuinka suurina termien esiintymäerot ovat kappaletasolla. Isoja eroja ensiesiintymissä pohdin sen kautta, missä kontekstissa termi on esitetty. Konteksti nimittäin vaikuttaa siihen, miten termi on esitetty ja mitä tietoja oppijalta siinä kohdassa vaaditaan. Vertailua tehdään myös jaotteleamalla käytettyjä vakiintuneita termejä eri termikategorioiden ja tarkastelemalla, kuinka paljon eri kategorioissa on termejä. Kategoriat pohjautuvat kielentutkimuksen eri osa-alueisiin sekä tarkemmin tiettyihin ilmiöihin. Laajoja kategorioita ovat fonologia eli äänneoppi, morfologia eli muoto-oppi ja syntaksi eli lauseoppi. Morfologiaan liittämäni termit koskevat jollakin tavalla sanojen taivuttamista tai sanojen rakennetta, ja fonologian kategoriassa termit liittyvät ääntämiseen ja äänneoppiin. Syntaksin ryhmään sijoittamani termit puolestaan liittyvät lause-tyyppeihin sekä lauseenjäseniin. Näiden kolmen yläkategorian rinnalla analyysissa käytetään alakategorioita, jotka koskevat aikamuotoja, sanaluokkia ja sijamuotoja. Kyseiset osa-alueet ovat tutkimusaineistossa keskeisessä roolissa, joten niitä on mielekästä käsitellä erikseen. Kategorioiden muodostukseen ja käyttöön on siis vaikuttanut se, millä tavalla eri aihealueita on tutkimusaineistossa käsitelty ja miten itse olen katsonut parhaaksi jaotella termejä. Tässä tutkimuksessa ei ole tarkoitus paneutua kielentutkimuksen osa-alueiden tyhjentävään määrittelyyn, mutta tiedostan jaotteluihin liittyvän useita vaihtoehtoisia tapoja ja mahdollisia näkemyseroja. Esimerkiksi sijamuodot ovat *morfosyntaktinen ja morfosemanttinen kategoria* (VISK § 1221), jolloin niiden määrittely ja kategorisointi ei ole yksiselitteistä.

Selkotermeihin syvennyttään tarkastelemalla niiden jakaantumaa eri termikategorioiden, kuten tarkasteltiin vakiintuneitakin termejä. Lisäksi selkotermit jaotellaan omiin havaintoihini pohjautuen kolmeen pääryhmään, ja neljäs ryhmä pitää sisällään yhden muihin ryhmiin sopimattoman selkotermin. Jaottelun avulla saadaan selville, minkä tyyppisiä selkotermejä oppikirjoissa käytetään ja millaisia painotuksia ryhmien välillä on. Tämän jälkeen tutkitaan muutamia selkotermejä sekä vakiintuneita termejä siltä kannalta, millaisia selityskuvioita niissä sovelletaan. Tarkasteluun on valikoitu termejä, jotka esiintyvät molemmissa oppikirjoissa ainakin lähes samanlaisina tai jotka ovat suhteellisen

aktiivisessa käytössä oppikirjassa. Selityskuvioiden ryhmät perustuvat Satokankaan (2021a, 2021b) tutkimuksessa esitettyihin selityskuvioihin (ks. luku 2.3). Käytetyt selityskuviot kertovat siitä, miten tieteen kieltä tehdään ymmärrettäväksi. Siten tässä tutkimuksessa tutkitut selityskuviot antavat viitteitä siitä, millaisia oletuksia kielenoppijasta tehdään oppikirjassa – tapa selittää korreloi sen kanssa, kenelle selitetään.

Analysointitapani ja siten myös havaintojen sijoittelu eri selityskuviokategorioihin poikkeaa jonkin verran Satokankaan (2021a, 2021b) menettelytavasta. Analyysissa otan nimittäin huomioon myös vakiintunutta termiä tai selkotermiä välittömästi edeltävät oppikirjan materiaalit, kuten harjoitukset, joissa on kyseiseen termiin liittyvää oppisisältöä. Tämä siksi, että termiä kohti johdattelevat tehtävät ovat mitä todennäköisimmin tietoisesti valittuja keinoja oivalluttaa oppijaa induktiivisesti uuteen kielenilmiöön. Näin ollen oivalluttaminen voidaan laskea osaksi termin selittämistä. Induktiivisuus tarkoittaa oppimisien yhteydessä esimerkeistä säännön, eli tässä tapauksessa termin, johtamista ja sen vieruskäsite deduktiivisuus säännöstä eli termistä esimerkkien johtamista (Pietilä 2014: 62).

Lopuksi analyysissa tarkastellaan termien opettamista tukevia apukysymyksiä ja tarkennuksia. Ne perustuvat omiin määritelmiini: apukysymys ohjaa kysymyksen kautta muun muassa muistamaan ja muodostamaan sijamuotoja, ja tarkennus antaa lisätietoja ja esimerkkejä kuten sijamuotojen tunnuksia (ks. luku 5.6). Tarkastelu alkaa määrällisellä katsauksella apukysymysten ja tarkennusten lukumääristä tutkimusaineistossa, minkä jälkeen määriä vertaillaan. Tämän lisäksi apukysymykset ja tarkennukset jaetaan erilaisiin kategorioihin, kuten sijamuotoja, lauseenjäseniä ja lausetyyppejä koskeviin ryhmiin. Sen myötä kuvailen ja vertailen, miten apukysymyksiä ja tarkennuksia on käytetty oppikirjoissa.

5 TERMINOLOGIAN ANALYYSI

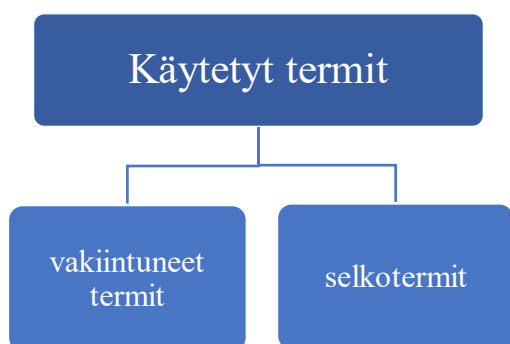
Tässä luvussa analysoin Ahaan ja Suomen mestarin terminologiaa. Luvussa 5.1 käsittelen Ahaan ja Suomen mestarin terminologiaa yleisesti ja pohdin terminologian tutkimiseen liittyvää etiikkaa. Yleisessä käsittelyssä orientoidutaan siihen jaotteluun, jonka pohjalta tämä tutkimus rakentuu. Jaottelua hahmotellaan kuvioilla, jotka kategorisoivat tutkittavat elementit kahteen eri ryhmään. Yleinen käsittely johdattaa ymmärtämään tähän tutkimukseen luotua terminologian jaotteluperiaatetta sekä tutkimuksen keskeisiä käsitteitä. Luvussa 5.2 teen oppikirjojen terminologiaan määrällisen katsauksen ja esittelen tämän tutkimuksen kannalta keskeisimmät taulukot. Katsaus havainnollistaa oppikirjojen välisiä termeihin liittyviä määrällisiä eroja, ja termien runsas määrä tulee taulukoituna ja laskettuna myös helpommin tutkittavaan muotoon. Lisäksi määrällinen katsaus osoittaa oppikirjojen yleisimmät termit, joista voidaan tehdä tulkintaa, millaista termistöä tutkimusaineistossa ylipäätään suositaan.

Luvussa 5.3 käsittelen tutkimissani oppikirjoissa käytettyjä vakiintuneita termejä ja luvussa 5.4 selkotermejä. Käsittely alkaa vakiintuneista termeistä, jotka toimivat tässä tutkimuksessa vertailupohjana kaikille muille terminologian tutkimisen osa-alueille eli selkotermeille ja terminologian opettamisen pedagogisille apuvälineille. Myös kaikki termitaulukot sekä pedagogisten apuvälineiden taulukot pohjautuvat vakiintuneille termeille. Vakiintuneiden termien käsittelystä siirrytään selkotermeihin, jotka ovat monesti muunnelmia vakiintuneista termeistä. Erilaisia selkotermityyppisiä käsitellään omissa alaluvuissaan muodostustapaan perustuvan jaottelun mukaisesti. Selkotermejä tutkimalla voidaan tehdä havaintoja siitä tavasta, jolla oppikirjassa terminologiaa pyritään tekemään ymmärrettävämmäksi. Luvussa 5.5 tarkastelen vakiintuneiden termien ja selkotermin selityskuvioita, jotka osoittavat, miten termejä opetetaan ja millaisia oletuksia kielenoppijasta mahdollisesti tehdään. Lopuksi luvussa 5.6 tarkastelen apukysymyksiä ja tarkennuksia määrällisesti sekä kategorioittain. Käytetyt apukysymykset ja tarkennukset ilmentävät sitä tapaa, millä kielellisillä keinoilla termien ymmärtämistä pyritään edistämään. Määrällinen katsaus osoittaa oppikirjojen välisiä määrällisiä eroja apukysymysten ja tarkennusten käytössä. Kategorioihin jaottelun kautta puolestaan voidaan tarkastella, millaiset pedagogiset apuvälineet on käytössä milläkin kielenopetuksen alueella.

5.1 Aineiston terminologiasta yleisesti

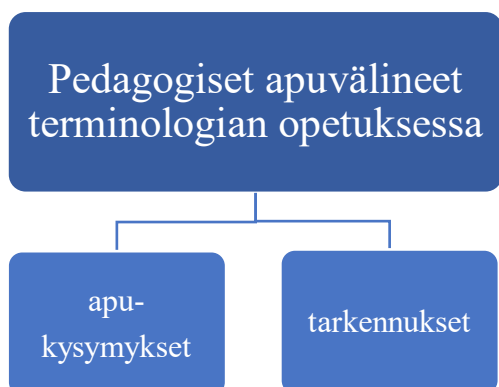
Ahaa ja Suomen mestari -oppikirjoissa käytetyt termit voidaan jakaa karkeasti vakiintuneisiin termeihin ja selkotermeihin (kuvio 1). *Vakiintuneella termillä* tarkoitan tässä tutkimuksessa sellaista

ilmaisua, joka on vakiintunut suomen kielioppiin ja jota käytetään esimerkiksi *Isossa suomen kieliopissa* (ISK, 2004). Vakiintunut termi voi esiintyä tutkimusaineistoni perusteella yksinään, tai siitä voi samanaikaisesti esiintyä myös yksi tai kaksi selkotermiä. *Selkotermillä* tarkoitan kielioppiin vakiintumatonta termiä, jolla nimitetään jotakin kielen ilmiötä tai kategoriaa. Selkotermi on useimmiten vakiintuneen termin yksinkertaistettu, kotoperäistetty tai jotenkin muuten muunnettu ilmaisumuoto. Selkotermiä esiintyy tutkimusaineistossani vakiintuneen termin asemesta sekä vakiintuneen termin lisäksi.

Kuvio 1. Käytettyjen termien alakategoriat oppikirjoissa *Ahaa! 1* ja *Suomen mestari 1*.

Tutkimusaineiston oppikirjoissa käytetään myös terminologian opettamisen pedagogisia apuvälineitä – apukysymyksiä ja tarkennuksia (kuvio 2). Jos kysymyksen avulla ohjataan muistamaan esimerkiksi oikea sanaluokka tai sijamuoto, määrittelen sen olevan *apukysymys*. Joskus käytössä on myös *tarkennus*, joka määritelmäni mukaan antaa lisätietoja ja esimerkkejä siitä, miten ja missä jotakin kielenmuotoa käytetään ja mitä kielellisiä piirteitä kyseiseen kielenmuotoon liittyy. Apukysymyksiä ja tarkennuksia voi esiintyä sekä silloin, kun mitään termejä ei käytetä, että silloin, kun niitä käytetään. Apukysymykset ja tarkennukset voivat siis esiintyä termien ohella ja antaa niihin liittyvää lisätietoa, mutta toisinaan ne ovat ainoita termin tarkoitetta tai kielen piirteitä kuvaavia jaksoja. Esimerkiksi termiä *subjekti* ei esiinny sellaisenaan eikä selkoterminä Ahaassa. Sitä kuitenkin kuvataan apukysymyksillä *Kuka?*, *Mikä?*, *Mitä?* ja *Kenen?* (11/s. 284), jotka auttavat täydentämään lauseenmuodostustehtävää toivotulla tavalla. Myöskään termiä *presens* ei esiinny Ahaassa sellaisenaan eikä selkoterminä. Sen sijaan presensin tarkoitetta avataan tarkennuksella *nyt, tavallisesti ja tulevaisuudessa* (6/s. 154). Apukysymyksiä ja tarkennuksia tarkastelen lyhyesti luvussa 5.6.

Kuvio 2. Pedagogiset apuvälineet terminologian opetuksessa oppikirjoissa *Ahaa! 1* ja *Suomen mestari 1*.

Ilmaisujen jaottelu ylipäättään termeiksi ja vakiintuneiksi termeiksi, selkotermeiksi, apukysymyksiksi ja tarkennuksiksi on omaan määrittelyyni perustuva järjestelmä, sillä valmista mallia kyseisenlaiseen jaotteluun ei ole. Lisäksi tutkimusaineisto on suhteellisen laaja termien tutkimiseen. Onkin olemassa suurehko todennäköisyys, että jotakin on jäänyt tahattomasti huomioimatta ja kategorisoimatta. Jaottelutapaani kohdistuva keskeisin kysymys on, mikä määrittellään lopulta termiksi ja mikä ei. Olen esimerkiksi laskenut *tavun* sekä *lauseen* termeiksi, mutta en kuitenkaan *kirjainta* enkä *sanaa*. Perustan tämän ratkaisun sille, että molemmat ilmaisut ovat hyvin yleisiä yleiskielessä eli erikoiskieltä sisältämättömässä kielessä. Lisäksi *sana* esiintyy molemmissa tutkimissani oppikirjoissa huomattavan monta kertaa. *Sana* on myös hyvin yleinen etenkin kielenoppijan arjessa, kun puhutaan esimerkiksi sanastoista, fraasisanastoista, sanavarastosta, yksittäisistä sanoista, sanakirjoista ja sanakoikeista. *Kirjain* ja *sana* kylläkin merkitään Ahaa-oppikirjassa sen puolesta termeiksi, että ne selitetään lyhyesti esimerkkien avulla. Niiden ei siis oleteta olevan oppijalle täysin tuttuja käsitteitä. Termeiksi luokittelussa haasteena on sekin, ettei ota itsestäänselvyytenä joitakin yleisiä termejä kuten esimerkiksi *lausetta* tai valmiiksi kotoperäisiä ja läpinäkyviä termejä kuten *ainesana*.

5.2 Määrällinen katsaus aineistoon

Taulukossa 3 on listattuna Ahaassa käytetyt vakiintuneet termit ja selkotermit sekä niiden esiintymismäärät. Käytetyt vakiintuneet termit on alleviivattu. Kuten edellä on mainittu, vakiintuneet termit ovat esimerkiksi ISK:ssa (2004) käytettyjä termejä, mikä näkyy joissakin termivalinnoissa. *Ison suomen kieliopin verkkoversiossa* (VISK § 492) on esimerkiksi luovuttu infinitiivien perinteisistä,

numeroihin perustuvista nimityksistä. Siispä taulukoissa on käytetty termiä *A-infinitiivi*, joka vastaa aikaisempaa *1. infinitiiviä* ja perustuu verbimuodon tunnukseen *-A*. Termin alun *A* on sulussa, sillä oppikirjoissa ei käsitellä muita infinitiivimuotoja, jolloin sitä ei ole erikseen tarpeen eritellä tutkimuksen leipätekstissä.

Taulukko 3. Ahaa.

VAKIINTUNUT TERMI	SELKOTERMI	ESIINTYMIEN MÄÄRÄ KAPPALEINA (VAKIINTUNUT TERMI / SELKOTERMI)
<i>(A-)INFINITIIVI</i>	<i>(verbin) perusmuoto</i>	0/22
<u>ABSTRAKTI SANA</u>	-	1/0
<i>ADESSIIVI</i>	<i>-lla-muoto</i>	0/1
<u>ADJEKTIIVI</u>	-	3/0
<u>AINESANA</u>	-	1/0
<u>ASTEVAIHTELU</u>	<i>k-, p-, t-astevaihtelu</i>	13/3
<u>ASTEVAIHTELUPARIT</u>	-	1/0
<u>DIFTONGI</u>	-	10/0
<i>ELATIIVI</i>	<i>mistä-muoto</i>	0/3
<u>ETU- JA TAKAVOKAALI</u>	-	2/0
<i>GEMINAATTA</i>	<i>kaksoiskonsonantti, pitkä konsonantti</i>	0/1
<u>GENETIIVI</u>	-	2/0
<i>ILLATIIVI</i>	<i>mihin-muoto</i>	0/7
<u>IMPERFEKTI</u>	-	1/0
<i>INESSIIVI</i>	<i>missä-muoto</i>	0/4
<i>INTONAATIO</i>	<i>lausepaino</i>	0/1
<i>(IN)TRANSITIIVILAUSE</i>	<i>peruslause</i>	0/2
<u>JÄRJESTYSLUVUT</u>	-	1/0
<u>KO-KYSYMYS</u> (VAIHTOEHTOKYSY- MYS)	-	2/0
<u>KONSONANTTI</u>	-	14/0
<i>KOPULALAUSE</i>	<i>Kuka/mikä on millai- nen -lause</i>	0/2
<u>LAUSE</u>	-	21/0
<u>MONIKKO(MUOTO)</u>	<i>monta</i>	7/2

MONIKON 1. PERSOONA	<i>me-muoto</i>	0/1
MONIKON 2. PERSOONA	<i>te-muoto</i>	0/1
MONIKON 3. PERSOONA	<i>he-muoto</i>	0/1
NESESSIIVIRAKENNE	<i>täytyy-lause,</i> <i>täytyy-rakenne</i>	0/3
NOMINATIIVI	<i>perusmuoto</i>	0/29
OBJEKTI	<i>kohde</i>	0/4
<u>OMISTUSLAUSE</u>	-	2/0
<u>PARTITIIVI</u>	<i>millaista-muoto</i>	7/1
<u>PERSOONAMUOTO</u> (FINIITIVERBI)	-	3/0
<u>PERSOONAPRONOMINI</u>	-	2/0
PERUSLUKUSANAT/ YHDYSNUMERAALIT	<i>numerot, isot numerot</i>	0/17
<u>SANAPAINO</u>	-	1/0
<u>SISÄPAIKALLISSIJAT</u>	<i>sisäpaikansijat</i>	1/1
<u>TAVU</u>	-	10/0
<u>ULKOPAIKALLISSIJAT</u>	<i>ulkopaikansijat</i>	0/1
<u>VAHVA/HEIKKO ASTE</u>	-	14/0
<u>VERBI</u>	-	55/0
<u>VOKAALI</u>	-	16/0
<u>VOKAALIHARMONIA</u>	-	2/0
YKSIKKÖ(MUOTO)	<i>yksi</i>	0/2
YKSIKÖN 1. PERSOONA	<i>minä-muoto</i>	0/1
YKSIKÖN 2. PERSOONA	<i>sinä-muoto</i>	0/1
YKSIKÖN 3. PERSOONA	<i>hän-muoto</i>	0/4
ÄÄNNE	-	1/0
		yhteensä 308 (193/115)

Ahaassa vakiintuneita termejä ja selkotermejä on käytetty yhteensä 308 kertaa. Käyttökerroista 193 on vakiintuneita termejä ja 115 on selkotermejä. Prosentuaalisesti vakiintuneet termit muodostavat 63 % osuuden ja selkotermit 37 % osuuden. Erityisen paljon Ahaassa käytetään vakiintuneista termeistä *verbiä* (55 kertaa) ja *lausetta* (21 kertaa). Selkotermeistä runsaimmin käytössä on *perusmuoto* sen kahdessa eri merkityksessä eli nominatiiviin (29 kertaa) sekä infinitiiviin (22 kertaa) viitatessa. Selkotermin käytöstä havaitaan myös se, että illatiivin nimitystä *mihin-muoto* käytetään suhteellisen paljon verrattuna muihin paikallissijatermeihin. Myös pelkistettyä nimitystä *numerot* käytetään paljon (17 kertaa), mutta se on toisaalta yleinen muutoinkin yleiskielessä.

Samaan tapaan taulukossa 4 on listattuna Suomen mestarissa käytetyt vakiintuneet termit ja selkotermi sekä niiden esiintymismäärät. Käytetyt vakiintuneet termit on alleviivattu. Suomen mestarissa joistakin termeistä käytetään lyhennettä, joka on merkitty vakiintuneen termin perään (esim. *adjektiiv/adj*).

Taulukko 4. Suomen mestari.

VAKIINTUNUT TERMI	SELKOTERMI	ESIINTYMIEN MÄÄRÄ KAPPALEINA (VAKIINTUNUT TERMI / SELKOTERMI)
<u>(A-)INFINIITIIVI / INF</u>	-	10/0
<i>ABLATIIVI</i>	<i>L-miltä, L-mistä</i>	0/6
<i>ADESSIIVI</i>	<i>L-millä, L-missä</i>	0/6
<u>ADJEKTIIVI / ADJ</u>	-	11/0
<u>AINESANA</u>	-	13/0
<i>ALLATIIVI</i>	<i>L-mihin</i>	0/6
<i>ASTEVAIHTELU</i>	<i>k-p-t-vaihtelu, k-p-t</i>	0/25
<u>DEMONSTRATIIVIPRO- NOMINI</u>	-	2/0
<i>ELATIIVI</i>	<i>S-mistä</i>	0/6
<i>GEMINAATTA</i>	<i>pitkä, pitkä konsonantti</i>	0/3
<u>GENEIVI / G</u>	-	17/0
<u>ILLATIIVI</u>	<i>S-mihin</i>	2/10
<i>IMPERATIIVI</i>	<i>käskymuoto</i>	0/3
<u>IMPERFEKTI</u>	-	2/0
<i>INESSIIVI</i>	<i>S-missä</i>	0/6
<u>INTONAATIO</u>	-	1/0
<u>JÄRJESTYSLUKU</u>	-	1/0
<u>KO-KYSYMYS (VAIHTOEHTOKYSYMYS)</u>	-	4/0
<u>KONSONANTTI</u>	-	6/0
<u>LAINASANA</u>	-	1/0
<u>LAUSE</u>	-	27/0
<u>MONIKKO(MUOTO) / MON</u>	<i>t-monikko</i>	12/2
<i>MONIKON 2. PERSOONA</i>	<i>te-muoto</i>	0/1

<u>NOMINATIIVI / N</u>	-	12/0
<u>OBJEKTI / OBJ</u>	-	10/0
<u>PAIKALLISSIJAT</u>	<i>paikansijat</i>	0/10
<u>PARTITIIVI / P</u>	-	43/0
<u>PERSOONAMUOTO</u>	-	4/0
<u>PERSOONAPRONOMINI</u>	-	11/0
<u>PERUSLUKUSANAT / YHDYSNUMERAALIT</u>	<i>numerot</i>	0/13
<u>POSTPOSITIO</u>	-	3/0
<u>PÄÄVERBI</u>	-	1/0
<u>SANAPAINO</u>	-	2/0
<u>(SANA)VARTALO / V</u>	-	19/0
<u>SISÄPAIKALLISSIJAT</u>	<i>S-sijat, S</i>	0/3
<u>SUBJEKTI</u>	-	1/0
<u>SUBSTANTIIVI</u>	-	1/0
<u>TAVU</u>	-	1/0
<u>TUNNEKAUSATIIVILAUSE</u>	<i>on hauskaa -lause, ei ole hauskaa -lause</i>	0/2
<u>ULKOPAIKALLISSIJAT</u>	<i>L-sijat, L</i>	0/4
<u>VAHVA/HEIKKO ASTE</u>	<i>vahva, heikko</i>	0/6
<u>VERBI</u>	-	39/0
<u>VOKAALI</u>	-	13/0
<u>VOKAALIHARMONIA</u>	-	5/0
<u>YHDYSSANA</u>	-	2/0
<u>YKSIKKÖ</u>	-	2/0
<u>YKSIKÖN 2. PERSOONA</u>	<i>sinä-persoona</i>	0/1
		yhteensä 391 (278/113)

Suomen mestarissa vakiintuneita termejä ja selkotermejä on käytetty yhteensä 391 kertaa. Käyttökerroista 278 on vakiintuneita termejä ja 113 on selkotermejä. Prosentuaalisesti vakiintuneet termit muodostavat 71 % osuuden ja selkotermit 29 % osuuden. Suomen mestarissa eniten vakiintuneista termeistä käytetään partitiivia (43 kertaa) ja verbiä (39 kertaa). Selkotermeistä eniten on käytetty *k-p-t-vaihtelua* (25 kertaa).

Lisäksi Suomen mestarin perusosassa on käytetty kahteen kertaan ilmaisua *k-p-t-verbit*, joka on jätetty pois taulukosta. Se on muodoltaan selkotermiin *k-p-t-vaihtelu* pohjautuva ilmaisu, joka ei

esiinny sinällään eikä mahdollisessa vaihtoehtoisessa muodossa *astevaihteluverbit* suomen kie-
liopissa. Suomen mestarissa joitakin termejä on myös käytetty vain kirjan perusosan ulkopuolella eli
lisäharjoituksissa, minikieliopissa tai lopun puhekieliosiossa. Nämä termit on jätetty pois vertailusta,
koska Ahaassa ei ole niille verrattavissa olevia osioita. Luettelen ne kuitenkin luvussa 5.3.

Kun oppikirjoja verrataan, Ahaassa termien käyttökertoja (308 kpl) on Suomen mestariin (391 kpl)
verrattuna 83 kappaletta ja noin 21 % vähemmän. Se tarkoittaa Ahaassa noin seitsemää terminkäyt-
tökertaa vähemmän per kappaletta, kun kappaleita on kaksitoista. Vakiintuneiden termien ja selkoter-
mien käyttösuhteissa on kirjojen välillä lähes 10 prosentin ero: Ahaassa käytetään Suomen mestariin
verrattuna 8 prosenttia vähemmän vakiintuneita termejä ja 8 prosenttia enemmän selkotermejä. Eri-
laisten vakiintuneiden termien määrä on myös Ahaassa pienempi verrattuna Suomen mestariin, sillä
ensiksi mainitussa niitä on 26 ja jälkimmäisessä 31. Suomen mestarissa käytetään siis viittä vakiin-
tunutta termiä enemmän kuin Ahaassa. Ahaassa on kuitenkin käytetty 27 erilaista selkotermiä ja Suo-
men mestarissa 23:ta, jolloin Ahaassa niitä on käytössä neljä enemmän. Kokonaisuudessaan erilaisia
termejä eli vakiintuneita termejä ja selkotermejä on Ahaassa 53 kappaletta ja Suomen mestarissa 54
kappaletta.

Ahaassa eniten käytetty selkotermi on kotoperäistetty *perusmuoto*, joka vastaa oppikirjassa vakiintu-
neita termejä *A-infinitiivi* ja *nominatiivi*. Nämä vakiintuneet termit pohjautuvat latinan ilmaisuille,
joiden käyttämistä oppikirjassa siis haluttaneen välttää ja korvata kotoperäisemmällä ilmaisulla. *Pe-
rusmuoto* esiintyy Ahaassa pääasiassa kielioppiosioissa ja tehtävänannoissa (esim. kpl 8). Suomen
mestarissa puolestaan A-infinitiivistä ja nominatiivista käytetään vain vakiintuneita termejä. (*Perus-
muodosta* ks. lisää luvusta 5.4.2.)

Suomen mestarissa runsaiten käytetty selkotermi on *k-p-t-vaihtelu*, jota käytetään paljolti tehtävänan-
noissa (esim. kpl 3). Se on tyypiltään kielenilmiön muotoon liittyvä nimitys samaan tapaan kuin esi-
merkiksi *A-infinitiivi*: kirjaimet k, p ja t ovat yleisimmät klusiilit, joihin astevaihtelu vaikuttaa ja A-
infinitiivit ovat muodoltaan *-a* ja *-ä* -loppuisia. Täysin rinnasteisia nämä esimerkit eivät kuitenkaan
ole. *K-p-t-vaihtelu* nimittäin viittaa epäsuorasti muotoon kertomalla vain, mihin klusiileihin äänne-
vaihtelu yleensä kohdistuu. Se ei sen sijaan kerro muotoa suoraan eli astevaihteluparien klusiileissa
tapahtuvia muutoksia (esimerkiksi *kukka* : *kukan*) toisin kuin A-infinitiivi kuvaa nimenomaan toteu-
tuvien verbimuotojen. Selkotermiä *k-p-t-vaihtelu* kuitenkin kuvastaa tämän päivän kieliterminologiaa
pyrkimyksiä, joissa suositaan läpinäkyvyyttä ja informatiivisuutta (ks. esim. Kok 2012; Kotimaisten
kielten keskus Kotus 2023a). Ahaassa käytetään kolme kertaa selkotermiä *k,-p,-t-astevaihtelu*, jossa

näkyä edelleen vakiintunut termi *astevaihtelu*. Muutoin Ahaassa on käytössä vakiintunut termi *astevaihtelu*.

5.3 Vakiintuneet termit

Taulukkoon 5 on listattu Ahaassa ja Suomen mestarissa käytetyt vakiintuneet termit sekä niiden ensiesiintymät. Jos termiä on käytetty vain toisessa oppikirjassa, toisessa sarakkeessa on viiva esiintymän puuttumisen merkinä. Termin ensiesiintymä on oppikirjan kohta, jossa termiä käytetään ensimmäisen kerran. Termin käyttämiseksi lasken sen käytön kielioppiosioissa, info-osioissa, tehtävissä tai tehtävänannoissa – dialogeissa tai kertovassa tekstissä termejä ei esiinny. Käyttäminen on jollakin tavalla ilmiön nimeämistä tai kuvaamista esimerkiksi otsikoissa tai lisätiedon antamista sulkujen sisällä. Käyttämiseksi en laske termin esiintymistä sisällysluettelossa tai kappaleiden päätteiden listauksessa, koska niiden perusteella ei vielä aktiivisesti opetella mitään vaan esitellään tulevia aiheita. Tarkastelun ulkopuolelle jää myös Suomen mestarin perusosan jälkeen esiintyvät termit, koska Ahaassa ei ole verrattavan laista kirjan jälkiosaa. Kun termien ensiesiintymät tiedetään, voidaan vertailla oppikirjojen käytäntöjä siinä, missä vaiheessa opintoja ja miten jokin termi otetaan käyttöön.

Taulukko 5. Ahaassa ja Suomen mestarissa käytetyt vakiintuneet termit ja niiden ensiesiintymät.

TERMI	TERMIN ENSI-ESIINTYMÄ (AHAA)	TERMIN ENSI-ESIINTYMÄ (SM)
<i>(A-)INFINITIIVI / INF</i>	-	Kappale 5 s. 127
<i>ABSTRAKTI SANA</i>	Kappale 11 s. 283	-
<i>ADJEKTIIVI / ADJ</i>	Kappale 7 s. 168	Kappale 3 s. 73
<i>AINESANA</i>	Kappale 11 s. 283	Kappale 8 s. 232
<i>ASTEVAIHTELU</i>	Kappale 10 s. 261	-
<i>ASTEVAIHTELUPARIT</i>	Kappale 9 s. 240	-
<i>DEMONSTRATIIVIPRO-NOMINI</i>	-	Kappale 6 s. 157
<i>DIFTONGI</i>	Kappale 5 s. 140	-
<i>ETU- ja TAKAVOKAALI</i>	Kappale 6 s. 164	-
<i>GENETIIVI / G</i>	Kappale 10 s. 263	Kappale 3 s. 66
<i>ILLATIIVI</i>	-	Kappale 6 s. 156
<i>IMPERFEKTI</i>	Kappale 6 s.154	Kappale 7 s. 197

INTONAATIO	-	Kappale 2 s. 39
JÄRJESTYSLUKU	Kappale 5 s. 121	Kappale 8 s. 233
KO-KYSYMYKS (VAIHTO-EHTOKYSYMYKS)	Kappale 4 s. 106	Kappale 2 s. 39
KONSONANTTI	Kappale 1 s. 41	Kappale 2 s. 35
LAINASANA	-	Kappale 7 s. 194
LAUSE	Kappale 1 s. 34	Kappale 2 s. 37
MONIKKO(MUOTO) / MON	Kappale 5 s. 127	Kappale 3 s. 67
NOMINATIIVI / N	-	Kappale 4 s. 91
OBJEKTI / OBJ	-	Kappale 9 s. 263
OMISTUSLAUSE	Kappale 11 s. 283	-
PARTITIIVI / P	Kappale 4 s.102	Kappale 4 s. 91
PERSOONAMUOTO	Kappale 8 s. 192	Kappale 5 s. 125
PERSOONAPRONOMINI	Kappale 1 s. 32	Kappale 1 s. 16
POSTPOSITIO	-	Kappale 8 s. 234
PÄÄVERBI	-	Kappale 2 s. 37
SANAPAINO	Kappale 4 s. 111	Kappale 4 s. 98
(SANA)VARTALO / V	-	Kappale 5 s. 123
SISÄPAIKALLISSIJAT	Kappale 10 s. 268	-
SUBJEKTI	-	Kappale 2 s. 38
SUBSTANTIIVI	-	Kappale 6 s. 155
TAVU	Kappale 0 s. 19	Kappale 4 s. 98
VAHVA/HEIKKO ASTE	Kappale 9 s. 240	-
VERBI	Kappale 1 s. 33	Kappale 1 s. 16
VOKAALI	Kappale 1 s. 40	Kappale 1 s. 16
VOKAALIHARMONIA	Kappale 6 s. 164	Kappale 1 s. 17
YHDYSSANA	-	Kappale 1 s. 17
YKSIKKÖ(MUOTO)	-	Kappale 3 s. 67
ÄÄNNE	Kappale 0 s. 10	-

Aikamuototermeistä oppikirjoissa mainitaan vain *imperfekti*. Sanaluokkiin liittyviä termejä Ahaassa on *adjektiivi*, *järjestysluku*, *persoonapronomini* ja *verbi*, ja Suomen mestarissa käytetään niiden lisäksi *demonstratiivipronominia* ja *substantiivia*. Ahaassa sijamuotoihin liittyvistä termeistä mainitaan *genetiivi*, *partitiivi* sekä *sisäpaikallissijat* ja Suomen mestarissa *genetiivi*, *illatiivi*, *nominatiivi* ja *partitiivi*. Fonologiaan liittyviä termejä Ahaassa on *diftongi*, *etu-* ja *takavokaali*, *konsonantti*, *sanapaino*, *vokaali*, *vokaaliharmonia* ja *äänne*, Suomen mestarissa *intonaatio*, *konsonantti*, *sanapaino*,

vokaali ja *vokaaliharmonia*. Morfologian piiriin kuuluvia termejä Ahaassa on *ainesana*, *abstrakti sana*, *astevaihtelu*, *astevaihteluparit*, *monikko*, *persoonamuoto*, *tavu*, *vahva* ja *heikko aste*, Suomen mestarissa *ainesana*, *infinitiivi*, *lainasana*, *monikko*, *persoonamuoto*, *tavu*, *vartalo*, *yhdyssana* ja *yksikkö*. Syntaksiin liittyviä termejä Ahaassa on *kO-kysymys*, *lause* ja *omistuslause*, Suomen mestarissa *kO-kysymys*, *lause*, *objekti*, *postpositio*, *päiverbi* ja *subjekti*.

Näissä lähes jokaisessa eri ryhmässä Suomen mestarissa käytetään enemmän termejä kuin Ahaassa – vain fonologiaan liittyviä vakiintuneita termejä on käytössä enemmän Ahaassa kuin Suomen mestarissa. Kovin suuria termien määrien erot eivät ole, mutta lähes järjestään on huomattavissa, että Suomen mestarissa termejä on käytössä runsaammin. Monet vakiintuneet termit, joita Suomen mestarissa käytetään ja joita Ahaassa ei käytetä, on Ahaassa käsittelyssä kuitenkin toisella tavalla. Esimerkiksi infinitiivi- ja nominatiivimuodot ovat Ahaassa *perusmuotoja*, illatiivi on *mihin-muoto*, intonaatio on *lausepaino* ja objekti on *kohde*. Termien määrää on Ahaassa silti kevennetty jättämällä nimeämättä esimerkiksi substantiivit, demonstratiivipronominit, lainasanat ja postpositiot. Todennäköisesti terminsanaston keventäminen on tehty sen perusteella, kuinka oleellinen termi ja sen edustama asia on eri mittapuilla:

- kuinka paljon käsitettä tarvitaan kyseisessä oppikirjassa (oleellisuus)
- kuinka paljon ja millä tavalla termiä käytetään tulevissa saman kirjasarjan oppikirjoissa (loogisuus ja jatkumo)
- kuinka tärkeää käsite on nimetä ja nimeämisen kautta ymmärtää (oleellisuus ja taloudellisuus)
- kuinka tärkeä termi on suomen kieliopissa ylipäätään (oleellisuus).

Mikäli käsitettä ei tulla käsittelemään oppikirjassa paljoa, se saatetaan jättää nimeämättä. Jos taas saman oppikirjasarjan seuraavassa osassa tullaan käsittelemään enemmän esimerkiksi postpositioita, saattaa olla hyvä karsia se termi ensimmäisestä osasta pois. Näin näyttäisi olevan tehty esimerkiksi Ahaa-oppikirjasarjassa, jonka ensimmäisessä osassa postpositioita ei nimetä, mutta toisessa osassa (Tikkanen & Tähtinen 2019) nimetään. Saattaisi olla myös kirjasarjan jatkumon kannalta epäloogista nimetä kyseinen adpositioryhmä esimerkiksi jollakin selkotermillä ensimmäisessä oppikirjassa, jos seuraavassa oppikirjassa olisi käytössä vakiintunut termi. Lisäksi termin käyttämiseen vaikuttaa se, millaista lisäarvoa se tuo itse kielenopiskeluun. Jotkin käsitteet saattavat olla epäkäytännöllisiä toisistaan, jolloin termi tuo tiivyyttä ja selkeyttä ilmaisuun. Esimerkiksi *partitiivi* on taloudellisempi eli tiiviimpi ilmaisu kuin vaikkapa Ahaassa vakiintuneen termin lisäksi käytetty partitiivin selkotermi *millaista-muoto*. Tiiviyden lisäksi termin lisäarvo voi olla myös sen tarkkuus, sillä termin käyttäjät

tietävät viittaavansa samaan tarkoitteeseen, mikä helpottaa kielestä keskustelemista. Laajemmalla mittapuulla myös suomen kielioppi ylipäättään voi toimia vertailupohjana sille, kuinka oleellinen jokin termi on, ja siten vaikuttaa oppikirjojen termienkäyttöön; mikäli jokin aihealue on marginaalinen suomen kieliopissa, sitä ei ehkä ole oleellista esitellä ainakaan kielenoppimisen alkumetreillä. (Terminologian tarpeellisuutta käsitellään enemmän luvussa 2.)

Vakiintuneet termit *adjektiivi*, *genetiivi*, *kO-kysymys*, *monikko*, *persoonamuoto* ja *vokaaliharmonia* esiintyvät aikaisemmin Suomen mestarissa kuin Ahaassa. Isoin ensiesiintymäero on *genetiivillä*, joka esiintyy Ahaassa ensimmäisen kerran kappaleessa 10 ja Suomen mestarissa kappaleessa 3. Ahaassa kyllä käsitellään genetiivimuotoja jo kappaleessa 1, mutta siinä yhteydessä ei vielä käytetä genetiivi-termiä vaan apukysymystä *Kenen?*. Genetiivi-termiä käytetään Ahaassa harjoituksessa, jossa tulee muodostaa mallin mukaan eri taivutusmuotoja sanoista *takki* ja *salaatti* (esimerkki 2). Suomen mestarissa genetiivi esitellään kielioppiosiossa (esimerkki 3).

(2) Harjoitus 6.

a) Katso, miten sana *paikka* taipuu. Taivuta sanat *takki* ja *salaatti* samalla tavalla.

PAIKKA	TAKKI	SALAATTI
Mikä? (perusmuoto)		
paikka	_____	_____
Mitä? (partitiivi)		
paikkaa	_____	_____
Minkä? (genetiivi)		
paikan	_____	_____
Missä?		
paikassa	_____	_____
Mistä?		
paikasta	_____	_____
Mihin?		
paikkaan	_____	_____
(10/6A A!)		

(3) Kielioppi.

Genetiivi **n**

Kuka? Kenen?

Pedro Pedron Pedron tyttöystävä

Alex Alexin Alexin kotimaa

kiva tyttö kivan tytön kivan tytön nimi

Mikä? Minkä?

Helsinki Helsingin Helsingin sää

pitkä kurssi pitkän kurssin pitkän kurssin opettaja

[--]

(3/s. 66 SM)

Ahaassa genetiivimuoto esitellään mallitaivutuksen kautta sekä osana muuta aiemmin opetettua käsitteistöä (*perusmuoto* ja *partitiivi*), jolloin oppija oppii esimerkkien kautta ja muihin taivutusmuotoihin vertaamalla genetiivin muodostamista ja myös sen tarkoitetta. Suomen mestarissa genetiivin opettaminen lähtee nimeämisestä eli termin *genetiivi* antamisesta, minkä jälkeen siitä annetaan esimerkkejä. Näistä havainnoista voisi päätellä, että induktiivisempi tapa – jota Ahaa tässä käyttää – vaatii enemmän pohjustamista ja kontekstin luomista kuin Suomen mestarin deduktiivisempi tapa. Tämä näkyy siinä, että oppijan on hyvä tunnistaa ja tuntea joitain tehtävän elementtejä (tehtävätyyppi, termejä, käsiteltävää aihetta eli astevaihtelua), jotta voi täydentää vaadittuja muotoja ja samalla oppimismateriaalia itse kirjoittaen ymmärtää genetiivin merkitystä ja muodostusta. Tämän kaiken oppimisen menee luonnollisesti aikaa, jolloin voidaan ymmärtää *genetiivi*-termin esiintyminen Ahaassa vasta kappaleessa 10. Suomen mestari puolestaan rakentuu tavalla, joka tukee deduktiivisuutta: kappaleen alkupäässä ensin nimetään ja esitellään tiiviisti uusia kielioppiasioita, joita sen jälkeen harjoitellaan kappaleen harjoitusosiossa ja joskus seuraavienkin kappaleiden harjoituksissa. Kun uudella asialla on oma erillinen osuutensa kielioppiosiossa, sitä ei välttämättä tarvitse yhdistää muihin kielioppiosioihin. (Ks. induktiivisuudesta ja deduktiivisuudesta luvuista 2.3, 5.5.1 ja 5.5.2 sekä kategorian osana selittämisestä luvusta 5.5.3.)

Seuraavaksi suurin ero on termin *vokaaliharmonia* esiintymisissä, kun Ahaassa se esiintyy kappaleessa 6 ja Suomen mestarissa kappaleessa 1. Ahaassa vokaaliharmonia on yhdistetty sanojen eri taivutusmuotoihin, sillä vokaaliharmoniaa selittävässä kielioppiosiossa sanotaan, että vokaaliharmonian ymmärtämisen avulla tietää sanan päätteen: onko se *-a* vai *-ä* (6/s. 164). Tätä selitystä seuraa taulukko,

jossa on erilaisia sanoja perusmuodossa ja taivutetussa muodossa. Vokaaliharmoniaa harjoitellaan sen jälkeen niin, että pitää valita suomen kielen vokaaliharmoniaa noudattava sana (esimerkki 4). Ahaassa vokaaliharmonian selityksen ymmärtääkseen tulee siis ymmärtää muun muassa *perusmuodon*, *päänteen* ja *muun muodon* ('sanan taivutettu muoto') käsitteet. Harjoituksessa puolestaan tulee vokaaliharmonian ymmärtämisen perusteella tunnistaa oikea suomalainen sana. Suomen mestarissa vokaaliharmonian opetus on jatkumoa *vokaali*-termin opettamiselle (s. 16). Lisäksi vokaaliharmonian opetus liittyy erilaisten vokaalien tunnistamiseen ylipäättään, eikä sitä liitetä heti sanojen taivuttamiseen. Aluksi oppijan tulee nimittäin jaotella sanoja a-o-u-sanoihin ja ä-ö-y-sanoihin (esimerkki 5).

(4) Harjoitus 18.

Vain toinen sana on oikeaa suomea. Ympyröi se.

1. myyjä / muujä	7. maitoa / maitoä
2. vaimö / vaimo	8. teeta / teetä
3. peruna / peryna	9. miesta / miestä
4. myöhässä / myöhässä	10. isoäitია / isoäitiä
5. koulussa / koulussä	11. lähihoitajasta / lähihoitajastä
6. leipää / leipää	12. pyörällä / pyörällä

(6/18 A!)

(5) Harjoitus 4.

Vokaaliharmonia.

A. Etsi ja kirjoita a-o-u-sanat ja ä-ö-y-sanat.

~~pouta~~ ylös tyhmä tyyli pelätä hella
 nuori hellä tuuli nyöri pöytä tuo
 kylmä pelata kulma tuhma ulos työ

a-o-u-sanat:

ä-ö-y-sanat:

pouta

(1/4A SM)

Syy vokaaliharmonian ensiesiintymien isohkoon eroon oppikirjojen välillä liittyyneeseen siihen, mihin aiheeseen se halutaan kytkeä. Ahaassa kytkös tapahtuu sanojen taivutukseen, ja Ahaassa onkin sitä ennen käsitelty jo partitiivia kappaleessa 4. Ehkä kielioppiasioita on myös pyritty jaottelemaan niin, ettei heti alussa vokaalien yhteydessä opetellakaan vokaaliharmoniaa, kuten Suomen mestarissa tehdään, vaan vähän myöhemmin.

Adjektiivi puolestaan esiintyy Ahaassa kappaleessa 7 ja Suomen mestarissa kappaleessa 3. Termi *persoonamuoto* esiintyy Ahaassa kappaleessa 8 ja Suomen mestarissa kappaleessa 5 ja *kO-kysymys* esiintyy Ahaassa kappaleessa 4 ja Suomen mestarissa kappaleessa 2. Kahden kappaleen esiintymäero on myös *monikolla*, joka esiintyy Ahaassa ensimmäisen kerran kappaleessa 5 ja Suomen mestarissa kappaleessa 3. Toisaalta taas termit *järjestysluku* ja *tavu* esiintyvät aikaisemmin Ahaassa kuin Suomen mestarissa. *Tavu* esiintyy Ahaassa ensimmäisen kerran kappaleessa 0 ja Suomen mestarissa kappaleessa 4, *järjestysluku* esiintyy Ahaassa kappaleessa 5 ja Suomen mestarin kappaleessa 8. Ahaassa *tavu* esitellään ja selitetään osana muuta käsiteverkostoa sivulla 19, kun opetetaan sanojen koostuvat kirjaimista ja sanoista (ks. luku 5.5.3). Selitystä seuraa tavuihin liittyviä tehtäviä. Suomen mestarissa termi puolestaan selittyy osana toista kielioppiasiaa eli sanapainoa sivulla 98 (ks. luku 5.5.1), jolloin *tavu* näyttäytyy melko itsestäänselvänä käsitteenä. Suomen mestarissa *tavu* on väline ymmärtää toista kielioppiasiaa ja Ahaassa *tavu* on opeteltava aihe itsessään.

Korkeintaan yhden kirjan kappaleen erolla oppikirjoissa esiintyy ensimmäisen kerran termit *imperfekti*, *konsonantti*, *lause*, *partitiivi*, *persoonapronomini*, *sanapaino*, *verbi* ja *vokaali*. Kirjoissa käytetään myös termejä, joita ei ole käytetty toisessa oppikirjassa. Ahaassa tällaisia termejä ovat *astevaihtelu*, *astevaihteluparit*, *diftongi*, *etu-* ja *takavokaalit*, *omistuslause*, *sisäpaikallissijat*, *vahva* ja *heikko aste* sekä *äänne*. Näitä vakiintuneita termejä ei ole käytössä Suomen mestarissa, mutta termeistä *astevaihtelu*, *sisäpaikallissijat* sekä *vahva* ja *heikko aste* Suomen mestarissa käytetään selkotermejä (ks. luku 5.4). Vastaavasti vain Suomen mestarissa esiintyviä vakiintuneita termejä ovat *infinitiivi*, *illatiivi*, *ainesana*, *demonstratiivipronomini*, *intonaatio*, *lainasana*, *nominatiivi*, *objekti*, *postpositio*, *pääverbi*, *vartalo*, *subjekti*, *substantiivi*, *yhdyssana* ja *yksikkö*. Ahaassa termeistä *infinitiivi*, *intonaatio*, *nominatiivi*, *objekti*, *subjekti* ja *yksikkö* on käytössä selkoterminä (ks. luku 5.4).

Vertailun ulkopuolelle jää vakiintuneet termit, jotka mainitaan vain kertaalleen Suomen mestarin jälkiosassa. Näitä ovat lisäharjoituksissa *nomini* (s. 305) ja minikieliopissa *diftongi* (s. 310), *prepositio* (s. 323), *pronomini* (s. 317) ja *vokaaliyhtymä* (s. 310). Vertailusta jää pois myös vain minikieliopissa useampaan kertaan esiintyneet paikallissijat *inessiivi*, *elatiivi*, *adessiivi*, *ablatiivi* ja *allatiivi*. Nämä kaikki paikallissijatermit *illatiivia* lukuun ottamatta esiintyvät ensimmäisen kerran minikieliopissa sivulla 315.

5.4 Selkotermi

Selkotermi on määritelmäni mukaan yksinkertaistettu tai kotoperäistetty ilmaisumuoto vakiintuneesta termistä. Se voi olla myös kielenilmiötä kuvaileva ilmaus. Selkotermiä voikin muodostustapansa mukaan jakaa tässä tutkimuksessa kolmeen ryhmään: *yksinkertaistettuihin*, *kotoperäistettyihin* ja *kuvaileviin selkotermiin*. Yksinkertaistetut selkotermiä muistuttavat paljon vakiintunutta termiä. Niissä on paljon samaa, mutta muotoa on jotenkin karsittu ja tiivistetty. Kotoperäistetut selkotermiä ovat puolestaan suomenkielisiä mukaelmia pääasiassa latinaan pohjautuvista termeistä, ja kuvailevat selkotermiä kuvaavat itsessään yleensä jotakin kielenmuotoa tai lausetyyppiä. Joukon jatkona on myös *muut selkotermiä*, johon kuuluvaa yhtä selkotermiä ei voi sijoittaa mihinkään edellisistä ryhmistä. Näitä ryhmiä käsittelen omissa alaluvuissaan alkaen vakiintuneita termejä lähinnä olevista yksinkertaistetuista selkotermistä. Sitä ennen jaottelen selkotermiä vielä aihealueittain vertailun tueksi.

Oppikirjoissa käytetyt selkotermiä jakaantuvat seuraavalla tavalla. Sanaluokkiin liittyviä selkotermiä on Ahaassa *numerot* ja *isot numerot* ja Suomen mestarissa *numerot*. Sijamuotoihin liittyviä selkotermiä on Ahaassa *-lla-muoto*, *mistä-muoto*, *mihin-muoto*, *missä-muoto*, *perusmuoto*, *millaista-muoto*, *sisäpaikansijat* ja *ulkopaikansijat*. Suomen mestarissa tähän ryhmään kuuluu selkotermiä *L-miltä* ja *L-mistä*, *L-millä* ja *L-missä*, *L-mihin*, *S-mistä*, *S-mihin*, *S-missä*, *paikansijat*, *S-sijat* ja *L-sijat*. Fonologiaan liittyviä selkotermiä on Ahaassa *kaksoiskonsonantti* ja *pitkä konsonantti* sekä *lausepaino*, ja Suomen mestarissa näitä ovat *pitkä* ja *pitkä konsonantti*. Morfologiaan liittyviä selkotermiä on Ahaassa *perusmuoto*, *k,-p,-t-astevaihtelu*, *monta*, *me-*, *te-* ja *he-muoto*, *yksi* sekä *minä-*, *sinä-* ja *hän-muoto*. Suomen mestarissa morfologiaan liittyviä selkotermiä on *k-p-t-vaihtelu* ja *k-p-t*, *käskymuoto*, *t-monikko*, *te-muoto*, *vahva/heikko* ja *sinä-persoona*. Syntaksiin liittyviä termejä on Ahaassa *peruslause*, *kuka/mikä on millainen -lause*, *täytyy-lause* ja *täytyy-rakenne* sekä *kohde*. Suomen mestarissa on *hauskaa -lause* on ainoa syntaksiin liittyvä selkotermi.

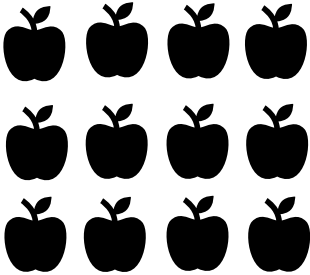
5.4.1 Yksinkertaistetut selkotermiä

Yksinkertaistettuja selkotermiä on Ahaassa *monta* (‘monikko’), *numerot*, *sisäpaikansijat*, *ulkopaikansijat* ja *yksi* (‘yksikkö’). Suomen mestarissa yksinkertaistettuja selkotermiä on *numerot*, *paikansija*, *S* ja *S-sija*, *L* ja *L-sija* sekä astevaihteluun liittyvät *vahva* ja *heikko*.

Molemmissa oppikirjoissa esiintyvä selkotermi *numerot* on yksinkertaistettu muoto vakiintuneista termeistä *peruslukusanat* ja *yhdysnumeraalit*. Selkotermillä *numerot* niputetaan yhteen siis kaksi

erilaista lukusanatyyppeä. Ahaassa esiintyy myös selkotermi *yksi* ja *monta*, kun viitataan *yksikköön* ja *monikkoon*. *Yksi* ja *monta* eivät kuitenkaan ole täysin selkeä ja aukoton viittaus yksikkö- ja monikkomuotoon, sillä ne voivat olla myös kiertoilmauksia, toinen tapa selittää asia, eivätkä siis niinkään selkotermiä. Esimerkistä (6) huomataan, että taulukon toisella puolella on yksi omena ja toisella puolella on monta omenaa, joten tosiaan: on toisaalta *yksi* omena ja toisaalta *monta* omenaa, eikä näitä sanoja voida suoraan vaihtaa termeiksi *yksikkö* ja *monikko*. Tästä huolimatta taulukossa halutaan havainnollistaa yksikkö- ja monikkomuotojen välisiä eroja tummentamalla yhteen yksikköön viittaava pronomini *se* ja useaan yksikköön viittaava pronomini *ne*. Lisäksi tummennettuja ovat kaikki virkkeissä esiintyvät monikon tunnukset *-t* ja *-vat*. Toinen kohta, jossa kyseisiä *yksi* ja *monta* -ilmauksia käytetään, on kappaleen 4 harjoitus 15 (esimerkki 7). Siinä toistuu uudelleen sama lähestymistapa yksikkö- ja monikkomuotoihin, eli asia hahmotetaan kuvissa esiintyvien yksiköiden avulla. *Yksi* ja *monta* ovat siis näiden esiintymien perusteella omanlaisiaan yksinkertaistettuja selkotermiä, ja vähintäänkin ne ovat selkoesityksiä, joissa on vältetty termien käyttämistä.

(6) Info.

Mitä se maksaa? Mitä ne maksavat?	
yksi 	monta
Omena maksaa 50 senttiä. Banaani maksaa 30 senttiä. Kynä maksaa 95 senttiä. Se maksaa 95 senttiä.	Omenat maksavat 3 euroa kilo. Banaanit maksavat 2 euroa kilo. Kynät maksavat 5 euroa. Ne maksavat 5 euroa.

(4/s. 93 A!)

(7) Harjoitus 15.

Katso kuvaa. Onko kuvassa yksi vai monta? Ympyröi oikea sana.

1. <i>Nainen</i> / <i>Naiset</i> ovat iloisia.	[Kuvassa on monta naista.]
2. <i>Hevonen</i> / <i>Hevoset</i> on ruskea.	[Kuvassa on yksi ruskea hevonen.]
3. <i>Hampurilainen</i> / <i>Hampurilaiset</i> ovat roskaruokaa.	[Kuvassa on monta hampurilaista.]
4. <i>Lautanen</i> / <i>Lautaset</i> on likainen.	[Kuvassa on yksi likainen lautanen.]
- [–] (4/15 A!)

Suomen mestarin kaikista lyhyimmät yksinkertaistukset *S* ja *L* voivat vaatia muistilta sinällään käytettyinä enemmän kuin Ahaan *sisäpaikansija* ja *ulkopaikansija*, sillä pelkät kirjainlyhenteet eivät kerro, mihin aiheeseen ne liittyvät. Niitä kuitenkin käytetään Suomen mestarissa vain taulukossa tiiviinä muistin tukena (ks. esimerkki 38 luvussa 5.5.3), joten vaaraa niiden merkityksen unohtamisesta ei ole. Niiden välittömässä läheisyydessä on myös tarkennukset *sisällä*, *päällä* ja *lähellä*, jotka osin selittävät kirjainlyhenteiden alkuperää. Kirjaimet *S* ja *L* perustuvat todennäköisesti myös sisä- ja ulkopaikallissijojen muotoon – sisäpaikallissijatunnuksissa esiintyy *s*-kirjaimia (*-ssa*, *-sta*, *-seen*) ja ulkopaikallissijoissa *l*-kirjaimia (*-lla*, *lta*, *-lle*). Niin ikään pelkät yksinkertaistetut selkotermi *vahva* ja *heikko* ('vahva ja heikko aste') eivät sinällään vielä kerro, mihin kielen osa-alueeseen ne liittyvät. Niitä kuitenkin käytetään Suomen mestarissa vain taulukoiden yhteydessä, kun jaotellaan heikon ja vahvan asteen pareja.

5.4.2 Kotoperäistetyt selkotermi

Ahaan kotoperäistettyjä selkotermiä ovat *kaksoiskonsonantti*, *kohde*, *lausepaino*, *peruslause*, *perusmuoto*, *täytyy-lause* ja *täytyy-rakenne*. Suomen mestarissa kotoperäistettyjä selkotermiä ovat *käsky-muoto* ja *pitkä konsonantti*.

Jotkin termi on pyritty kotoperäistämään suoraan termistä, kuten latinan *littera geminata* 'kahden-nettu kirjain' eli *geminaatta*. Siitä käytetään Ahaassa selkotermiä *kaksoiskonsonantti* ja Suomen mestarissa selkotermiä *pitkä konsonantti* (esimerkit 8 ja 9). Suomen mestarissa myös selkotermi *käsky-muoto* on suoraan kotoperäistetty (esimerkki 10). *Imperatiivi* nimittäin pohjautuu latinan ilmaisulle *modus imperativus* 'käskeksen tapaluokka', jossa *imperativus* tarkoittaa käskevää tai välttämätöntä (Kotus 2023d). Nesessiivirakennetta puolestaan kutsutaan Ahaassa selkotermillä *täytyy-lause* ja *täytyy-rakenne* (esimerkki 11). Niissä *nesessiivi* on muutettu kotoperäisempään muotoon *täytyy*, ja *nesessiivi* pohjautuu latinan sanaan *necessitas* 'pakko, välttämättömyys' (MOT Latina 2023).

(8) Kuuntele ja kirjoita puuttuva konsonantti tai kaksoiskonsonantti. (2/22B/A!)

(9) Lyhyt ja pitkä konsonantti. Kuuntele ja valitse: A vai B? (2/41/SM)

(10) Valitse sopivat sanat ja kirjoita ne käskymuodossa. (6/36/SM)

(11) Harjoitus 7.

Keksi lauseita, jotka ovat samaa lausetyyppiä.

[– –]

3. Täytyy-lause

KENEN? TÄYTYY VERBIN PERUSMUOTO (KOHDE) (MISSÄ / MIHIN / MISTÄ / MILLOIN?)

Sinun täytyy levätä.

[– –]

(11/7 A!)

Jotkin selkotermiit pohjautuvat enemmän käytännön kielenkäytön tarpeisiin. Esimerkiksi termin *nominatiivi* lähtökohtana on latinan *casus nominativus* 'nominatiivi' tai 'nimittämiseen liittyvä sijamuoto' (Kotus 2023b). Suora kotoperäinen ilmaus *nominatiivista* voisi siis olla *nimentö*, joka on vanhana termimuotona vain toisinaan käytössä suomen kielioppikirjallisuudessa (ks. esim. Kok 2018: 164). Kuitenkin nominatiivista käytetään Ahaassa selkotermiä *perusmuoto*, joka viestittää sen olevan taivuttamaton perusta ja lähtökohta kaikille muille sijamuodoille (esimerkki 12). Samaa selkotermiä käytetään myös infinitiivistä, joka on verbin substantiivinen nominaalimuoto ja joka pohjautuu latinan ilmaisulle *modus infinitivus* 'määrittämätön tapaluokka' (Kotus 2023f; esimerkki 13).

(12) Harjoitus 24.

Kirjoita laatikkoon perusmuoto.

Perusmuoto	Muut muodot
	Syön <u>salaattia</u> . Pidän kreikkalaisesta <u>salaatista</u> .
	Ostan <u>omenoita</u> . Syön kaksi <u>omenaa</u> .

[– –] (4/24 A!)

(13) Kielioppi.

Mitä sinun täytyy tehdä?		
Kenen?	+ täytyy HUOMAA! ei muutu	+ verbin perusmuoto
Minun Sinun Hänen Meidän Teidän Heidän	täytyy	opiskella.

(5/s. 132 A!)

Ahaassa käytännön tarpeisiin pohjautuva selkotermi on myös kotoperäistetty *kohde* eli vakiintuneena terminä *objekti*, joka on peräisin latinan sanasta *obiectum* 'vastaan, eteen heitetty' (Kotus 2023c; esimerkki 14). Kieliopissa objekti täydentää verbiä ja monesti esimerkiksi kertoo selkotermien mukaisesti toiminnan kohteen. *Kohde* ei siis pohjautu suoraviivaisesti *objektin* suomennokeeseen vaan kertoo ennemminkin objektin roolista lauseenjäsenenä. Samoin Ahaassa kotoperäisellä selkotermillä *lausepaino* korvataan vakiintunut termi *intonaatio* (lat. *intonatio* 'laulaminen nuottien mukaan'; Kotus 2023e). *Lausepaino* kertoo läpinäkyvästi suomen kielellä, mistä on kyse, mutta ei suoraan vaan mukautuen jälleen kielenopetuksen tarpeisiin. Lisäksi Ahaassa vakiintuneesta termistä (*in*)*transitiivilause* käytetään kotoperäistettyä selkotermiä *peruslause*, joka nimenä kuvaa (suomen kielen) yleisimpiä ja kielenoppimisen alkutaipaleelle todennäköisesti tavanomaisimpia lausetyyppejä (esimerkki 14).

(14) Kielioppi.

1. Peruslause

KUKA?	MITÄ TEKEE?	(KOHDE)	(MISSÄ / MISTÄ / MIHIN / MILLOIN?)
Ali	pelaa	sulkapalloa	joskus.
Leila	nukkuu.		

[– –] (11/s. 283 A!)

5.4.3 Kuvailevat selkotermi

Ahaassa kuvaileviin selkotermiin kuuluu paikallissijojen, lausetyyppien ja persoonien nimityksiä. Suomen mestarissa on käytössä kuvaileva selkotermi *k-p-t-vaihtelu* sekä kaksi persoonia kuvaavaa selkotermiä ja yksi lausetyyppiä kuvaileva selkotermi. Kuvailevuus tarkoittaa tässä sitä, että selkotermi itsessään ilmentää jollakin tavalla kuvaamaansa kielenpiirrettä ja sen muotoa. Sisäpaikallissijojen selkotermi *missä- mistä- ja mihin-muoto* ('inessiivi', 'elatiivi' ja 'illatiivi') ovat muodostettu kysymyssanojen avulla. Niillä kuvataan kyseisessä sijamuodossa taivutettua sanaa ja sitä, mihin kysymykseen kullakin sijamuodolla yleensä vastataan. Kuvailevia sisäpaikallissijojen selkotermiä käytetään esimerkiksi tehtävän 2b tehtävänannossa, jossa ohjeistetaan luokittelemaan edeltävän tehtäväosion verbit sen perusteella, minkä verbin kanssa tulee mikäkin muoto (esimerkki 15). Ulkopai- kallissijoista *adessiivi* on saanut selkotermiä *-lla-muoto*, sillä kyseistä sijamuototaivutusta tarvitaan kappaleen 2 omistuslauseen koostamisessa (esimerkki 16). Selkotermi *-lla-muoto* kuvaa niin ikään kielenpiirteen muotoa.

(15) Harjoitus 2.

b) Katso a-kohdan verbejä. Minkä verbien kanssa tulee mihin-muoto? Entä minkä verbien kanssa tulee missä- ja mistä-muoto? Kirjoita verbit oikeisiin laatikoihin.

<i>mennä</i>	+ MIHIN?		+ MISSÄ?		+ MISTÄ?

(9/2B A!)

(16) Harjoitus 26.

Puhukaa luokassa, mitä kenelläkin on.

Kirjoita tähän opiskelukaverin nimi -lla-muodossa.

Esimerkki. Kenellä on vihko? Maryanilla on vihko.

(2/26 A!)

Ahaassa persoonamuodot nimetään oppikirjassa kuvailevilla selkotermillä *minä-, sinä-, hän-, me-, te- ja he-muoto* (esimerkki 17). Myös Suomen mestarissa mainitaan kertaalleen kuvailevat selkotermi *sinä-persoon* ja *te-muoto* (esimerkit 18 ja 19).

(17) Kielioppi.

Verbityypissä 1 vahva aste: perusmuoto, hän-muoto, he-muoto

heikko aste: minä-, sinä-, me- ja te-muoto. [– –] (9/s. 240 A!)

(18) Käskymuoto: sinä-persoona. (6/s. 157 SM)

(19) Kirjoita kysymykset *Te*-muodossa. (2/19 SM)

Ahaassa käytetään myös kuvailevaa selkotermiä *kuka/mikä on millainen -lause* kuvaamaan kopula-lauseen rakennetta (esimerkki 20). Suomen mestarissa tunnekausatiivilausetta nimitetään kuvailevalla selkotermillä *on hauskaa -lause* (esimerkki 21). Erityisesti Suomen mestarissa lausetyyppejä kuvataan myös erilaisilla tarkennuksilla, joita käsitellään luvussa 5.6. Lisäksi Suomen mestarissa paljon käytetty selkotermi *k-p-t-vaihtelu* kuvaa sitä, minkä klusiilien parissa yleensä tapahtuu muutoksia sanoja taivuttaessa. *K-p-t-vaihtelu* kuvaa siten selkotermiinä kielen muotoa ja tyypillisiä piirteitä.

(20) Harjoitus 7.

Keksi lauseita, jotka ovat samaa lausetyyppiä.

[– –]

4. Kuka/mikä on millainen -lause

KUKA/MIKÄ? ON MILLAINEN?

Kahvitauko on lyhyt.

[– –]

(11/7/A!)

(21) Valitse adjektiivi ja kirjoita *on hauskaa-* tai *ei ole hauskaa -lause*. (7/14 SM)

5.4.4 Muut selkotermi

Yksi yleinen Suomen mestarissa käytettävä nimitys on *pikkusanat*, jota ei voi sijoittaa taulukkoon 4 eikä edeltäviin selkotermien ryhmiin (ks. luvut 5.2, 5.4.1–5.4.3) sen laajan merkityksen vuoksi. *Pikkusanat*-niminen sanalista esiintyy usein päädialogin sanaston jälkeen, ja se koostuu pääasiassa adverbeista ja konjunktioista. Niiden lisäksi sanalistoissa on yksittäisiä interjektioita eli huudahdusanoja, kuten *no* kappaleessa 6, ja yksittäisiä pronomineja kuten (*ei*) *mitään* kappaleessa 5. Tällöin useampi kuin yksi vakiintunut termi (*adverbi*, *konjunktio*, *interjektio* ja *pronomini*) saa yhteisen nimityksen (*pikkusanat*), joka kuvailee koko termijoukkoa. Saman yläkäsitteen alle näistä termeistä kuuluisi kieliopillisesti vain konjunktiot ja interjektiot, sillä molemmat kuuluvat partikkeleihin. Termi

partikkeli on lähtöisin latinan sanasta *particula* 'partikkeli; palanen, osanen' (Kotus 2023g), jolloin *pikkusanat* voisi luokittautua kotoperäistetyksi selkotermiksi. Kuitenkin oppikirjassa *pikkusanat*-käsitteen alle kuuluvat adverbit ovat oma lukunsa niin kuin nomineihin kuuluvat pronominitkin, jolloin niillä ei ole yhteistä yläkategoriaa. Niinpä tuolla nimityksellä kuvataan ylipäätään niitä monesti lyhyitä sanoja, jotka on valittu *pikkusanat*-listoille.

5.5 Termien selityskuviot

Tässä luvussa tarkastelen oppikirjoissa käytettyjä tapoja selittää ja esitellä termejä. Tarkastelu pohjautuu Satokankaan (2021a, 2021b) tapaan jakaa termien eri selitystavat kolmeen eri ryhmään, joita ovat *tarkentamiskuvio*, *nimeämiskuvio* ja *jaottelukuvio* (ks. luku 2.3). Itse lisään mukaan myös neljännen ryhmän, jossa esiintyy sekä tarkentamiskuvion että jaottelukuvion piirteitä.

Tarkasteluun olen valinnut molemmista oppikirjoista kuusi vakiintunutta termiä ja kuusi selkotermiä. Viisi tarkasteltavaa termiä esiintyy molemmissa oppikirjoissa ja yksi vain toisessa. Tarkastelussa olevat vakiintuneet termit ovat *imperfekti*, *partitiivi*, *tavu*, *verbi*, *vokaali* sekä *astevaihtelu* (vain Ahaa) ja *(sana)vartalo* (vain SM). Tarkasteltavat selkotermit ovat *k-*, *p-*, *t-astevaihtelu* ja *k-p-t-vaihtelu* ('astevaihtelu'), *kaksoiskonsonantti* ja *pitkä konsonantti* ('geminaatta'), *mihin-muoto* ja *s-mihin* ('illatiivi'), *numerot* ('peruslukusanat'; 'yhdyshumeraalit'), *ulkopaikansijat* ja *L-sijat* ('ulkopaikallissijat'), *perusmuoto* ('infinitiivi'; 'nominatiivi', vain Ahaa) ja *on hauskaa -lause* ('tunnekausatiivilause', vain SM).

Tarkasteltavien termien valintaa on ohjannut se, että viisi vakiintunutta termiä esiintyvät molemmissa oppikirjoissa ja ovat myös suhteellisen oleellisia kielenoppijalle (esim. *verbi*). Kuudes vakiintunut termi on myös olennainen kielenoppijalle, mutta sitä käytetään vain toisessa oppikirjassa. Tarkasteluun valikoituneet viisi selkotermiä ovat taas kaikki sellaisia, jotka ovat melko samanlaisia molemmissa oppikirjoissa (esim. illatiivi on Ahaassa *mihin-muoto* ja Suomen mestarissa *s-mihin*). Kuudes selkotermi on valittu ensisijaisesti sen perusteella, että se esiintyy vain toisessa oppikirjassa.

5.5.1 Tarkentamiskuvio: termien selittäminen deduktiivisesti

Satokangas (2021a: 94) nimeää termin deduktiivisen selittämisen *tarkentamiskuvioksi*. Siinä edetään termistä selitykseen, jolloin ensin esitellään termi ja sitten selitetään tarkemmin sen merkitystä (Satokangas 2021b: 82). Tarkasteltavista vakiintuneista termeistä Ahaassa *imperfekti* ja *vokaali* selitetään

deduktiivisesti eli tarkentamiskuviolla. Suomen mestarista tähän ryhmään kuuluvat vakiintuneet termit *imperfekti*, *tavu*, *verbi* ja *vokaali* ja selkotermi *k-p-t-vaihtelu* ja *numerot*.

Ahaassa termi *imperfekti* esitellään kielioppiosiossa kappaleessa 6 (s. 154). Termi mainitaan otsikossa, ja sen kuvaillaan tarkoittavan jotakin eilen ja aikaisemmin tapahtunutta tai tehtyä, ja sitä verrataan nyt, tavallisesti ja tulevaisuudessa tapahtuvaan toimintaan (preesens). Luonnehdintojen jälkeen esitetään esimerkkivirkkeitä sekä tutussa preesensissä että uudessa imperfektissä. Lisäksi kiinnitetään huomiota imperfektin *i*-morfeemiin, josta sen voi tunnistaa.

Imperfektin vertailu preesensin kanssa voisi viitata selityskuvioista myös jaottelukuvioon, mutta kielioppiosio on kuitenkin nimetty otsikolla *Olla-verbin imperfekti* – jos se olisi vaikkapa *Aikamuodot*, tarkasteltavana olisi nimenomaan aikamuotojärjestelmä ja sen sisältämät luokittelut ja termit. Nyt otsikko kuitenkin viittaa nimenomaan imperfektiin ja sen käsittelemiseen, ja osiossa on hyödynnetty vertailua tutun preesensmuodon kanssa.

Ahaassa termi *vokaali* mainitaan ensimmäisen kerran kappaleen 1 harjoituksessa 10 (esimerkki 22). Tehtävänannossa mainitaan termi ja itse tehtävässä selviää, mihin *vokaalilla* viitataan. Tehtävä toimii siis esimerkkinä, jossa luetellaan osa suomen vokaaleista. Kaikki suomen kahdeksan vokaalia luetellaan konsonanteista eroteltuina kyllä jo kappaleen 0 harjoituksessa 4, mutta niitä ei nimetä kyseisen kappaleen aikana vokaaleiksi. Siksi lasken vokaalin selittämisen tapahtuvan vasta kappaleessa 1.

(22) Harjoitus 10.

a) Kuuntele ja toista vokaalit ja sanat.

a / aa	Salo / Raahe
e / ee	Tampere / Kitee
i / ii	Imatra / Iisalmi
o / oo	Tornio / Espoo
u / uu	Turku / Tuusula

(1/10A.A!)

Myös Suomen mestarissa *imperfekti* ja *vokaali* sijoittuvat deduktiivisesti selitettyihin termeihin niin kuin myös selkotermi *numerot*. Imperfekti esitellään kappaleen 7 kielioppiosiossa. Se nimetään heti otsikossa ja imperfektimuotoa käytetään esimerkkivirkkeissä ja esimerkkisanojen taivutuksissa. Peruslukusanat ja yhdysnumeraalit nimetään niin ikään otsikossa *numeroiksi* (1/s. 15), minkä jälkeen niitä listataan nolasta kahteenkymmeneen sekä numeroin että kirjaimin (esim. ”0 nolla”). Myöhemmin kappaleen 1 harjoitusosiossa numeroita harjoitellaan lausumaan ja kirjoittamaan numeroin sekä

kirjaimin (harjoitukset 12–16). Vokaalit puolestaan tulevat käsittelyyn kappaleen 1 kielioppiosiossa, jossa otsikko *Vokaalit* kertoo termin. Esimerkkisanoissa kuvataan vokaalien käyttöä ja piirroskuvin kuvataan kunkin vokaalin ääntämistä. Sekä Ahaassa että Suomen mestarissa vokaalien esittelyn yhteydessä kuunnellaan myös niiden ääntäminen äänitteeltä ja harjoitellaan niiden ääntämistä itse. Ääntämisharjoittelu toimii osana termiä selittäviä esimerkkejä.

Niin ikään termi *verbi* on nimetty kappaleen 1 kielioppiosion otsikossa, ja siitä on annettu esimerkkejä olla-verbin eri persoonamuotojen kautta. Suomen mestarissa myös *tavu* on selitetty deduktiivisesti vaikkakin hieman epäsuorasti. Se esiintyy kappaleen 4 kielioppiosiossa osana sanapainoa käsittelevää kohtaa, kun sanapainon kerrotaan olevan ”aina 1. tavulla”. Tätä seuraa esimerkkisanoja, joiden ensimmäiset tavut on alleviivattu. Alleviivaukset siis toimivat esimerkkeinä (ensimmäisistä) tavuista. Lisäksi deduktiivisesti on selitetty Suomen mestarissa käytetty selkotermi *k-p-t-vaihtelu*, joka mainitaan kappaleen 3 kielioppiosiossa. Selkotermi nimetään jälleen otsikossa, ja sitä seuraa erilaisia taivutusesimerkkejä sekä listaus astevaihtelupareista.

5.5.2 Nimeämiskuvio: termien selittäminen induktiivisesti

Satokangas (2021a: 94) nimittää termin induktiivista selittämistä *nimeämiskuvioksi* (ks. luku 2.3). Nimeämiskuviossa suunta on selityksestä termiin, mikä tarkoittaa ensin asian käsitteellistä hahmottelemista, minkä jälkeen se nimetään termillä (Satokangas 2021b: 82–83). Tarkasteltavista vakiintuneista termeistä Ahaassa tällaisia on *astevaihtelu*, *partitiivi* ja *verbi* ja selkotermistä *k-*, *p-*, *t-astevaihtelu*, *kaksoiskonsonantti*, *numerot* sekä *ulkopaikansijat*. Suomen mestarissa *on hauskaa -lause* on selitetty tarkasteltavista termeistä induktiivisesti.

Astevaihtelua esitellään Ahaassa ensimmäisen kerran kappaleen 9 harjoituksessa 21b, jossa johdatellaan ajatukseen, että klusiilin pituus voi vaihdella sanoissa kvantitatiivisesti (esimerkki 23).

(23) Harjoitus 21.

b) Kirjoita puuttuvat muodot. Löydät ne a-kohdasta.

NUKKUA 1	KK:K	negatiivinen
Minä	nukun	Minä _____
Sinä	nukut	Sinä et nuku
Hän	_____	Hän _____
Me	_____	Me emme nuku
Te	nukutte	Te ette nuku
He	nukkuvat	He eivät nuku

(9/21B A!)

Harjoitusta 21b seuraa seuraavalla aukeamalla kielioppiuutu, joka on otsikoitu nimellä *Astevaihteluparit*. Kielioppiuudussa käydään läpi astevaihtelupareja verbiesimerkkien kuten *ottaa : otan* ja *ymmärtää : ymmärrän* kautta. Otsikko *Astevaihteluparit* pitää sisällään jo termin *astevaihtelu*, mutta sinällään termi esiintyy vasta seuraavassa luvussa 10. Kuitenkin sekä luvun 9 että 10 kielioppiuuduissa astevaihtelu selitetään lähestulkoon samalla tavalla, joten luvun 9 astevaihteluun liittyvän opetuksen voi katsoa olevan *astevaihtelu*-termin selitystä ja pohjustusta luvussa 10 annettavalle opetukselle. Termiä *astevaihtelu* siis opetetaan induktiivisesti antamalla ensin esimerkki (esimerkki 23) ja vasta sen jälkeen ilmiöön liitetään kielioppiuuduissa termit *astevaihteluparit* ja *astevaihtelu*.

Myös Ahaan selkotermi *k-,p-,t-astevaihtelu* selitetään induktiivisesti, sillä kyseinen selkotermi esitellään harjoitusta 21b seuraavan harjoituksen 22 tehtävänannossa (esimerkki 24). Aiheeseen siis johdatellaan tehtävässä 21b ja annetaan vasta sen jälkeen ilmiölle selkotermi nimitykseksi. Harjoitusten 21 ja 22 välillä on lisäksi edellä esitelty kielioppiuutu, joka on otsikoitu nimellä *Astevaihteluparit* (esimerkki 25). Kieliopissa johdatellaan uuteen *k-,p-,t-astevaihtelu*-selkotermiin neljällä eri tavalla: yhdyssanaotsikon määriteosa on *astevaihtelu*, selittävässä tekstissä mainitaan erityisesti konsonantit k, p ja t, taulukossa pääosa esimerkeistä liittyy k:n, p:n ja t:n astevaihteluun ja esimerkeissä esiintyvät astevaihteluparit on korostettu. Selkotermiä *k-,p-,t-astevaihtelu* pohjustava induktiivinen esittely alkaa siis tehtävässä 21b ja jatkuu kieliopissa, minkä jälkeen selkotermi mainitaan tehtävänannossa.

(24) Alla on verbityypin 1. verbejä. Kaikissa on k-, p-, t-astevaihtelu.

Valitse niistä kolme. Taivuta verbit vihkoosi. (9/22 A!)

(25) Kielioppi.

Astevaihteluparit		
Jos verbissä on konsonantti k, p tai t, se muuttuu eri muodoissa.		
VAHVA ASTE	HEIKKO ASTE	Esimerkki
KK	K	nukkua: minä nukun
PP	P	oppia: minä opin
TT	T	ottaa: minä otan

[– –] (9/s. 240 A!)

Partitiivi esitellään Ahaassa ensimmäisen kerran kielioppiosiossa kappaleessa 4 (s. 102). Juuri sitä ennen harjoituksessa 17 johdatellaan muodostamaan partitiivimuotoja ja havainnoimaan valmiista tekstistä partitiivin tunnuksia (esimerkki 26). Harjoituksen jälkeen kielioppiosiossa mainitaan termi *partitiivi*, joten selityksessä on edetty nimeämiskuviolle tyypillisesti esimerkistä termiin.

(26) Harjoitus 17.

Puhu parin kanssa.

a) Mitä kieliä Zahra ja Leila puhuvat? Mitä kieliä sinä puhut?

b) Miten sanan loppu muuttuu?

Suomi, ruotsi, saksa ja englantia ovat kieliä.

Me puhumme suomea.

Tuomo Mäkelä puhuu suomea, ruotsia, englantia, saksaa ja venäjää.

(4/17 A!)

Tarkasteltavista vakiintuneista termeistä myös *verbi* selitetään Ahaassa induktiivisesti. Ensin luvun 1 kielioppiruudussa (s. 31) mallinnetaan, kuinka puhua-verbiä taivutetaan eri persoonissa. Vasta sen jälkeen seuraavan aukeaman kielioppiruudussa mainitaan termi *verbi* olla-verbin persoonamuotojen listauksen yhteydessä. Molempien aukeamien kielioppiruudut ovat rakenteeltaan lähes samanlaiset – oikeastaan vain termin lisäys on erona niiden välillä. Siispä verbin käsite ja samalla persoonamuotojen jaottelukonventio opetetaan Ahaassa induktiivisesti ensin antamalla esimerkki, ja vasta seuraavassa listauksessa tekemistä kuvaava teonsana nimetään verbiksi.

Geminaatan selkotermi *kaksoiskonsonantti* selitetään Ahaassa induktiivisesti eli nimeämiskuviolla. Ensiksi kappaleen 2 harjoituksessa 22a tuodaan oppijalle tutuksi yksöis- ja kaksoiskonsonantit

(esimerkki 27) ja vasta sen jälkeen kielenpiirre nimetään kaksoiskonsonantiksi seuraavan harjoituksen 22b tehtävänannossa: ”Kuuntele ja kirjoita puuttuva konsonantti tai kaksoiskonsonantti.”

(27) Harjoitus 22.

a) Kuuntele ja toista konsonantit ja etunimet.

l	Elina / Ella
m	Sami / Emma
n	Jani / Jenni
r	Ari / Harri
s	Esa / Essi

(2/22A A!)

Selkotermi *numerot* esitellään Ahaassa induktiivisesti niin, että ensin peruslukusanoja ja yhdysnumeraaleja käytetään kappaleen 2 lyhyessä dialogissa ja sen alla olevassa analogisessa kellonaikojen esityksessä sekä päädialogissa (esimerkit 28–30). Esimerkin 29 kuvasta poiketen oppikirjan kellotauluissa on käytetty numeroita. Päädialogin alku on lähes samanlainen kuin lyhyt dialogi, joten esimerkissä 30 on kirjattu vain sen jatko. Dialogien jälkeen peruslukusanoja ja yhdysnumeraaleja sisältävä listaus harjoituksessa 1 saa tehtävänannossa nimityksen *numerot* (esimerkki 31). Erilaisia numeroita, kuten *9* ja *kymmenen*, mainitaan siis ennen niiden nimeämistä selkotermillä, jolloin selitystapa on induktiivinen. Lisäksi oppijalle annetaan ennen termin antamista tieto, että näitä lukusanoja voi käyttää muun muassa kellonajoista puhuttaessa ja niitä esitettäessä numeroidun kellotaulun avulla.

(28) Lyhyt dialogi.

- Moi Nasim! Mitä kuuluu?
- Moi! Kiitos, ihan hyvää. Entä sinulle?
- Ihan hyvää.
- Mikä päivä tänään on?
- Tänään on torstai.
- Torstai! Mitä kello on?
- Kello on 9.

(2/s. 45 A!)

(29) Kellonaikoja.

[--]

Kello on neljä.

[--]

(2/s. 45 A!)

(30) Päädialogi.

[--]

Ali: Kello on 9. Koulu alkaa.

Nasim: Minulla on varattu aika lääkärille. Se on kello kymmenen. Minun täytyy nyt mennä! Hei hei!

Ali: Hei hei! Nähdään!

Zahra: Missä Nasim on?

Ali: Hän on lääkärissä. Hänellä on varattu aika.

(2/s. 46–47 A!)

(31) Harjoitus 1.

Kuuntele ja toista numerot.

0 nolla 4 neljä 8 kahdeksan 12 kaksitoista

1 yksi 5 viisi 9 yhdeksän

2 kaksi 6 kuusi 10 kymmenen

3 kolme 7 seitsemän 11 yksitoista

(2/1 A!)

Lisäksi selkotermi *ulkopaikansijat* kuuluu nimeämiskuvioiden kategoriaan. Ahaan kappaleessa 9 sivujen 214 ja 215 aukeamalla esitellään ensin *Paikat*-otsikon alla erilaisia paikkojen valokuvia ja sanoja, esimerkiksi *koti*, *koulu* ja *kirjasto*. Sen jälkeen on otsikko *Missä?* ja kaksi kuvaa piirroshahmosta ja talosta. Toisen talon alapuolella lukee *sisällä*, ja piirroshahmo on talon sisällä. Toisen talon alapuolella lukee *ulkona*, ja piirroshahmo on talon vieressä ulkopuolella. Voidaan tulkita, että tällä kyseisellä aukeamalla johdatellaan lukijaa ymmärtämään kappaleessa myöhemmin kerrottavaa selkotermiä *ulkopaikansijat*. Termi nimittäin koostuu sanoista *ulko-* ja *paikka*, joita selitetään sivuilla 214–215. Johdattelu jatkuu sivun 219 kielioppiuudussa, jossa on samat kuvat piirroshahmosta ja talosta. Nyt piirrosten yhteydessä on myös esimerkkilauseita, joista on korostettu paikallissijojen päätteet (esimerkki 32). Selkotermi *ulkopaikansijat* on siis selitetty induktiivisesti, sillä termin ilmiänsua ja sanojen *ulko-*

ja *paikka* tarkoitteita on selitetty esimerkein ja termiin liittyviä tunnuksia *-lla* ja *-llä* on annettu esimerkkilauseissa. Näiden esimerkkien jälkeen annetaan nimitys *ulkopaikansijat* (s. 224).

(32) Kielioppi.

Minä olen kaupassa.

Minä olen torilla.

Minä olen koulussa.

Minä olen rannalla.

Minä olen bussissa.

Minä olen kentällä.

(9/s. 219 A!)

Suomen mestarissa tunnekausatiivilause on nimetty selkotermillä *on hauskaa -lause*, ja se on selitetty induktiivisesti. Ensiksi kyseistä lausetyyppiä käytetään kappaleen 7 dialogissa ja sitten sitä esitellään kielioppiosiossa (esimerkit 33 ja 34). Kielioppiosiossa on käytetty tarkennusta *On hauskaa...*, joka kuvaa lauseen tyypillistä muotoa, mutta vasta kappaleen 7 harjoituksen 14 tehtävänannossa on käytetty selkotermiä *on hauskaa -lause* (esimerkki 35). Selityksessä edetään esimerkeistä termiin, jolloin selitystapa on induktiivinen.

(33) Dialogi.

[--]

Pedro: On tosi kivaa lähteä mökille. Minä tykkään saunoa ja uida järvessä.

Hanna: Niin ja vaikka tapaamme vain pari kertaa vuodessa, meillä on aina tosi hauskaa yhdessä.

Kyllikki: No varmasti!

(7/s. 185 SM)

(34) Kielioppi.

On hauskaa...

On hauskaa **matkustaa** Tampereelle.

On tylsää **odottaa** bussia, kun sataa.

Ei ole kivaa **herätä** joka aamu kuudelta.

(7/s. 197 SM)

(35) Valitse adjektiivi ja kirjoita *on hauskaa-* tai *ei ole hauskaa -lause*. (7/14 SM)

5.5.3 Jaottelukuvio: termien selittäminen kategorian osana

Kun termi esitellään osana jotakin kategoriaa, Satokangas (2021a: 94) kutsuu sitä *jaottelukuvioksi* (ks. luku 2.3). Termin merkitys hahmottuu siinä lukijalle osana termien kokonaisuutta, sillä lukijan huomio kohdistetaan ensiksi johonkin kategoriaan ja sitten sen sisältämiin termeihin ja niiden

luokitteluun (Satokangas 2021b: 83). Tarkasteltavista vakiintuneista termeistä tällaisia ovat Ahaassa *tavu* sekä illatiivin selkotermi *mihin-muoto*. Suomen mestarissa kategorian osana esitettyjä termejä ovat vakiintuneet termit (*sana*)*vartalo* ja *partitiivi* sekä selkotermi *L-sijat*, *pitkä konsonantti* ja *S-mihin*.

Ahaassa termi *tavu* esitetään ikään kuin sanojen anatomiaa käsittelevässä kielioppitaulukossa kappaleessa 0 (esimerkki 36): sanat koostuvat kirjaimista, jotka muodostavat tavuja. *Tavun* merkitystä siis avataan osana muuta käsitteverkostoa.

(36) Kielioppi.

Kielioppi		
kirjain	sana	tavu
a	auto	au-to

(0/s. 19 A!)

Ahaassa illatiivin selkotermi *mihin-muoto* selitystapa kuuluu jaottelukuvioihin, mutta ei aivan prototyyppisesti, koska käsittekategoriassa (esimerkki 37) ei mainita termejä. Kappaleen 9 kielioppiosiossa (s. 219–221) käsitellään erityisesti sisäpaikallissijoja sivulla 220, mutta siinä termiä *mihin-muoto* ei mainita. Sen sijaan taulukossa on käytössä apukysymykset *mihin*, *minne*, *missä* ja *mistä*, jotka johdattelevat oikeaan taivutusmuotoon (esimerkki 37). Apukysymysten lisäksi taulukossa hyödynnetään tunnusten, kuten *-ssa*, tummentamista. Esimerkin 37 mukaista taulukkoa voisi kuvailla induktiiviseksi jaottelukuvioksi, jota voisi seurata termein täydennetty vastaava taulukko. Näistä esimerkin 37 apukysymyksistä *mihin* koskee illatiivia, mutta vasta seuraavalla sivulla mainitaan selkotermi *mihin-muoto*, kun käsitellään vain illatiivin muodostusta. Sisällöllisesti *mihin-muoto* kuitenkin esitellään ja selitetään osana muita sisäpaikallissijoja (esimerkki 37), joten se voidaan luokitella jaottelukuvioihin.

(37) Kielioppi.

Sisäpaikansijat		
MIHIN? = MINNE?	MISSÄ?	MISTÄ?
Minä menen koulu un .	Minä olen koulussa.	Minä tulen koulusta.
Minä menen kirjasto on .	Minä olen kirjastossa.	Minä tulen kirjastosta.
Minä menen kauppa an .	Minä olen kaupassa.	Minä tulen kaupasta.

(9/s. 220 A!)

Paikallissijat ja siten myös illatiivi on esitetty Suomen mestarissa pitkälti samaan tapaan kuin Ahaassa. Suomen mestarissa käytetään myös apukysymyksiä ja tunnusten tummentamista luokittelussa, mutta taulukossa on lisäksi kaikkien paikallissijojen selkotermi (esimerkki 38). Se on melkein pä Ahaan induktiiviseksi nimeämäni jaottelukuvioita seuraava askel, jossa selkotermi mainitaan. Illatiivin selkotermi *S-mihin* hahmottuu osana muuta taulukon käsitejärjestelmää, eli se kuuluu jaottelukuvioihin. Esimerkiksi oppija ymmärtää sisäpaikallissijojen selkotermieissä käytetyn s-kirjaimen logiikan, kun käyttää hyödykseen taulukon antamaa informaatiota: s-kirjain viittaa sisälläoloon, sisäpaikallissijojen päätteissä on paljon s-kirjaimia, ja s-kirjain toimii hyvänä erotuksena ulkopaikallissijoihin, joissa taas on paljon l-kirjaimia.

(38) Kielioppi.

Paikansijat

	Mihin?	Missä?	Mistä?
S, sisällä	S-MIHIN Vn, hVn, seen talo on	S-MISSÄ ssa/ssä talossa	S-MISTÄ sta/stä talosta
L, päällä, lähellä	L-MIHIN lle terassille	L-MISSÄ lla/llä terassilla	L-MISTÄ lta/ltä terassilta

(6/s. 155 SM)

Jaottelukuvion avulla on selitetty myös Suomen mestarin selkotermi *L-sijat* ('ulkopaikallissijat'). Selitystapa on samankaltainen kuin Ahaan tapa selittää selkotermi *mihin-muoto*. Se ei siis ole aivan prototyyppinen jaottelukuvio, koska taulukossa ei mainita termejä *S-sija* ja *L-sija*. Kuten esimerkistä 38 nähdään, sisä- ja ulkopaikallissijat on kuitenkin merkitty kirjaimilla S ja L. Katson niiden olevan lyhenteitä selkotermieistä S-sija ja L-sija samaan tapaan kuin Suomen mestari käyttää esimerkiksi lyhenteitä N ja V termeistä *nominatiivi* ja *vartalo*. Taulukossa siis muodostuu jaottelukuvio, jossa termin *L-sija* lyhenne L esitellään osana kategoriaa *Paikansijat*. L-sijat eli ulkopaikallissijat vertautuvat taulukossa sisäpaikallissijoihin eli S-sijoihin. Lisäksi taulukossa mainitaan näiden kahden paikallissijaryhmän sisällään pitämät sijamuodot selkotermieineen (esim. *S-mihin* ja *L-mihin*). Tällöin L-sija hahmottuu oppijalle osana termien kokonaisuutta.

Vakiintunutta termiä (*sana*)*vartalo* käytetään Suomen mestarissa ensimmäisen kerran kappaleen 5 kielioppiiosiossa, jossa käsitellään verbityyppejä. Termi *vartalo* esiintyy siinä yhdessä *infinitiivin*

kanssa osana verbityyppien kategoriaa (esimerkki 39). Sanavartalot on korostettu taulukoissa vihreällä. Oppija saa taulukoista useita esimerkkejä siitä, millaisia sanavartalot voivat olla, ja sanavartalot vertautuvat niin infinitiivimuotoihin kuin persoonamuotoihinkin. Lisäksi erilaiset sanavartalot vertautuvat keskenään, sillä ne ovat erityyppisiä eri verbityypeissä. Oppija ymmärtää *vartalon* merkityksen siis osana verbityyppien yhteydessä käytettyjä termejä ja taivutusesimerkkejä.

(39) Kielioppi.

Verbityypit

Tyyppi 1 a/ä

infinitiivi tanssia

vartalo tanssi-

tanssin

tanssit

tanssii ← pitkä vokaali

tanssimme

tanssitte

tanssivat

k-p-t-vaihtelu

nukkua

nuku-

nukun

nukut

nukkuu

nukumme

nukutte

nukkuvat

Tyyppi 2 da/dä

infinitiivi syödä

vartalo syö-

syön

syöt

syö ← ei pitkää vokaalia

syömme

syötte

syövät

HUOM!

tehdä

tee-

teen

teet

tekee

teemme

teette

tekevät

nähdä

näe-

näen

näet

näkee

näemme

näette

näkevät

[– –] (5/s. 123 SM)

Partitiivi on esitelty ensimmäisen kerran Suomen mestarissa kappaleen 4 sanasto-osiossa osana erilaisten substantiivien taivutusparadigmaa (esimerkki 40). Listassa on partitiivin lisäksi nominatiivi ja genetiivi, ja myös nominatiivi esitellään kyseisessä listauksessa ensimmäistä kertaa. Partitiivin merkitys ja muodostustapa hahmottuu osana tätä termien ja taivutusesimerkkien kokonaisuutta; kielenoppija huomaa partitiivin -tA ja -A tunnukset ja sen, että se on osa jonkinlaista taivutuskokonaisuutta.

(40) Sanasto.

Nominatiivi	mies	lapsi	poika	veli
Partitiivi	miestä	lasta	poikaa	veljeä
Genetiivi	miehen	lapsen	pojan	veljen

(4/s. 91 SM)

Lisäksi Suomen mestarissa osana kategoriaa on selitetty geminaatan selkotermi *pitkä* (*konsonantti*). Kappaleen 2 kielioppiosiossa otsikon *Ääntäminen: konsonantit* alle on jaoteltu kategoriat *lyhyt* ja *pitkä*, joissa on lyhyitä ja pitkiä konsonantteja sisältäviä sanoja kuten *kisa* ja *kissa* (esimerkki 41). Jaottelu selittää lyhyiden ja pitkien konsonanttien eroja ja antaa esimerkkejä, mikä selittää toiselle konsonanttiryhmälle annettua nimitystä *pitkä* (*konsonantti*). Uusi nimitys opitaan siis osana konsonanttien kaksijakoista ryhmää.

(41) Kielioppi.

Ääntäminen: konsonantit

lyhyt		pitkä	
s	kisa	ss	kissa
l	tuli	ll	tulli
r	pora	rr	porras

[– –] (2/s. 35 SM)

5.5.4 Tarkentamiskuvion ja jaottelukuvion yhdistelmä

Tarkentamis- ja jaottelukuvion yhdistelmäryhmää ei Satokankaan (2021a) tutkimuksessa ole käytetty, mutta tässä tarkastelussa koen sen olennaiseksi. Ahaan selkotermiä *perusmuoto* (’infinitiivi’; ’nominatiivi’) on nimittäin hankala sijoitella vain toiseen selityskuvioryhmään, sillä siihen kuuluva tarkentamiskuvio sekä jaottelukuvio muodostavat molemmat olennaisen osan termin selittämisestä.

Ensiksi selkotermi *perusmuoto* mainitaan kappaleen 4 harjoituksen 13b tehtävänannossa: ”Mitkä ovat sanojen perusmuodot? Kirjoita.” Tehtävänanto viittaa harjoituksen a-osan kuunteluharjoitukseen, jossa dialogiin täydennetään sanat *italialaiset*, *ranskalaiset* ja *terveellisesti* (1/38 A! äänite). *Perusmuodoilla* tarkoitetaan siis näiden sanojen nominatiivimuotoja. Harjoitusta 13 seuraa kielioppiosio, jossa käsitellään *-nen*-loppuista sanatyyppejä. Siinä on esimerkkeinä harjoituksen 13 sisältämät sanat nominatiivimuotoineen, esimerkiksi *italialainen* ja *italialaiset*. Perusmuotoihin liittyvät tehtävät jatkuvat heti kielioppiosion jälkeen harjoituksissa 14–16, joissa harjoitellaan yksikkö- ja

monikkumuotoja sekä oikean muodon valitsemista tiettyyn virkkeeseen (esimerkki 42). Tällainen termistä esimerkkeihin etenevä selityskuvio on tarkentamiskuvio.

(42) Harjoitus 16.

a) Ympyröi sanasta oikea muoto.

- Anteeksi, voinko häiritä? Missä *ranskalainen/ranskalaiset* perunat ovat?
- *Se/ne* ovat pakastealtaassa lähellä jäätelöitä.
- Onko tämä *kreikkalainen/kreikkalaiset* juusto laktoositonta?
- Joo, on se.

[– –] (4/16A A!)

Hieman jäljempänä samassa eli 4. kappaleessa perusmuotojen selittämistä jatketaan info-osion taulukossa. Taulukon nimi on *Sanan taivutusmuodot*, ja siinä on sarakkeet *Perusmuoto* ja *Muut muodot*. Perusmuoto-sarakkeessa on listattuna erilaisia nominatiivimuotoisia sanoja, ja muut muodot -sarakeessa on kyseisten sanojen monikko-, partitiivi- ja elatiivimuotoja (esimerkki 43). Selkotermi *perusmuoto* ('nominatiivi') selitetään siis osana taivutusmuotojen kategoriaa, mikä viittaa selityskuvioista jaottelukuvioon. Harhaanjohtavaa taulukon jaottelussa saattaa olla se, että esimerkksisanojen perusmuotoja on myös muut muodot -sarakeessa (*kala* ja *leipä*). Siinä perusmuotoja ei olettaisi olevan, sillä niille on oma perusmuoto-sarakkeensa.

(43) Info.

Sanan taivutusmuodot	
Suomessa sanalla on monta muotoa. On tärkeää tietää perusmuoto. Perusmuoto on sanakirjassa.	
Perusmuoto	Muut muodot
Kala	<u>Kala</u> maksaa 20 euroa kilo. Nasim syö <u>kalaa</u> . Nasim pitää <u>kalasta</u> .
Leipä	<u>Leipä</u> maksaa 2 euroa 50 senttiä kappale. Zahra syö <u>leipää</u> . Zahra pitää <u>leivästä</u> .
Peruna	<u>Perunat</u> maksavat 2 euroa kilo. Ali syö <u>perunoita</u> . Ali ei pidä <u>perunoista</u> .

Tomaatti	<u>Tomaatit</u> maksavat 5 euroa kilo. Zahra syö joka päivä <u>tomaatteja</u> . Hän pitää paljon <u>tomaateista</u> .
----------	---

(4/s. 109 A!)

Perusmuotojen käsittely jatkuu seuraavassa eli 5. Ahaan kappaleessa, jossa *perusmuodolla* tarkoitetaan A-infinitiiviä. *Perusmuoto* esiintyy taulukkomuotoisessa kielioppiosiossa, jossa käsitellään neessiivirakennetta (ks. luvun 5.4.2 esimerkki 13). Siinä *perusmuoto* esitellään osana neessiivirakennetta, mutta lauseen muita jäseniä kuten subjektia ei nimetä termeillä. Taulukossa infinitiivin selkotermin *perusmuoto* selittyy sen sijaan lause-esimerkkien avulla niin kuin *Minun täytyy opiskella* ja *Alin täytyy käydä torilla* (5/s. 132). *Perusmuodon* (’infinitiivi’) merkitys selittyy siis esimerkkien kautta, eikä esimerkiksi osana jotakin kategoriaa, jolloin se kuuluu tarkentamiskuvioihin.

5.6 Apukysymykset ja tarkennukset

Tässä luvussa käsittelen tutkimusaineiston yleisimpiä apukysymyksiä ja tarkennuksia. Apukysymykset ja tarkennukset ovat pedagogisia apuvälineitä termien ja yleisesti kieliopin opetuksessa. Määrittelmäni mukaan *apukysymykset* ohjaavat muistamaan muun muassa sen, mikä sanaluokka tai sijamuoto on kyseessä. Esimerkiksi annetun sanan inessiivimuotoon voidaan opastaa apukysymyksellä *Missä?*. *Tarkennusten* puolestaan määrittelen antavan lisätietoja ja esimerkkejä siitä, miten ja missä jotakin kielenmuotoa käytetään ja mitä kielellisiä piirteitä siihen liittyy. Esimerkiksi aineiston oppikirjoissa paikallissijoista annetut tunnukset kuten *-sta*, *-stä*, *-lla* ja *-llä* ovat tarkennuksia. Apukysymykset ja tarkennukset eivät opeta varsinaisesti metakieltä kuten termit opettavat, vaan ennemminkin niillä johdatellaan ymmärtämään kielenmuotojen merkityksiä ja kuvataan kieltä ja maailmaa sellaisena kuin se on. Apukysymykset ja tarkennukset voivat esiintyä yksinään tai vakiintuneiden termien ja selkotermin rinnalla.

Apukysymykset ja tarkennukset muistuttavat läheisesti kuvailevia selkotermejä. Niiden ero on kuitenkin siinä, että apukysymykset ja tarkennukset ovat enemmän lisäyksen kaltaisia apukeinoja havainnointia ja oivaltamista varten. Sen sijaan kuvailevia selkotermejä käytetään termien tapaan nimityksinä. Esimerkiksi adessiivin yhteydessä voidaan oivalluttaa huomaamaan sen tunnus tarkennuksella *-lla* ja havainnoida käsitettä vielä lisäämällä kysymys *Missä?*, johon voi vastata adessiivia käyttämällä. Adessiivin selkotermin *-lla-muoto* nimetään käsite, ja selkoterminä voidaan käyttää

esimerkiksi *x on y* -tyyppisissä selityksissä kuten kuvitellussa lauseessa ”-lla-muoto on sijamuoto” (’adessiivi on sijamuoto’).

5.6.1 Määrällinen katsaus

Taulukko 6. Ahaassa käytetyt apukysymykset ja tarkennukset. Ahaassa käytetyt vakiintuneet termit on alleviivattu.

TERMI	APUKYSYMYS	TARKENNUS
<i>(A-)INFINITIIVI</i>	-	2. verbi
<u>ABSTRAKTI SANA</u>	-	<i>et voi nähdä tai koskea</i>
<u>AINESANA</u>	-	<i>et voi laskea</i>
<i>ABLATIIVI</i>	<i>Mistä?</i>	<i>lta, ltä</i>
<i>ADESSIIVI</i>	<i>Missä?</i>	<i>lla, llä</i>
<u>ADJEKTIIVI</u>	<i>Millainen?</i> <i>Millainen hän on?</i>	-
<i>ADVERBIAALI</i>	<i>Missä? Mistä? Mihin?</i> <i>Milloin?</i>	-
<i>ALLATIIVI</i>	<i>Mihin? Minne?</i>	<i>lle</i>
<u>ASTEVAIHTELU</u>	-	<i>kk, k, pp, p, tt, t, ue, v, d,</i> <i>mp, mm, nt, nn, lt, ll, rt,</i> <i>rr, nk, ng</i>
<u>DIFTONGI</u>	-	<i>kaksi erilaista vokaalia</i> <i>samassa tavussa</i>
<i>ELATIIVI</i>	<i>Mistä?</i>	<i>sta, stä</i>
<u>GENETIIVI</u>	<i>Kenen? Minkä?</i>	-
<i>ILLATIIVI</i>	<i>Mihin? Minne?</i>	<i>aan, iin, oon, uun, han,</i> <i>hen, seen</i>
<u>IMPERFEKTI</u>	-	<i>eilen ja aikaisemmin</i>
<i>INESSIIVI</i>	<i>Missä?</i>	<i>ssa, ssä, Jos on katto</i> <i>pään päällä, tulee -ssa!</i>
<i>INFINITIIVILAUSEKE</i>	-	<i>verbi + verbi</i>
<i>KO-KYSYMYS</i> <i>(VAIHTOEHTOKYSYMYS)</i>	-	<i>ko, kö</i>
<u>MONIKKO</u>	-	<i>t, vat</i>
<i>NESESSIIVIRAKENNE</i>	<i>Mitä sinun täytyy tehdä?</i>	-
<i>NOMINATIIVI</i>	-	<i>Perusmuoto on sanakir-</i> <i>jassa.</i>
<u>OMISTUSLAUSE</u>	<i>Kenellä on?</i>	-

<u>PARTITIIVI</u>	-	<i>a, ä, ia, ea, ta, tä, tta, ttä, sta, stä</i>
<u>PERSOONAMUOTO</u> (FINIITTIVERBI)	-	<i>1. verbi</i>
<u>PERSOONAPRONOMINI</u>	<i>Kuka?</i>	-
<u>PERUSLUKUSANAT/</u> <u>YHDYSNUMERAALIT</u>	<i>Kuinka monta?</i> <i>Kuinka paljon?</i>	-
<u>PREDIKAATTI</u>	<i>Mitä tekee?</i>	<i>on, täytyy + verbin perusmuoto</i>
<u>PREDIKATIIVI</u>	<i>Millainen? Millaista?</i>	-
<u>PREESENS</u>	-	<i>nyt, tavallisesti ja tulevaisuudessa</i>
<u>SANAPAINO</u>	-	<i><u>taa</u>, <u>ta-ta</u>, <u>tat-ta</u>, <u>ta-ta-ta</u></i>
<u>SUBJEKTI</u>	<i>Kuka? Mikä? Mitä? Kenen?</i>	-
<u>TILALAUSE</u>	<i>Millainen sää on?, Millainen ilma on?</i>	-
<u>VERBI</u>	<i>Mitä tekee?</i>	-

Taulukko 7. Suomen mestarissa käytetyt apukysymykset ja tarkennukset. Käytetyt vakiintuneet termit on alleviivattu.

VAKIINTUNUT TERMI	APUKYSYMYKS	TARKENNUS
<u>(A-)INFINITIIVI</u>	-	<i>2. verbi</i>
<u>ABLATIIVI</u>	<i>Keneltä? Mistä?</i>	<i>lta/ltä</i>
<u>ADESSIIVI</u>	<i>Kenellä? Missä?</i>	<i>lla/llä</i>
<u>ADJEKTIIVI</u>	<i>Millainen?</i>	-
<u>AKKUSATIIVIMUOTO</u>	<i>Kenet?</i>	-
<u>ALLATIIVI</u>	<i>Kenelle? Mihin?</i>	<i>lle</i>
<u>ASTEVAIHTELU</u>	-	<i>kk, k, pp, p, tt, t, p, v, d, nk, ng, mp, mm, nt, nn, lt, ll, rt, rr</i>
<u>DIFTONGI</u>	-	<i>kaksi eri vokaalia</i>
<u>EKSISTENTIAALILAUSE</u>	-	<i>Huoneessa on..., ssa/ssä on, lla/llä on</i>
<u>ELATIIVI</u>	<i>Mistä?</i>	<i>sta/stä</i>
<u>ESSIIVI</u>	-	<i>na/nä</i>
<u>GENETIIVI</u>	<i>Kenen? Minkä?</i>	<i>n</i>

<u>ILLATIIVI</u>	<i>Mihin?</i>	<i>Vn, hVn, seen</i>
<u>IMPERFEKTI</u>	-	<i>i</i>
<u>INESSIIVI</u>	<i>Missä?</i>	<i>ssa/ssä</i>
<u>INFINITIIVILAUSEKE</u>	-	<i>verbi + verbi</i>
<u>MONIKKO</u>	-	<i>t</i>
<u>OMISTUSLAUSE</u>	-	<i>Minulla on..., lla/llä + on</i>
<u>PARTITIIVI</u>	<i>Ketä?</i>	<i>V + a/ä, VV/ K + ta/tä, e + tta/ttä</i>
<u>PERSOONAMUOTO</u>	-	<i>1. verbi</i>
<u>PERSOONAPRONOMINI</u>	<i>Kuka?</i>	-
<u>PERUSLUKUSANAT / YHDYSNUMERAALIT</u>	<i>Kuinka monta?</i>	-
<u>SISÄPAIKALLISSIJAT</u>	-	<i>sisällä</i>
<u>TILALAUSE</u>	<i>Millainen sää/ilma tänään on?</i>	-
<u>TUNNEKAUSATIIVILAUSE</u>	-	<i>On hauskaa...</i>
<u>ULKOPAIKALLISSIJAT</u>	-	<i>päällä, lähellä</i>

Määrällisesti tarkasteltuna Ahaassa on käytössä yhteensä 31 apukysymystä ja 66 tarkennusta. Suomen mestarissa apukysymyksiä on 17 ja tarkennuksia 51. Jotkin apukysymykset ja tarkennukset toistuvat ilmiänsultaan samanlaisina, vaikka tarkoite on niillä erilainen. Esimerkiksi illatiivin ja allatiivin apukysymys *Mihin?* sekä elatiivin ja partitiivin tarkennus *-stA* ovat tällaisia. Ahaassa täysin erilaisia apukysymyksiä on muodollista toistoa lukuun ottamatta 23 kappaletta ja tarkennuksia 63 kappaletta. Suomen mestarissa vastaavasti tarkasteltuna apukysymyksiä on 16 ja tarkennuksia 50 kappaletta. Joka tapauksessa huomataan, että Ahaassa käytetään enemmän näitä pedagogisia apuvälineitä – etenkin apukysymyksiä, sillä niitä on Ahaassa kaksinkertainen määrä verrattuna Suomen mestariin.

5.6.2 Paikallissijat

Ahaassa käytetään sisä- ja ulkopaikallissijojen yhteydessä apukysymyksiä *Missä?*, *Mistä?*, *Mihin?* ja *Minne?*, kun niitä käsitellään kielioppiosiossa ja kun oppijan halutaan käyttävän tehtävässä jotakin tiettyä paikallissijamuotoa (esimerkki 44). Suomen mestarissa paikallissijoilla on lähes samanlainen Ahaan missä–mistä–mihin–minne -kysymyskategorisointi, jossa sekä sisä- että ulkopaikallissijoilla on samat apukysymykset (ks. luvun 5.5.3 esimerkki 38). Ainoa ero on se, että illatiivilla ja allatiivilla

on vain yksi apukysymys *Mihin?*, ja *illatiivi*-termiä käytetään Suomen mestarissa. Molemmissa oppikirjoissa paikallissijojen yhteydessä esitetään myös tarkennuksia, jotka kertovat, millaisia tunnuksia eri muotoihin liittyy (esimerkit 45–48).

(44) Harjoitus 2.

a) Kirjoita oikea muoto.

1. Uimahalli Leila menee uimahalliin (mihin?).

Leila on _____ (missä?).

Leila tulee _____ (mistä?).

2. Moskeija Ali menee _____ (mihin?).

Ali on _____ (missä?).

Ali tulee _____ (mistä?).

[– –] (9/2A A!)

(45) Millä sinä matkustat? (9/s. 225 A!)

(46) Lue teksti ja etsi kaikki sanat, jotka päättyvät mihin-muodossa **-seen**. (9/3 A!)

(47) Hän menee kauppaan. Hän menee torille. (6/s. 156 SM)

(48) Paikansijojen käyttö. Tuleeko *ssa/ssä* vai *lla/llä*? (6/15 SM)

5.6.3 Lausetyypit

Toinen yleinen ryhmä, jossa apukysymyksiä ja tarkennuksia hyödynnetään, on lausetyypit. Ahaassa nesessiivirakenne, omistuslause ja tilalause saavat apukysymyksen ja infinitiivilauseke saa tarkennuksen. Esimerkissä 49 on kuvattu erilaisia tilalauseita, joita voisi edeltää apukysymys *Millainen sää on?*. Tällöin apukysymys ei kuvaa niinkään tilalauseen muotoa vaan toimii kysymysmuotoisena nimityksenä tilalauseille, joissa kuvaillaan olotilaa ja joilla saatetaan vastata apukysymyksen kaltaiseen kysymykseen. Suomen mestarissa erilaisia lausetyyppejä opetetaan nimenomaan apukysymysten ja tarkennusten avulla, sillä niistä käytetään vain yhtä selkotermiä (*on hauskaa -lause*) ja vakiintuneita termejä ei ollenkaan toisin kuin Ahaassa. Suomen mestarissa käytetään apukysymystä tilalauseen opetuksen yhteydessä, ja tarkennuksia hyödynnetään, kun käsittelyssä on eksistentiaalilause, infinitiivilauseke, omistuslause ja tunnekausatiivilause. Esimerkki 49 koskee tilalauseita, esimerkki 50 eksistentiaalilauseita ja esimerkki 51 omistuslauseita.

(49) Info.

Millainen sää on? = Millainen ilma on?	
Aurinko paistaa.	Sataa vettä.
= On kaunis ilma.	Sataa lunta.
On pilvistä.	Tuulee.
On 6 astetta lämmintä.	On 20 astetta pakkasta.

(5/s. 137 A!)

(50) Huoneessa on...

ssa/ssä	+ on	Keittiössä on iso pöytä.
lla/llä		Lattialla on matto. [- -]

(6/s. 156 SM)

(51) Mialla ja Piialla on testi huomenna. (4/s. 97 SM)

5.6.4 Lauseenjäsenet

Ahaassa apukysymyksiä käytetään myös predikaatin ja nominaalisten lauseenjäsenten (adverbiaali, predikatiivi ja subjekti) yhteydessä. Ainoastaan objektilla ei ole apukysymystä vaan vain selkotermi *kohde*. Predikaatin apukysymys on *Mitä tekee?*, adverbiaalin apukysymykset ovat *Missä?*, *Mistä?*, *Mihin?* ja *Milloin*, predikatiivin *Millainen?* ja *Millaista?* ja subjektin *Kuka?*, *Mikä?*, *Mitä?* ja *Kenen?*. Esimerkissä 52 näkyy luetellut apukysymykset, joiden avulla on tarkoitus muodostaa pyydetyn laisia virkkeitä. Predikatiivin *Millaista?*-kysymystä ei käytetä tehtävässä, mutta se esitellään tehtävää edeltävässä kielioppiosiossa (esimerkki 53). Sitä tarkentamassa on vielä huomautus kyseisen lauseen predikatiivin vaatimasta sijamuodosta eli partitiivista. Suomen mestarissa ei käytetä ollenkaan apukysymyksiä tai tarkennuksia lauseenjäsenten yhteydessä, sillä niistä mainitaan subjekti ja objekti vain vakiintunein termein.

(52) Harjoitus 7.

Keksi lauseita, jotka ovat samaa lausetyyppiä.**1. Peruslause**

KUKA?	MITÄ TEKEE?	(KOHDE)	(MISSÄ / MISTÄ / MIHIN / MILLOIN?)
Minä syön	lounaan	tänään	ravintolassa.

2. Omistuslause

KENELLÄ? ON MITÄ?

Sinulla on auto.

3. Täytyy-lause

KENEN? TÄYTYY VERBIN PERUSMUOTO (KOHDE) (MISSÄ / MIHIN / MISTÄ / MILLOIN?)

Sinun täytyy levätä.

4. Kuka/mikä on millainen -lause

KUKA/MIKÄ? ON MILLAINEN?

Kahvitauko on lyhyt.

(11/7 A!)

(53) Kielioppi.

MIKÄ? ON MILLAISTA? (partitiivi)

Jäätelö on hyvää.

Lumi on valkoista.

Matematiikka on helppoa.

(11/s. 283 A!)

5.6.5 Muita tapauksia

Edellä käsitellyt tarkennukset lausetyyppien ja paikallissijojen yhteydessä ovat kielen muotoon osoittavia tarkennuksia. Oppikirjoissa on myös kielenmuotojen yleiseen esiintymispaikkaan ja tarkoitteeseen viittaavia tarkennuksia.

Nominatiivia kutsutaan Ahaassa selkotermillä *perusmuoto*, mutta se saa myös tarkennuksen *Perusmuoto on sanakirjassa*. Esimerkiksi kappaleessa 4 olevaan infotaulukkoon (s. 109) on koottu yhteen sarakkeeseen sanojen nominatiivimuodot ja toiseen sarakkeeseen ”muut muodot”. Taulukon sisältöä selitetään lyhyessä kuvaustekstissä, jossa on kerrottu myös perusmuotojen käytöstä sanakirjassa (esimerkki 54). Siitä eteenpäin samainen muistutus toistuu, kun infotaulukkoon on koottu perusmuotoja ja muita muotoja (s. 277, 280). Tarkennuksella osoitetaan nominatiivien (yhden) yleisen esiintymispaikan olevan sanakirja, joka on luonnollisesti kielenopiskelijalle tärkeä ja yleensä tuttu apuväline. Tällöin oppija voi hyödyntää mahdollista aikaisempaa tietoaan ja kokemustaan sanakirjojen käytöstä, jolloin hänelle voi tulla tarkennuksesta mielikuva siitä, missä muodossa ”perusmuotoiset” sanat ovat.

(54) Suomessa sanalla on monta muotoa. On tärkeää tietää perusmuoto. Perusmuoto on sanakirjassa. (4/s 109 A!)

Toisenlaisia tarkennuksia ovat aikamuotojen ja diftongien kuvaukset, jotka kuvaavat niiden tarkoituksia. Ahaassa preesensiin liitetään tarkennus *nyt, tavallisesti ja tulevaisuudessa* ja imperfektiin tarkennus *eilen ja aikaisemmin* (6/s. 154). Ahaassa sekä Suomen mestarissa on myös diftongin tarkoitetta kuvaavat tarkennukset *kaksi erilaista vokaalia samassa tavussa* (5/s. 140 A!) ja *kaksi eri vokaalia* (3/1 SM). Tarkoitteisiin liittyvät tarkennukset antavat tietoa siis termin merkitysisällöstä. Itse termiä ei välttämättä mainita (esim. Ahaassa ei mainita termiä *preesens*), mutta kirjantekijöillä on taustallaan kuitenkin jokin teoria, joka vaikuttaa myös käytettyihin tarkennuksiin kuin myös apukysymykseen (ks. luku 2.2; Siitonen 2003: 82).

5.7 Yhteenveto

Tutkimuksessa on tarkasteltu Ahaa ja Suomen mestari -oppikirjoja neljästä näkökulmasta, joita ovat vakiintuneet termit, selkotermi, selityskuviot sekä apukysymykset ja tarkennukset eli termien opettamisen pedagogiset apuvälineet. Tämän tutkimuksen taustoituksessa (luku 2.1) esiteltiin Wiikin (1988) havaintoja siitä, kuinka suomen kielioppiterminologiaa opetettiin vanhoissa kieliopissa. Hän havaitsi aineistosta muun muassa latinaan, suomen kieleen sekä suffikseihin pohjautuvat nimitykset. Wiikin (1988) aineistosta on havaittavissa myös apukysymysten käyttäminen. Kiinnostavaa tässä on se, että samankaltaisia havaintoja on tehty myös tässä tutkimuksessa.

Vakiintuneiden termien ja selkotermien määrällinen katsaus (luku 5.2) osoittaa, että Ahaassa on terminkäyttökertoja lähes neljäsosa vähemmän kuin Suomen mestarissa. Lisäksi Ahaassa käytetään kahdeksan prosenttia vähemmän vakiintuneita termejä ja kahdeksan prosenttia enemmän selkotermiä kuin Suomen mestarissa. Ahaassa useampi kuin joka kolmas termi onkin selkotermi ja Suomen mestarissa useampi kuin joka neljäs termi on selkotermi. Määrät osoittavat, että Ahaassa termejä käytetään siis vähemmän, ja Suomen mestariin verrattuna niistä huomattava osa on selkotermiä. Ahaassa termien vähemmän määrän ja selkotermien suhteellisen runsauden voidaan katsoa liittyvän oppikirjan kohderyhmään eli hitaan polun opiskelijoihin. Hitaasti etenevien polulla olevalla voi olla kehitettävää opiskeluvalmiuksissa ja latinalainen kirjaimistokin saattaa olla vieras (Opetushallitus 2022: 18), jolloin yksi looginen tapa keventää oppisisältöjä on karsia ja helpottaa terminologiaa.

Vakiintuneiden termien tarkastelussa (luku 5.3) ilmeni, että Ahaassa painottuu fonologinen eli äänneopillinen termistö, kun taas Suomen mestarissa vakiintuneita termejä on enemmän morfologiaan ja syntaksiin liittyen. Vakiintuneiden termien ensiesiintymien tutkiminen osoitti lisäksi sen, että Ahaan ja Suomen mestarin termien isoimpien esiintymäerojen taustalla oli erilaiset tavat kytkeä termi

opetusaiheeseen. Suomen mestarissa kielioppiosio on nimittäin ennen harjoitusosiota, ja Ahaassa kielioppia on yleensä ripotellen tehtävien lomassa – Suomen mestarin deduktiivisempi opetustapa mahdollistaa termin käyttämisen aikaisemmin kuin Ahaan induktiivisempi tapa. Ahaassa uusi aihe kytetään todennäköisemmin osaksi tuttua aihetta, kun Suomen mestarissa uusi aihe esitellään ennemminkin sinällään. Havainnot kertovat, että Ahaassa huomioidaan oppijan pitäminen mukana opiskelun tahdissa ketjuttamalla jo opitut aiheet uusiin aiheisiin. Tämä liittyy läheisesti konstruktivistiseen oppimiskäsitykseen, jossa uuden tiedon nähdään rakentuvan suhteessa aikaisemmin opittuun tietoon (Järvinen 2014: 79; Tynjälä 1999: 38). Fonologiaan liittyvän termistön painottuminen puolestaan kielii siitä, että oppikirjassa halutaan varmistaa tukeva pohja kielenoppimiselle. Esimerkiksi suomen kielen äännerakenteen oppimisen voidaan katsoa olevan primaaria sen kannalta, että se tukee oikeaoppista ääntämistä sekä sanojen muodostamista, taivuttamista ja yhdistämistä. Lisäksi kielenoppijan äidinkielen äännerakenne voi olla hyvinkin erilainen suomeen verrattuna, jolloin sen opetus on aiheellista tehdä perusteellisesti olettamatta sitä jo osattavan.

Oppikirjoissa esiintyvät selkotermi jaettiin muodostustapansa perusteella kolmeen pääryhmään, joita ovat yksinkertaistetut, kotoperäistetyt ja kuvailevat selkotermi (luku 5.4). Ahaan selkotermityypeistä yleisin on kuvailevat selkotermi ja Suomen mestarin yksinkertaistetut selkotermi. Selkotermien jaottelu paljasti, että Ahaassa on käytetty Suomen mestariin verrattuna selkeästi enemmän kotoperäistettyjä ja kuvailevia selkotermiä. Selkotermityypeistä juuri näiden kahden ryhmän selkotermi ovat kauimpana vakiintuneista termeistä, ja toisaalta kuvailevat selkotermi liittyvät läheisimmin kielessä toteutuviin muotoihin joko niitä suoraan kuvailemalla tai niihin viittaamalla. Voidaan siis todeta, että kotoperäistettyjen ja kuvailevien selkotermien käyttö on yksi Ahaa-oppikirjassa käytetty keino tehdä terminologiasta helpommin ymmärrettävää. Termien kotoperäistämällä huomioidaan kielenoppijoiden erilaiset kielitaustat, joihin ei tarvitse kuulua (kielioppi)latinan ymmärtäminen. Kuvailevat selkotermi puolestaan toimivat havainnollistajina, ja niillä on mahdollista vähentää opeteltavien vakiintuneiden termien määrää. Kuvailevat selkotermi koostuvat usein nimittäin oppijalle jo tutuista kielenaineuksista. Esimerkiksi Ahaan kuvailevan selkotermi *kuka/mikä on millainen -lause* ('kopula-lause') jokainen sana on oppijalle tuttu, kun selkotermi otetaan käyttöön.

Vakiintuneiden termien ja selkotermien selitystapoja ryhmiteltiin Satokankaan (2021a, 2021b) malliin pohjautuen kolmeen pääryhmään, joihin kuuluu tarkentamiskuvio, nimeämiskuvio ja jaottelukuvio (luku 5.5). Ryhmittelyn kautta selvisi, että Ahaan selvästi käytetyin selityskuvio on induktiivista selittämistä osoittava nimeämiskuvio. Suomen mestarissa puolestaan korostuu deduktiivisuus enemmän kuin Ahaassa, ja Suomen mestarin tyypillisin selityskuvio on termi kategorian osana selittävä

jaottelukuvio. Havainnot osoittavat, että Ahaassa oppijaa pyritään tietoisesti johdattelemaan ja oivaluttamaan uuden aiheen pariin aikaisemmin opittua hyödyntäen. Vasta sitten kielenilmiölle annetaan nimitys eli termi. Suomen mestarissa termejä ei kytketä yhtä aktiivisesti osaksi aiemmin opittua, vaan jo rakenteensa puolesta kirja tukee deduktiivista termi edellä opettamista: Suomen mestarissa rakenteen kulku on säännöllisesti kielioppi–harjoitukset. Tällöin uusi aihe nimetään jo kättelyssä eli siihen johdattelematta, ja sen jälkeen aihetta tarkastellaan harjoitusten kautta. Ahaan induktiivinen opetus-tapa antaa siis tilaa oppijan omalle oivaltamiselle ja havainnoinnille. On kuitenkin mahdollista, että kaikki oppijat eivät hyödy tästä opetustavasta yhtäläisesti. Esimerkiksi Jaakkolan (1997: 61) mukaan induktiivinenkin opetus saatetaan kokea deduktiiviseksi, mikäli oppija pääsee vasta säännön muodostamisen vaiheessa mukaan käsiteltävään asiaan. Kaikki eivät myöskään ole analyyttisesti orientoituneita kielen tarkastelijoita, ja heidänkin saattaa olla vaikea hyötyä tästä opetustavasta ilman eksplisiittistä johdatusta induktiiviseen ajatteluun (ks. Jaakkola 1997: 61).

Apukysymyksiä ja tarkennuksia tarkasteltiin ensin määrällisesti (luku 5.6), mikä osoitti, että Ahaassa on käytössä puolet enemmän apukysymyksiä kuin Suomen mestarissa. Myös tarkennuksia on Ahaassa 23 % enemmän kuin Suomen mestarissa. Apukysymykset ohjaavat yleensä muodostamaan oikean taivutusmuodon niin, että vastaus apukysymykseen on halutussa taivutusmuodossa. Apukysymysten avulla voidaan siis ainakin joissain tilanteissa välttää esimerkiksi sijamuotojen nimitysten käyttäminen. Tarkennukset taas antavat tietoa esimerkiksi kielenilmiöön liittyvistä tunnuksista. Ahaan ja Suomen mestarin välillä eroja on etenkin lauseenjäsenten opettamisessa, sillä niiden yhteydessä Suomen mestarissa ei käytetä ollenkaan apukysymyksiä tai tarkennuksia toisin kuin Ahaassa (luku 5.6.4). Suomen mestarissa mainitaan vain muutaman kerran vakiintuneet termit *subjekti* ja *objekti*, mutta Ahaassa käytetään runsaasti erilaisia apukysymyksiä lauseenjäsenten yhteydessä. Syy näin selkeään eroon saattaa olla siinä, että Ahaassa halutaan välttää mahdollinen lauseenjäsenten ja sanaluokkien kategorioiden sekoittuminen. Kuten luvussa 2.2 on mainittu, helposti sekoittuvia termejä voivat olla esimerkiksi *predikaatti* ja *verbi*. Myös nimitykseltään samankaltaiset *predikaatti* ja *predikatiivi* saattavat sekoittua helposti. (Siitonen 2003: 86.) Niinpä Ahaassa halutaan jatkaa induktiivista opetuslinjaa ja rakentaa enemmän pohjaa lauseenjäsenten opettamiselle. Tämä vaatii esimerkiksi sitä, että asiaa käsitellään ensin apukysymysten avulla, kuten nyt on tehty. Seuraava askel voisi olla lauseen ja virkkeen opettaminen ja niiden erottaminen toisistaan. Niitä käsitelläänkin Ahaa 2 -opikirjassa (Tikkanen & Tähtinen 2019). Tätä voisi seurata lauseen ytimen, eli predikaatin, tarkastelu ensin havainnoimalla ja sitten nimeämällä se esimerkiksi persoonamuotoiseksi verbiksi tai suoraan predikaatiksi. Havainnoinnissa voitaisiin myös etsiä lauseiden perusmuotoisia eli infiniittisiä verbejä.

Näin uusi asia voitaisiin kytkeä aikaisemmin opittuun tietoon persoonamuotoisista ja perusmuotoisista verbeistä.

6 PÄÄTÄNTÖ

Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut tarkastella Ahaan kielioppiterminologiaa suhteessa Suomen mestariin ja selvittää, miten Ahaassa lopulta näkyy sen kohderyhmä eli kotoutumiskoulutuksen hitaan polun opiskelijat. Koska vastaavaa tutkimusta ei ollut aiemmin tehty, oli arvoitus, miten lähden tutkimaan tätä aihetta. Aineistoa tuli tutkia tiiviisti, kokeilla eri menetelmiä ja miettiä, mikä tapa johtaisi olennaisimman tiedon äärelle. Lähtökohta oli haastava, mutta siinä oli hyvätkin puolensa, sillä oikeastaan mitään ovia ei ollut suljettu etukäteen. Kirjat odottivat kurkistamista niiden 577 sivulle ja lähes sadan termin maailmaan pohtimaan, millaisilla mitoilla alan niitä mittailemaan. Taustaoletus oli, että termejä on käytetty Ahaassa vähemmän ja helpotetummin kuin Suomen mestarissa. Oletus oli oikea.

Kotoutumiskoulutuksen hitaan polun kurssit on suunnattu heille, joille latinalainen kirjaimisto ei ole kovin tuttu ja joilla on kehitettävää opiskeluvälmiyksissä (Opetushallitus 2022: 18). Ahaassa otetaan huomioon kielenoppijan kielitausta paneutumalla äännejärjestelmän opettamiseen, sillä siihen liittyvää termistöä on Ahaassa paljon suhteessa Suomen mestariin. Pääosin latinaan pohjautuva kielioppitermistö ei välttämättä sekään ole tuttu tälle kohderyhmälle, joten sitä on karsittu sekä korvattu muunlaisella termistöllä. Opiskeluvälmiyksien haasteissa Ahaa auttaa käyttämällä paljon pedagogisia apuvälineitä ja johdattelemalla oppijaa induktiivisesti uusien aiheiden pariin.

Aikaisemmassa tutkimuksessa haasteeksi suomen kieliopin opetuksessa on mielletty etenkin runsas latinaan pohjautuva kielioppitermistö (ks. esim. Siitonen 2003; Kok 2012, 2018). Ahaa-oppikirjan tekijät ovat olleet ilmeisen yksimielisiä tästä haastavuudesta, sillä Ahaassa kaikkia termejä ja siten myös latinaan pohjautuvia termejä on vähemmän kuin Suomen mestarissa. Termien vähentämisen lisäksi jotkin vakiintuneet termit ovat saaneet Ahaassa helpotetun selkomuodon kotoperäistämisen tai yksinkertaistamisen kautta, ja jotkin selkotermi kuvaavat suoraan kielenmuotoa. Tällaisia ovat esimerkiksi Ahaan yleisin selkotermi *perusmuoto* sekä *sisäpaikansijat* ja *-lla-muoto*. Kotoperäisellä *perusmuodolla* korvataan latinaan pohjautuvat vakiintuneet termit *a-infinitiivi* ja *nominatiivi*, *sisäpaikansijat* on yksinkertaistettu muoto *sisäpaikallissijoista* ja adessiivin muotoa kuvaa selkotermi *-lla-muoto*. Lisäksi termien opetuksen tukena Ahaassa on käytetty runsaasti oikeaan kielenmuotoon ohjaavia apukysymyksiä ja kielenmuodosta tietoa antavia tarkennuksia. Näitä ovat esimerkiksi lauseen subjektin muodostamiseen ohjaavat kysymykset *Kuka?*, *Mikä?* ja *Mitä?* sekä preesensin tarkoitetta kuvaava tarkennus *nyt, tavallisesti ja tulevaisuudessa*. Ahaan kotoperäistetyt selkotermi voisi katsoa uusiksi omakielisiksi versioiksi latinaan pohjautuvista termeistä, kun vanhastaan omakielisiä termejä ovat olleet muun muassa *nimentö* (nom.) ja *omanto* (gen.). Ahaan yksinkertaistetuille selkotermille

ei niinkään löydy vanhoista kieliopista vastineita, mutta kuvailevat selkotermiit sekä tarkennukset ovat samankaltaisia kuin esimerkiksi Wikströmillä (1832), joka kursivoi sijojen tunnuksset.

Suomen kielioppiterminologiaa tutkineet Siitonen ja Kok suhtautuvat erilaisiin tilapäisnimityksiin ja termivastaavuuksiin varauksella. Siitosen (2003: 83) mukaan termivastaavuuksia voi käyttää, jos opetusryhmä on yksikielinen, ja Kokin (2012: 125) mukaan tilapäisnimitykset syntyvät tiettyssä tilanteessa tiettyyn tarpeeseen, jolloin ne eivät aina vastaa termin koko tarkoitetta. Siitonen (2003: 83) viittaa mitä ilmeisimmin vain yhdenlaisiin termivastaavuuksiin, sillä uusista termien nimityksistä jotkin voivat soveltua yksikielisen ryhmän sijaan hyvinkin monimuotoiselle opetusryhmälle. Esimerkiksi Ahaassa käytetyissä selkotermieissä ei ole sisäänrakennettuna oletusta mistään aikaisemmasta kielitaidosta tai -tiedosta, jolloin kaikilla on yhtäläiset mahdollisuudet ymmärtää niitä. Lisäksi molempien, Siitosen ja Kokin, ajatusten taustalla vaikuttanee olevan oletus, että nämä termeistä käytetyt muut kuin vakiintuneet nimitykset ovat opettajan harkinnanvaraisesti opetukseen luomia apuvälineitä. Tässä tutkimuksessa kuitenkin osoittautuu, että myös oppikirjassa voidaan ottaa liikahtus kohti uudenlaista terminologiaa ja sen opettamista. Oppikirja on myös poikkeuksetta pitkällisen työn tulos, ja sillä on oma, kieliopin kattava sisäinen logiikkansa. Uskallankin väittää Ahaan selkotermien syntyneen harkitusti ja kauaskatseisesti – päinvastoin opettajan tekemälle tilanteiselle nimitysten luomiselle, jossa saattaa olla suurempi riski sisäisen logiikan rikkoutumiselle ja vajavaisille tarkoitevastaavuuksille. Toki oppikirjankaan esittämä kielioppi ei ole todennäköisesti tarkoitettu kielenkäyttäjän pysyväksi ja ainoaksi versioksi suomen kieliopista. Kieliopin kuvauksena se on kuitenkin suhteellisen pysyväläatuinen, ja tuskin sitä on tarkoitus kumota kirjasarjan seuraavassakaan osassa.

Hitaan polun kohderyhmä on huomioitu paitsi käytetyissä termeissä myös niiden opettamisessa. Ahaassa käytettävä opettamistapa tukee induktiivista oppimista, mikä näkyy termien selittämisessä useimmiten nimeämiskuviodien avulla edeten esimerkeistä nimitykseen eli termin antamiseen (ks. Satokangas 2021a, 2021b). Tämän lisäksi Ahaa etenee yleensä oppijalle jo tuttujen kielioppi aiheiden kautta uusiin aiheisiin. Tällainen aiemmin opittuun kytkeytyvä ja konstruktivistisuuteen kallistuva oppimiskäsitys voisi liittyä oppijan oppimisvalmiuksien tukemiseen, kun liitetään aiemmin opittu ymmärrettävästi seuraavaan aiheeseen. Oppimisvalmiuksia siis kirjaimellisesti rakennetaan yhdessä.

Tämän tutkimuksen kulmakivenä on ollut vertailuasetelma, jossa pääasiallista tutkimuskohdetta eli Ahaata verrataan Suomen mestariin. Vertailu on ollut siinä mielessä väistämätön valinta, että aiempaa tutkimusta ei ole tehty samasta aiheesta ollenkaan eikä ylipäätään Ahaasta juuri yhtään. Ilman vertailukohtaa eli Suomen mestaria olisi siis ollut arvailun varassa, mitä osa-alueita analysoitavaksi olisi

ylipäättänsä otettu. Vertailu antoi suunnan sille, missä oppikirjojen erot piilevät, ja aavistuksen siitä, mikä eroista liittyy etenkin kohderyhmien eroihin. Suunta oli siis ylipäättään kirjojen eroista juuri niihin eroihin, jotka liittyvät kohderyhmiin. Itsessään terminologian tutkiminen muodostui vuoroin aineiston kvantifioinnista ja vuoroin sen laadullisesta tarkastelusta. Aineiston muuntaminen laskettavaan muotoon auttoi muodostamaan kokonaiskuvaa oppikirjojen terminologiasta ja terminologian opettamisen apuvälineistä. Termilaskelmat antoivat täsmällistä tietoa Ahaan ja Suomen mestarin painotuksista vakiintuneissa termeissä ja selkotermeissä, jolloin määristä ei tarvinnut tehdä vain oletuksia. Laadullisella tarkastelulla päästiin kuvailemaan aineistoa lähemmin ja pohtimaan kirjojen eriäväisyyksien syitä, joita pelkät numerot eivät voi antaa.

Laadullisuuden ja määrällisyyden sopiva suhde johti mielestäni monipuolisiin ja tarkkoihinkin tutkimustuloksiin suhteessa tutkimuskysymyksiini. Kuitenkin heikoimpana kohtana tutkimuksessani on melko isokin tukipilari sen kannalta, miten paljon siihen nojaan: *termin* määrittely. Tutkimuksen edetessä täydensin termilistauksia enemmän kuin yhden kerran sen vuoksi, etten ollut yksinkertaisesti tiedostanut jättäneeni joitakin kirjoissa esiintyviä termejä huomiotta. Etenkin tutkija, jolle kielioppi-termit ovat tuttuja, saattaa kompastua tähän. Toisaalta selkotermejä tarkastellessa jotkin yleiskielen nimitykset ovat niin tiuhaan käytettyjä, että niitä ei huomaa yhdistää tarkoitteensa vakiintuneisiin termeihin (esim. *numerot*, joka kiel. *peruslukusanat*; *yhdysnumeraalit*).

Luonteva jatkumo tälle tutkimukselle olisi Ahaa-kirjasarjan toisen osan terminologian ja sen opetuksen tarkastelu. Tutkimuksen kohteena voisi olla esimerkiksi se, onko Ahaan ensimmäisessä osassa vain apukysymysten ja tarkennusten tasolla käsitellyt kieliopin aihealueet saaneet seuraavassa kirjassa nimityksen eli termin. Hyvin ajankohtaista olisi myös tarkastella Ahaassa käytettyjä selkotermejä: uusimman selkokielen tarvearvion (Selkokeskus 2019: 20) mukaan yli kymmenen prosenttia Suomen väestöstä tarvitsee selkokieltä, ja maahanmuuttajat ovat selkokielen yksi kasvava käyttäjäryhmä. Esimerkiksi oppikirjoissa käytettyjen selkotermin tarkoitteestaavuudet olisivat kiinnostava tutkimusaihe, jossa pystyttäisiin muun muassa arvioimaan selkotermin todellista potentiaalia mahdollisesti vakiintuneiden termien haastajina. Tarkoitteestaavuuksien tutkimus olisi aiheellista, sillä keskustelu toimivasta termistöstä on käynnissä nyt ja luultavasti myös tulevaisuudessa.

LÄHTEET

Aineistolähteet

- GEHRING, SONJA – HEINZMANN, SANNA 2020: *Suomen mestari : suomen kielen oppikirja aikuisille 1*. Uudistetun laitoksen 2., tarkistettu painos. Helsinki: Finn Lectura: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- TIKKANEN, LAURA – TÄHTINEN, NOORA 2017a: *Ahaa! : suomen kielen oppikirja aikuisille 1*. 1.–6. painos. Helsinki: Finn Lectura: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- 2017b: *Ahaa! : suomen kielen oppikirja aikuisille 1 äänite*. Helsinki: Finn Lectura: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Kirjallisuuslähteet

- AHLHOLM, MARIA 2020: Kielitaitoiseksi kasvaminen. – Liisa Tainio, Maria Ahlholm, Satu Grünthal, Sirke Happonen, Riitta Juvonen, Ulla Karvonen & Sara Routarinne (toim.), *Suomen kieli ja kirjallisuus koulussa* s. 15–40. Suomen ainedidaktinen tutkimusseura, Ainedidaktisia tutkimuksia 18. <http://hdl.handle.net/10138/316123> (23.6.2023).
- AHO, PIRJO 2005: *Suomi toisena kielenä -alkuopetuksessa käytettyjen oppikirjojen sanasto, kieliopilliset muodot ja kieliopillisten muotojen oppimisjärjestys*. Pro gradu -tutkielma. Oulu: Oulun yliopisto.
- BORG, SIMON 1999: The use of grammatical terminology in the second language classroom: A qualitative study of teachers' practices and cognitions. *Applied linguistics* 1999, Vol. 20 (1), 95–126. <https://doi.org/10.1093/applin/20.1.95>.
- BŘEHOVSKÁ, JANA 2021: *Kieliopillisten ilmiöiden esittämisjärjestys S2-oppikirjoissa ja sen merkitys*. Pro gradu -tutkielma. Brno: Masarykova univerzita. https://is.muni.cz/th/o9mex/Brehovska/Kieliopillisten_ilmioiden_jarjestys.pdf.
- EHRUKAINEN, MIIA 2008: *Verbityypit seitsemäsluokkalaisten suomi toisena kielenä -oppikirjoissa*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- EILOLA, LAURA 2023: *Aikuisten luku- ja kirjoitustaitoon tukea tarvitsevien suomenopiskelijoiden vuorovaikutuskompetenssi ja sen kehittyminen luokkahuoneen ja arjen vuorovaikutustilanteissa*. Tohtorinväitöskirja. Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2808-5>.
- GUERRETTAZ, ANNE MARIE – JOHNSTON, BILL 2013: Materials in the classroom ecology. – *The Modern Language Journal* 5 (2) s. 278–303. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.2013.12027.x>.
- HAAPALA, JOHANNA P. H. 2003: *Anteeksi, voisitteko puhua hitaasti vai Ole sinä hiljaa, mies? Kohteliaisuus suomi toisena kielenä -oppikirjojen dialogien direktiiveissä*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- HAARALA, RISTO 1981: *Sanastotyön opas*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- HAKANEN, AIMO 1979: Notionaalisen ja formaalisen periaatteen soveltamisesta kielen tutkimiseen ja kuvaamiseen. – *Sanomia*, Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 9, s. 19–44.

- HARMANEN, MINNA 2011: Kielitiedolla lisää kielitajua – perusopetuksen ja lukion kielitiedon opetus. *Virittäjä*, 115(3), 385–394. <https://journal.fi/virittaja/article/view/4554> (23.6.2023).
- HEIKKINEN, VESA 2007: *Kielen voima*. Helsinki: Gaudeamus.
- HEIKURA, TUOMAS 2022: *Sarjakuvat suomi toisena kielenä -oppikirjoissa*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202204273996>.
- HIETALA, MILLA-MARIA – TYKKYLÄINEN, LAURA 2013: *Kirjallisuushistorian oppimateriaali lukion S2-opetukseen : toimintatutkimus tutkiva opettaja -periaatteella*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201306262042>.
- HOCH, TOBIAS 2012: *Partitiivi S2-opetuksessa ja oppikirjoissa*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- HONKO, MARI 2018: Kieli- ja kielitaitokäsitykset tutkivan opettajan kenttäpäiväkirjamerkinnoissä. *Puhe ja kieli*, 37(4), s. 215–238. <https://doi.org/10.23997/pk.63203>.
- HUOTILAINEN, TAIJA 2002: *Oppikirja kielenkäytön opastajana: verbimoduksen käyttöyhteyksien esittely viidessä suomi toisena/vieraana kielenä -oppikirjassa*. Pro gradu -tutkielma. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- HÄMÄLÄINEN SAARA-MARIA 2011: *Suomen kielen ääntämisen käsittely suomi toisena ja vieraana kielenä -oppikirjoissa*. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.
- JAAKKOLA, HANNA 1997: *Kielitieto kielitaitoon pyrittäessä. Vieraiden kielten opettajien käsityksiä kielioopin oppimisesta ja opettamisesta*. Tohtorinväitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8501-1>.
- JOKINEN, TEIJA 2010: *Lausetyypit viidessä S2-oppikirjassa*. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.
- JÄPPINEN, OILI 2011: *Oppikirjat tavoitteiden tulkitsijoina ja tukijoina – Tekstitaitot aikuisille maahanmuuttajille tarkoitetuissa suomen kielen oppikirjoissa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-2011082311281>.
- JÄRVINEN, HEINI-MARJA 2014: Katsaus kielenoppimisen teorioihin. – Päivi Pietilä & Pekka Lintunen (toim.), *Kuinka kieltä opitaan* s. 68–88. Helsinki: Gaudeamus.
- KATAJISTO, KIRSI 2000: *Opetatko objektia vai objektin? Objekti suomi toisena kielenä -oppikirjoissa ja -ylioppilaskokeen kirjoitelmissa*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- KESTI, KAISA 2005: *MA-infinitiivi viidessä S2-oppikirjassa*. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.
- Kielitoimiston sanakirja 2023: *termi*. <https://www.kielitoimistonanakirja.fi/#/termi?searchMode=all> (2.6.2023).
- KOK, MARIA 2012: Terminologia työvälteenä – aikamuotojärjestelmästä ja sen opetuskäytänteiden ergonomiasta S2-opetuksessa. *Lähivördlusi – Lähivertailuja* (22), s. 101–130. <http://dx.doi.org/10.5128/LV22.04>.
- 2018: Suomen sijamuotojen nimitykset – kuinka käsiteanalyysi ja tuotekehittäely 1800-luvun kieliopeissa saataisiin hyödyttämään S2- ja äidinkielen opetusta? *Lähivördlusi – Lähivertailuja* (28), 143–177. <http://dx.doi.org/10.5128/LV28.04>.

- KOSKELA, MERJA 2015: Kielitietoisuus ja kielikäsitys tilanteisen kääntämisen käytänteitä ohjaavina tekijöinä. *Virittäjä*, 119(3), s. 413–421. <https://journal.fi/virittaja/article/view/49639> (30.6.2023).
- Kotus = Kotimaisten kielten keskus 2023a: *Näin teet hyviä termejä*. https://www.kotus.fi/ohjeet/hyvan_virkakielen_ohjeita/ohjeita_sanastoon_ja_sanavalintaan/nain_teen_hyvia_termeja (15.7.2023).
- 2023b: ”Suomen etymologinen sanakirja”: *nominatiivi*. https://kaino.kotus.fi/suomenetymologinensanakirja/?p=article&etym_id=ETYM_5ea62054e359972a529f32550152a491&word=nominatiivi (15.7.2023).
- 2023c: ”Suomen etymologinen sanakirja”: *objekti*. https://kaino.kotus.fi/ses/?p=qs-article&etym_id=ETYM_57a345b3e5f1e3d86f2a47f11599c301&list_id=1&keyword=objekti&word=objekti (2.8.2023).
- 2023d: ”Suomen etymologinen sanakirja”: *imperatiivi*. https://kaino.kotus.fi/ses/?p=qs-article&etym_id=ETYM_9b25752ce74ad9ec594879c90bd2ff33&list_id=1&keyword=imperatiivi&word=imperatiivi (2.8.2023).
- 2023e: ”Suomen etymologinen sanakirja”: *intonaatio*. https://kaino.kotus.fi/ses/?p=qs-article&etym_id=ETYM_f8a0a18dee7bb6aa75809f92ec06c08a&list_id=1&keyword=intonaatio&word=intonaatio (2.8.2023).
- 2023f: ”Suomen etymologinen sanakirja”: *infinitiivi*. https://kaino.kotus.fi/ses/?p=qs-article&etym_id=ETYM_436a45b252cd9372aaf793a72fae1265&list_id=1&keyword=infinitiivi&word=infinitiivi (2.8.2023).
- 2023g: ”Suomen etymologinen sanakirja ”: *partikkeli*. https://kaino.kotus.fi/ses/?p=qs-article&etym_id=ETYM_54c880da09babb746f82ea4bbc3b9fa3&list_id=1&keyword=partikkeli&word=partikkeli (4.8.2023).
- LATOUR, BRUNO 1987: *Science in action. How to follow scientists and engineers through society*. Milton Keynes: Open University Press.
- LEHTONEN, TIINA 2001: *Kieliopin progressio S2-alkeisoppikirjoissa : kommunikatiivisuutta, mutta miten?* Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- LESKELÄ, LEEALaura 2014: Kansainvälistä tietoa. Julkaisussa Virtanen, Hannu 2014: *Selkokielen tarvearvio*. Helsinki: Selkokeskus/Kehitysvammaliitto. https://selkokeskus.fi/wordpress/wp-content/uploads/2016/05/Tarvearvio_2014_kevyt.pdf (27.6.2023).
- LESKELÄ, LEEALaura – KULKKI-NIEMINEN, AULI 2015: *Selkokirjoittajan tekstilajit*. Espoo: Kehitysvammaliitto ry.
- LILJA, NIINA 2020: Suomen kielen rakenne S2-näkökulmasta. Luento opintojaksolla SUYS25, 28.10.2020. Tampereen yliopisto, 21.10.–2.12.2020.
- LILJA, NIINA – EILOLA, LAURA – JOKIPOHJA, ANNA-KAISA – TAPANINEN, TERHI 2022: *Aikuiset maahanmuuttajat arjen vuorovaikutustilanteissa. Suomen kielen oppimisen mahdollisuudet ja mahdollisuudet*. Tampere: Vastapaino.
- LÖFBERG, ERKKI 1992: *Kolmen suomen kielen alkeisoppikirjan tarkastelu*. Sivulaudaturtyö. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- LÖNNROT, ELIAS 1847 [1991]: Grammatikaliska termer på Finska. Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning 9/1847, s. 266–268. – Elias Lönnrot, *Kirjoitelmia ja lausumia*. Valitut teokset 3. Toim. Raija Majamaa. SKS:n toimituksia 551. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 205–208.
- Maahanmuuttovirasto 2022: Kielitaito. <https://migri.fi/kielitaito> (12.11.2022).
- 2023a: Poikkeaminen kielitaitoedellytyksestä. <https://migri.fi/poikkeaminen-kielitaitoedellytyksesta> (1.7.2023).
- 2023b: Luku- ja kirjoitustaidottomuus. <https://migri.fi/luku-ja-kirjoitustaidottomuus> (1.7.2023).
- 2023c: Turvapaikanhakijat 1.1.–31.12.2015. <https://migri.fi/documents/5202425/6161882/2015%2BTurvapaikanhakijat%2B%28fi%29> (10.7.2023).
- Matematiikkalehti Solmu 2023: *termi*. <https://matematiikkalehtisolmu.fi/sanakirja/t.html> (13.7.2023).
- MERISALO, HEIDI 2009: *Suullisten vuorovaikutustehtävien tarkastelu suomi toisena kielenä -oppikirjoissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- MOISANDER, TIINA 2014: *Tehäks verbeillä puheen tuntua? Aikuisille suunnattujen S2-oppikirjojen dialogit puhekielen mallin rakentajina*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- MOT Latina 2023: *necessitas*. Kielikone Oy. www.sanakirja.fi/motlatina/latin-finnish/necessitas (2.8.2023).
- MYLLYMÄKI, VARPU 2012: *Paa trokan jouhet piisalle kintiälle, että saat tämmättyä fuilis tellinkhin : suomen kielen oppimateriaalia S2-oppijoille Kaustisen murteella*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201209012298>.
- NIEMI, KATRI 2008: *Suomi toisena ja vieraana kielenä -oppikirjojen Suomen kielen alkeisoppikirja, Tavataan! ja Supisuomea puhekieli dialogeissa ja kielioppiruuduissa*. Pro gradu -tutkielma. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- NISSINEN, ANNI – TAIVAINEN, TARJA 1996: *Sanasto suomi toisena kielenä -oppikirjoissa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- NOORZADEH, KUKKA-MAARIA 2014: *Luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien suomen kielen opetuksen painotuksia uuden opetussuunnitelman perusteiden, oppimateriaalien ja koulutuspolkujen valossa*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201404041303>.
- NORRIS, JOHN – ORTEGA, LOURDES 2000: Effectiveness of L2 Instruction: A Research Synthesis and Quantitative Meta-analysis. *Language Learning*, 50(3), s. 417–528. <https://doi.org/10.1111/0023-8333.00136>.
- OINAS, ESSI 2020: *Selkokielliset kemian oppimateriaalit : tarve, toteutus ja käyttö suomalaisessa perusopetuksessa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://www.urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202006124153>.
- ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2013: Suomen kieli tutkimuksen kohteena ja tieteen kielenä. *Viritäjä*, 117(3), s. 401–409. <https://journal.fi/virittaja/article/view/8380> (30.6.2023).

- Opetushallitus 2022: *Kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteet 2022*. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/kotoutumiskoulutus> (12.11.2022).
- 2012: *Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteet 2012*. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/kotoutumiskoulutus>. Aiemmin voimassa olleet asiakirjat -osio (19.12.2022).
- PELTOMÄKI, ANNA-MARIA 2013: *Imperatiivimuodot suomi toisena ja vieraana kielenä -alkeisoppi-kirjojen dialogeissa*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201312181771>.
- PIETILÄ, PÄIVI 2014: Yksilölliset erot kielenoppimisessa. – Päivi Pietilä & Pekka Lintunen (toim.), *Kuinka kieltä opitaan* s. 45–67. Helsinki: Gaudeamus.
- PIETILÄ, PÄIVI – LINTUNEN, PEKKA 2014: Kielen oppiminen ja opettaminen. – Päivi Pietilä & Pekka Lintunen (toim.), *Kuinka kieltä opitaan* s. 11–25. Helsinki: Gaudeamus.
- PITKÄNEN, SUSANNA 2014: *Matematiikka vieraana kielenä: matematiikan käsitteiden opetus S2-oppijoille*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201403171355>.
- PUNTA, TEA 2001: *Sijamuotojen opettaminen S2-oppikirjoissa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-2001865705>.
- PÄNKÄLÄINEN, PERTTI 2004: *Suomi toisena kielenä -oppimateriaalin dialogit luontevan kohdekielisen keskustelun malleina*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- RINNE, EEVA 2019: *(Moni)kulttuurinen maailmankuva ja kuulumisen politiikka suomalaisissa peruskoulun oppikirjoissa ja nuorten kokemuksissa*. Tohtorinväitöskirja. Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1182-7>.
- RINTALUOMA, TIINA 2010: *Menneen ajan tempusten opetus viidessä S2-oppikirjassa*. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.
- SAARIO, JOHANNA 2012: *Yhteiskuntaopin kieliympäristö ja käsitteet. Toisella kielellä opiskelevan haasteet ja tuen tarpeet*. Tohtorinväitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4627-2>.
- SAHRADYAN, SONYA 2015: *Miten maahanmuuttajat oppivat suomea formaalin, informaalin ja non-formaalin oppimisen kautta?* Kieli, koulutus ja yhteiskunta. <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-syyskuu-2015/miten-maahanmuuttajat-oppivat-suomea-formaalin-informaalin-ja-non-formaalin-oppimisen-kautta> (4.12.2022).
- SATOKANGAS, HENRI 2020: Termien kontekstin rakentaminen oppi- ja tietokirjallisuudessa. *Puhe Ja Kieli*, 40(4), 291–310. <https://doi.org/10.23997/pk.103312>.
- 2021a: *Termien selittäminen tietokirjoissa*. Tohtorinväitöskirja. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7738-4>.
- 2021b: Termien selittämisen toimintokuviot merentutkimusta yleistajuistavassa tietokirjassa. *Virittäjä*, 125(1), 64–91. <https://doi.org/10.23982/vir.86998>.
- Selkokeskus 2019: *Selkokielen tarvearvio 2019*. <https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2019/02/Tarvearvio-2019.pdf>
- 2023a: *Selkokielen tarve*. <https://selkokeskus.fi/selkokieli/selkokielen-tarve/> (22.6.2023).

- 2023b: Selkokielen määritelmä. <https://selkokeskus.fi/selkokieli/selkokielen-maaritelma/> (27.6.2023).
- SIITONEN, KIRSTI 1994: Kääntämättömissä olevien ilmausten kääntämisen opettaminen. – Raili Pool – Jüri Valge (toim.) *Emakeel ja teised keeled*, 8.–10. oktoober 1993. Ettekanded. Tartu: Tartu ülikool, eesti keel võõrkeelena, s. 141–152.
- 2003: Kieliopin terminologia tuottamassa ongelmia suomi toisena kielenä -opetuksessa. – Pirkko Muikku-Werner, Hannu Remes (toim.). *Lähivõrdlusi – Lähivertailuja* 13. VIRSU viro ja suomi – kohdekielet kontrastissa. Joensuu: Joensuun yliopisto, s. 81–87.
- SIMOLA, MARJA 2015: Sano se selkokielellä. – Helena Ruuska, Markku Löytönen & Anne Rutanen (toim.), *Laatua! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä* s. 161–175. Porvoo: Bookwell Oy. https://www.suomentietokirjailijat.fi/media/laatua_oppimateriaalit_2015_korjattu_web.pdf (22.6.2023).
- Sisäasiainministeriö 2009: *Maahanmuuttajien tehokkaan kotouttamisen kolme polkua. Kokeilulla toteutettava alkuvaiheen ohjauksen malli osallisena Suomessa*. Helsinki: Sisäasiainministeriön julkaisuja. https://www.edilex.fi/ministerioiden_julkaisut/6653 (2.8.2023).
- SUNDMAN, MARKETTA 2014: Kuinka kielioppia opitaan ja opetetaan. – Päivi Pietilä & Pekka Lintunen (toim.), *Kuinka kieltä opitaan* s. 114–137. Helsinki: Gaudeamus.
- TANNER, JOHANNA 2012: *Rakenne, tilanne ja kohteliaisuus – Pyyntö S2-oppikirjoissa ja autenttisisä keskusteluissa*. Tohtorinväitöskirja. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7903-0>.
- TARVAINEN, RAISA 2001: *Kuuden S2-oppikirjan kielitaitokäsitykset astevaihtelun opettamisen valossa*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- TIKKANEN, LAURA – TÄHTINEN, NOORA 2019: *Ahaa! : suomen kielen oppikirja aikuisille* 2. 4. painos. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
- Tilastokeskus 2023a: Vieraskielisten määrä kasvoi lähes 38 000 henkilöllä. <https://www.stat.fi/julkaisu/cl8lprraorr20dut5a0tyw5> (3.7.2023).
- 2023b: Kieli sukupuolen mukaan kunnittain, 1990–2022. https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vaerak/statfin_vaerak_pxt_11rm.px/ (3.7.2023).
- TOIVANEN, ARJA 2008: *Kielenkäytön ohjeet viidessä suomi toisena kielenä -oppikirjassa*. Pro gradu -tutkielma. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- TSK 36 = Terminologian sanasto. Sanastokeskus TSK ry, Helsinki 2006. Saatavissa PDF-muodossa osoitteesta <https://sanastokeskus.fi/tiedostot/pdf/TerminologianSanasto.pdf> (19.6.2023).
- TTP = Tieteen termipankki 2022a: Hakusana: *ensikieli*. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kieli-tiede:%C3%A4idinkieli> (12.11.2022).
- 2022b: Hakusana: *toinen kieli*. https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:toinen_kieli (12.11.2022).
- 2023: Hakusana: *preteriti*. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:preteriti> (30.6.2023).
- TUOMI, JOUNI – SARAJÄRVI, ANNELI 2018: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi

- TUTTI, LAURA 2012: *Lausumapartikkelit mutta ja ja S2-oppikirjojen dialogeissa*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- TYNJÄLÄ, PÄIVI 1999: *Oppiminen tiedon rakentamisena. Konstruktivistisen oppimisenäkemyksen perusteita*. Tampere: Kirjayhtymä.
- Työmarkkinatori 2023: Kotoutujan alkukartoitus. <https://tyomarkkinatori.fi/palvelut/6bd2c1e6-c785-4589-8473-db158d92884e/kotoutujan-alkukartoitus> (1.7.2023).
- VANNELA, MERJA 2002: *Tiedot, taidot ja tunteet: kulttuurikompetenssin rakennuspuut S2-oppikirjoissa*. Pro gradu -työ. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- VARIS, MARKKU 2012: *Kielikäsitys yläkoulun äidinkielen oppikirjoissa*. Tohtorinväitöskirja. Oulu: Oulun yliopiston tutkijakoulu, Oulun yliopisto.
- VEHKANEN, MARJUT 2015: *Kieliopista kommunikaatioon : Suomi toisena ja vieraana kielenä -oppikirjat vuosina 1866–1953*. Tohtorinväitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1556-0>.
- VIHONEN, SAKARI 1978: *Suomen kielen oppikirja 1600-luvulla. Kieliopillinen ajattelu 1600-luvun suomen kielen oppikirjoissa*. Tohtorinväitöskirja, Jyväskylän yliopisto. Järvenpää: Lehtikari.
- VISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja Riitta – Alho, Irja 2008: *Ison suomen kieliopin verkkoversio*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos. URN:ISBN:978-952-5446-35-7. <https://kaino.kotus.fi/visk/etusivu.php> (9.7.2023).
- VÄÄTÄINEN, KREETTA 2017: *Kielikäsitys Suomen mestari 1 -oppikirjassa*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201704211460>.
- WHITE, LEILA 2009 [1998]: *From start to Finnish*. Helsinki: Finn Lectura.
- WIJK, KALEVI 1988: Suomen sijojen nimistä. *Virittäjä*, 92(4), 453–468. <https://journal.fi/virittaja/article/view/38247> (28.6.2023).
- WIKSTRÖM, MATIAS 1832: *Försök till en finsk grammatika: framställande en enda declination och en enda conjugation*. Vaasa: G. W. Londicer. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2015-00009364>.